

Pater Jacobus Clou en de
stichting van de sodaliteit van
de gekruisigde zaligmaker,
de kruisweg en de
boetprocessie te Veurne

DE SODALITEIT.

Op 29 november 1637 stichtte E.H. Jacobus Clou, monnik van de premonstratenzerabdij St.-Niklaas te Veurne en Witte Kanunnik van het kapittel van St.-Walburga, met het doel «de statiën ons Heeren Jesu Christi» in stand te houden¹, de «sodaliteit van den ghecrusten salichmaecker ende van Maria sijne bedructe moeder staende bij hem onder het cruce opden berch van Calvariën». Deze sodaliteit bestaat nog altijd en organiseert jaarlijks twee godsdienstige manifestaties n.l. de kruisweg in de vasten en de boetprocessie op de laatste zondag van juli.

In een brief aan bisschop Judocus Boeckeaert² die o.i. kort voor 1646 moet gedateerd worden, deelt pater Clou de omstandigheden mee die er hem toe brachten bedoelde kruisweg te Veurne op te richten : «sieck liggende in het huus vanden voorschepen menheere van Hauwergem, broeder vanden eerweerdighen heere bisschop Triest, van een continueelen kors ende bin thien daeghen van zijn bedde niet gheweest nocte gheëten hebbende» is Clou in weerwil van zijn ziekte opgestaan en «meer gheslipt dan gheleet» door zijn medebroeder Jan Waterleet, heeft hij samen met Mevrouw van Hauwergem de

1. A(rch)ief Sod(aliteit) V(eurne), Boek Sodaliteit, f. 1. Cf. A. Sod. V., Ord. en reglement sodaliteit 2de cap., «de statiën zijn het fundament ende de oorspronck van dese sodaliteit».

2. A. Sod. V., Boek Sod., f. 9-10, vertaling van de aan de bisschop gerichte brief.

kruisweg van Akkergem gebeden. Na deze zware oefening voelde Clou zich «volmacktelick van sijn gheurighen kors (dewelcke naer het jugement van de docteur medicijn stont noch langhe te ghedeuren) verlost ende ghenesen». Ten bewijze van zijn genezing en tot «noch meerder versterkinghe van dit mirakel» heeft Clou die na tien dagen vasten wel honger had, in het huis van de nonnetjes van Deinze te Akkergem, twee grote sneden bruin brood met een stevige pot («vroom») bier naar binnen gewerkt. 's Middags heeft hij in het klooster van Drongen nog «gheëten ende ghedroncken bier ende wijn alsof hij van te voorent niet sieck gheweest en hadde». Uit dankbaarheid beloofde hij te Veurne een kruisweg op te richten naar het model van die van St.-Maarten te Akkergem binnen Gent. Laatstgenoemde kruisweg werd in 1621 door Jacobus Boonen, toenmalig bisschop van Gent ingesteld³. De door Clou verhaalde gebeurtenis speelde zich ongetwijfeld in, of kort voor 1625 af⁴.

De plannen van Clou leidden spoedig tot moeilijkheden die na de stichting van de sodaliteit in 1637, een hoogtepunt zouden bereiken. Alhoewel Clou betrekkelijk uitvoerig over deze moeilijkheden spreekt, geeft hij nergens de diepere gronden ervan prijs.

De enige bron waaruit wij het verzet tegen de

3. «Sponsus Sanguinum, den bloedighen Bruydegom onser zielen vertoont in XX meditatiën». Doorden Eerw. Heere Michiel Zachmoorter, Licentiaat inder Godtheyt. Pastoor van Ste Marten t' Eckerghem binnen Ghent. II Editie verbeterd en vermeerderd t' Antwerpen bij Geeraerd van Wolfschaten naest d'abdije van Ste Michiels. 1627, copije vande opene brieven uytgegeven bij den Eerw. sten Heere Jacobus Boonen, bisschop van Ghent nopende 't instellen vanden ommegeanck ende bevaerd t vande Passie Christi in de prochie van S. Marten t'Eckerghem in Gendt.

4. Zie verder blz. 29.

Den boeck der sodaliteit
vanden ghecrüisten salich
maecker, erede van Maria syn
bedruete moeder staende by hem onder het
cruce, op den berck van Caluarien.

Ingevoelt door Heer Jacob Clou Religions bands
Abdis van Sint Nicolaes Binny Woonro:
by Weertanminne by de collegiale kercke by
S. Walb. by de pleis Anno: 1637. op de dinst
sonder banden, doent. In 1638 iare tping heste
onderhand, by voortintinent met Weertan
by d'incle alle bisschops by spert. In de ginde
vanden alder de vanden ghecrüisten salich maecker
boerant bisschop by heer ghecrüisten salich maecker
boert tot dat hy nunc vno zand koming, vno
de pleis de vanden ghecrüisten salich maecker, zoo in approbatie
Luit. 300 hier naar boeft. De requeste der
sodalitey al in vanden ghecrüisten salich maecker
vno in vanden ghecrüisten salich maecker
vno in vanden ghecrüisten salich maecker

Humiliter et obsecravit, et supplicavit Societas
saluatoris cruciferi, quatenus dicitur in vanden ghecrüisten
vno in vanden ghecrüisten salich maecker
instituta per d. vno in vanden ghecrüisten salich maecker
vno in vanden ghecrüisten salich maecker, tanquam vno in vanden ghecrüisten
vno in vanden ghecrüisten salich maecker posse obtineri in vanden ghecrüisten
vno in vanden ghecrüisten salich maecker, quodque dicitur in vanden ghecrüisten
pro et summo desiderio, et affatu perveniant vno in vanden ghecrüisten
vno in vanden ghecrüisten salich maecker in vanden ghecrüisten salich maecker
vno in vanden ghecrüisten salich maecker, affatu in vanden ghecrüisten salich maecker
in vanden ghecrüisten salich maecker, ostendit, vno in vanden ghecrüisten salich maecker
et bene clauit vno in vanden ghecrüisten salich maecker, nomenclatur
vno in vanden ghecrüisten salich maecker, qui pariter in vanden ghecrüisten salich maecker
vno in vanden ghecrüisten salich maecker, vno in vanden ghecrüisten salich maecker
vno in vanden ghecrüisten salich maecker, et permittit per vno in vanden ghecrüisten salich maecker
de qua in vanden ghecrüisten salich maecker, vno in vanden ghecrüisten salich maecker

plannen van pater Clou leren kennen, is het verhaal in de kroniek «de 1a institutione huius sodalitatís»⁵, tussen de acta van 21 februari 1638 en 31 juli 1639 ingelast in het boek van de sodaliteit onder de titel «Hier heeft de teghenspoet der sodaliteit begonst ende straffelick aengevallen»⁶.

In de acta wordt in de derde persoon over pater Clou gesproken. In het verhaal van de tegenkanting worden afwisselend de ik-vorm en de derde-persoonsvorm gebruikt. Een paar keer wordt een ik-vorm doorstreept en door de derde-persoonsvorm vervangen. Dit wijst er op dat het verhaal door pater Clou zelf opgesteld is. Het verhaal werd pas einde 1646 geschreven⁷. Pater Clou was toen 64 jaar⁸. Wij

5. A.Sod.V., Boek Sod., f. 1-14.

6. Ibidem, f. 1v^o-4v^o. Tussen de acta zijn verder ingelast de vertaling van de brief van pater Clou aan zijn overste (f. 7v^o-8v^o), de vertaling van een schrijven van Clou aan bisschop J. Boeckeaert (f. 9-9v^o), het afschrift van een brief aan de magistraat van de stad en de kasselrij (f. 11v^o-12) en een afschrift van een brief van Bernardus Ovin aan pater Clou (f. 12v^o).

7. De acta zijn voorafgegaan door de akte van goedkeuring door de bisschop (27.3.1646). In het verhaal van de tegenkanting worden feiten aangehaald die zich pas in 1642 voordeden.

8. KANUNNIK DE SPOT, *Geschiedenis der Sodaliteyt van den gekruisten Saligmaker ende sijne Bedrukte Moeder staende onder het Kruys, onderhouden binnen de stad Veurne*, (in handschrift, z.d., 3 delen; verder aangeduid als: Kan. De Spot, hs.). Deel I en II bevat hoofdzakelijk nota's uit het archief van de sodaliteit, deel III (bijlagen), genealogische nota's. De genealogische nota's betreffende pater Clou, Waterleet en Tryoen vindt men in dl. I, blz. 2-12.

Jacobus Clou werd te Nieuwpoort geboren in 1582. Hij was een van de zonen van Jacobus en Rosiana van den Kerckhove die negen kinderen hadden: Anna, Vincent, Catharina, Pieter, Jacobus, Maria, Ghyslenus, Johanna, Antoon. Rosiana overleed in 1616 op 69-jarige leeftijd. Van de jongens weten wij dat Pieter in het huwelijk trad met Elisabeth Savary en dat Ghyslenus naar Spanje trok en er Maria Cloribus huwde. Hij was aangesloten bij «La Hermandad de los Hyas de Algo». Wij weten verder dat toen Jacobus Clou geboren werd zijn moeder 35 jaar was.

leren er hem kennen als een niet gemakkelijk heerschapp, een eigenzinnig ouderling die al wie zich tegen zijn plannen verzette als «een instrument van den duvel» beschouwde⁹, een man die moeilijk kon vergeten¹⁰, een door God bezetene die zichzelf als een werktuig in handen van God beschouwde¹¹ en zijn plannen met een niet afhoudende verbeterheid¹² trachtte te verwezenlijken. Een man ook van groot geloof, die niet alleen van zichzelf maar ook van zijn confraters een volledige inzet voor de dienst van God eiste en die voor de lauwen slechts minachting en sarcasme kon opbrengen¹³.

Pater Clou was een vernieuwer — «Heer Clou vyndt alle daeghe wat nieuws om in te brynghen, hij

Pater Clou kan bijgevolg moeilijk als het tweede kind (Vincent) geïdentificeerd worden. Wellicht is hij te identificeren met Jacobus die als het vijfde kind geboren werd en behield hij zijn doopnaam toen hij in de premonstratenzerabdij van Veurne trad en er in 1603 zijn geloften aflegde. Hij stierf op 30 juni 1648 en werd begraven in de kerk van de paters Kapucijnen (zie verder blz. 38, noot 158).

9) A.Sod.V., Boek Sod., f. 3v^o.

10. Het feit dat hij in het verhaal van de tegenkanting er niet in slaagde de derde persoonsvorm aan te houden, wijst er op dat hij zich bij het schrijven van het verhaal opnieuw opwond.

11. A.Sod.V., Boek Sod., f. 3. Toen de prelaat van de St.-Niklaasabdij dreigde de sodaliteit te vernietigen, antwoordde Clou «doet U besten, maer ghij en zultse niet konnen beletten, want Godt diese inghestelt heeft hij sal die beschermen, De planterij die mijn hemelsche vader geplant heeft en zal niemant uitroeien». Zie ook f. 1v^o-2, «Hierboven den pater van Godt versterckt zijnde en heeft zijn schapen nooit verlaten».

12. A.Sod.V., Boek sod. f.3. Een priester zou aan de prelaat gezegd hebben «Mijn Heere den prelaet meent ghij ten eynde Heer Clou te beletten, daer en is daerof gheen perykel, hij heeft al ander aanstooten wederstaen, niemant en heeft hem oit af konnen brynghen van hetgeene dat hij begonst hadde».

13. Ibidem, f. 7 (brief aan prelaat), «Het dunckt mij datse (de religieusen van de St.-Niklaasabdij) van dit nieu last (de zorg voor de sodaliteit) wel zouden mooghen gheexcuseert wesen, tenzij par avonture dat hulder liefde tot de salicheit van hun evenaeste zoo uitnemende is datse alle lasten tot Godts eere verwint».

heeftet convent vol laste ghebracht ende hij en houdt niet op»¹⁴ — vanaf 1625 had hij de openbare kruisweg opgericht, in 1637 stichtte hij de sodaliteit, in 1644-1646 zal hij de boeteprocessie organiseren.

Het feit dat hij een vernieuwer was, is niet voldoende om de tegenkanting die hij ondervond uit te leggen. Maar laten wij eerst de aard van de moeilijkheden bestuderen waarmee Clou af te rekenen had.

Het verhaal van Clou is niet zo duidelijk. De concrete feiten die hij aanhaalt — verbod tot preken voor de leden van de broederschap, verbod de kapel van het St.-Jansgasthuis te gebruiken¹⁵, tijdelijke ontzetting uit zijn functie van Witte Kanunnik, belemmering van de oefeningen in de St.-Walburgakerk — doen zich alle voor in 1638. Dit betekent niet dat de tegenwerking zich tot deze periode beperkte. In zijn brief aan bisschop Judocus Boeckert zinspeelt Clou op de «grooten teghenspoet ende ruise, zoo door geestelicke als door weericke» die hij ondervond bij de oprichting van de kruisweg¹⁶ en nog in maart 1646, op het ogenblik dat de bisschop zijn goedkeuring aan de stichting verleende, kwam het tot een scherp conflict tussen Clou en zijn overste¹⁷.

De houding van abt de Gomiécourt in heel het conflict is niet duidelijk. Nu eens zegt hij, steeds volgens Clou, dat hij de sodaliteit «zoude in gronde seilen» en dat hij Clou zal tegenwerken «al zoudet zijn crotse

14. Ibidem, f. 3v°.

15. Het betreft hier het eerste verbod de kapel te gebruiken. Dat deze ruzie in 1638 moet gesitueerd worden blijkt uit het feit dat Carel Willem en Pieter Delmotte die in de ledenlijst van 1638 opgetekend staan (boek sod. f.273v°) als lid opgenomen werden «naer het gasthuis de eerste reise ghekeert zijnde». (zie f. 4).

16. Ibidem, f. 9.

17. Ibidem, f. 10.

kosten»¹⁸, dan weer schijnt hij Clou gunstig gezind. Vanaf einde 1638 liet hij Clou «paislick in zijn officiën» en gaf hij hem toestemming een poging te doen zijn medebroeders te overtuigen de bisschoppelijke goedkeuring op naam van de kloostergemeenschap aan te vragen. Toen deze hierop niet ingingen, stond hij toe dat Clou, in eigen naam, zonder het klooster te belasten, de goedkeuring van bisschop Judocus Bouckaert zou pogen te verkrijgen en ook dat hij een eigen fundatie zou stichten¹⁹. Maar in 1646 verzet hij zich weer tegen de aanstelling van Clou door de bisschop als directeur van de sodaliteit «dit weygerde hij — zo meent Clou — omdat hij wel wiste zoo langhe als Heer Clou daerof zoude last hebben, de sodaliteit niet en soude begeven, want zijn intentie was die deur alle middelen te beletten ende tot niet te brynghen»²⁰.

Clou had ook met tegenkating van de wereldlijke macht af te rekenen. Zonder hem te verwittigen had de magistraat van de stad en van de kasselrij het slot van de kapel van het St.-Jansgasthuis laten veranderen met het gevolg dat Clou en zijn sodales op straat stonden. Clou situeert deze gebeurtenis in het jaar 1645²¹. In werkelijkheid moet het gebeuren zich in 1642-1643 afgespeeld hebben²². Uit een mededeling

18. Ibidem, f. 3.

19. Ibidem, f. 4.

20. Ibidem, f. 10.

21. Ibidem, f. 11 v°-12.

22. Dit leiden wij af uit volgende feiten :

a. In zijn verzoekschrift aan de magistraat om de kapel opnieuw te mogen gebruiken schrijft hij dat hij de kapel sinds november 1637 «vijf jaar ofte meer» gebruikte.

b. de kapel bleef slechts een jaar gesloten.

c. de kapel werd opnieuw ter beschikking gesteld van Clou toen «Marcus Grimminck uut de wet viel».

van Clou weten wij dat de magistraat en vooral burgemeester Grimminck niet zozeer de sodaliteit dan wel abt de Gomiécourt wilde treffen²³. Alhoewel Clou niets loslaat over de grond van het conflict, menen wij dat hij zinspeelt op de onenigheid tussen de abt en de magistraat in verband met de bouwpolitiek van de Gomiécourt²⁴. Het hoogtepunt van bedoelde botsing viel in mei 1643 toen de magistraat besloot drie huizen gelegen in de Klaverstraat openbaar te verkopen. Volgens een akkoord van 13 september 1613 waren ze bestemd voor het inrichten van nieuwe klaslokalen. Op 16 juni 1643 verschenen beide partijen voor de Raad van Vlaanderen; de Gomiécourt haalde zijn slag thuis. De nederlaag van Grimminck was waarschijnlijk de oorzaak van zijn tijdelijke verwijdering uit de magistraat.

Ook omtrent de grond van zijn conflict met de geestelijkheid laat Clou niets los. Zijn tegenstanders zijn te zoeken zowel in de bisschoppelijke curie²⁵ als

Welnu Grimminck was burgemeester en landhouder van de wet vanaf 12 juni 1641 tot 1643 en burgemeester en landhouder van de commune vanaf 1645 tot 1649. Aangezien Clou in 1648 stierf moeten de feiten zich voorgedaen hebben in de eerste periode van het burgemeesterschap (van de wet) van Grimminck.

Kan. DE SPOT Hs. Bijl. p. 25, wees eveneens op de verkeerde datering van Clou.

23. A.Sod.V., Boek Sod. f. 4 «meer ten spijte vanden abt Gomiécourt soo hij (Grimminck) seide dan ten spijte van de sodaliteit». Wij mogen trouwens aannemen dat Clou op goede voet stond met de familie Grimminck. Christiaan Grimminck schonk een statie van de kruisweg (zie verder blz. 29).

24. Zie daaromtrent F. DE POTTER, E. RONSE en P. BORRE, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne*, Gent 1875, dl. II, p. 330 en F. VAN DEN BERGHE, *Geschiedenis van de Latijnsche Schoole en van het Bisschoppelijk College te Veurne*, 1952, p. 36.

25. A.Sod.V., Boek Sod., f. 3v° «Dit hoorende een instrument van den duuvel, door hem aldaer besocht, heeft gheseit aen den bisschop (Jansenius): R.D. en wiltse (de sodaliteit) noch niet aprobeeren». Ook Blommaert secretaris van het vikariaat, wordt een instrument van den duuvel genoemd.

onder de kanunniken van St.-Walburga²⁶. De meest hardnekkige tegenstand kwam uit het klooster zelf, waar de meerderheid van de monniken zich tegen de plannen van Clou verzette²⁷. Waar Clou het over deze confraters heeft, spreekt hij van «de teghenpartije» of van «de partije» zonder meer²⁸.

Kanunnik De Spot heeft gemeend deze tegenkating te kunnen verklaren door de naijver van de leiders van de sodaliteit van O.L. Vrouw in het Latijns College²⁹. Wij menen dat aan het conflict een belangrijker meningsverschil ten grondslag lag³⁰. Om dit te achterhalen hebben wij getracht langs de vriendenkring van Clou om, zijn vijanden te leren kennen.

Pater Clou had inderdaad ook vrienden. Ze zijn zowel binnen als buiten het klooster te zoeken. In de eerste plaats vermelden wij zijn medebroeder Jan Waterleet. Samen met Waterleet verbleef Clou te Gent, ten huize van Niklaas Triest, Heer van Hauwergem en broeder van bisschop Triest. Waterleet was getuige van de mirakuleuze genezing van pater Clou en samen met Clou en Jan Tryoen, de pastoor van St.-Walburga, richtte hij de Veurnse kruisweg op³¹. Dat

26. Vooral na de dood van pastoor Tryoen. Zie boek sod. f. 2.

27. Zelfs toen meerdere monniken «naer verre plaetsen» vertrokken waren en andere het tijdelijke voor het eeuwige verwisseld hadden (door Gods voorzienigheid zegt Clou) kon Clou het convent niet overtuigen de bisschoppelijke goedkeuring van de sodaliteit aan te vragen (zie boek sod. f. 4)

28. A.Sod.V., Boek Sod., f. 1v^o-2.

29. Kan. DE SPOT, Hs, p. 21. Hij steunt op het feit dat de prelaat in februari 1638 voorstelde dat de sodales van Clou bij de studentensodaliteit zouden aansluiten (boek sod., f. 1v^o). De leden weigerden «opdat al hunne affeeren voor gheen kinderwerken zouden ghehouden worden».

30. De verbeterheid van abt de Gomiécourt («al zoudet zijn crotse kosten») wijst hierop.

31. Zie verder blz. 29.

Tryoen een vriend was waarop Clou kon rekenen, bleek voldoende toen hij na 21 februari 1638 tijdelijk de taak van Clou als predikant van de sodaliteit overnam³². Voegen wij hieraan toe dat de twee boezemvrienden van Clou, Jan Waterleet en Jan Tryoen, verwanten waren³³.

Toen pater Clou op 6 januari 1638 zijn tweede sermoen hield, kon de getrouwe Jan Waterleet als eregast uitgenodigd, door ziekte weerhouden niet aanwezig zijn. Zijn andere goede vriend Jan Tryoen was er wel. Andere eregenodigden waren de scholaster Willem Savary, de landhouder van de stad en kasselrij Filips de Cerf heer van Leystraete, de burgemeester van de wet Jacobus de Schynckele, de ontvanger Karel de la Fontaine en griffier Verlynde³⁴.

32. A.Sod.V., boek Sod. f. 1v^o.

33. Kan. DE SPOT, Hs, I, blz. 7-10, Jan Waterleet geb. 1592 te Wulveringem, zoon van Pieter heer van Roncheval (+ 1614) en van Adrienne le Cocq, dochter van Vigoureux en Adrienne de Bam-poele. Jan trad in het klooster (geloften 1616), studeerde te Dowaaï in het Norbertijnerstudiehuis, werd prefect van de Latijnse School, superior in 1625 — pastoor van St.-Niklaas in 1637; stierf 7 november 1644.

Zijn broer Vigoureux (+ 1640) was gehuwd met Josyne de Courteville (+1619) dochter van de heer van Oudenhove Sasburg en Marg. Wegsteen; kinderen: Pieter die op 11 februari 1643 huwde met Helena de Briarde (+ 1653) en Adrienne die in 1640 huwde met Waleran de la Tour, schildknaap van de heer van Briarde.

Zijn zuster Anna (+ 1634) huwde Omaer Schynckele, zoon van Charles en Joanna de Vos (+ 1634).

Jan Tryoen in 1623 pastoor van St.-Walburga, gestorven 30 augustus 1638.

Een zekere Jan Tryoen was gehuwd met Antonia Van der Camere, dochter van Guillaume en Marie Vaerens. Een zuster van Antonia u.l. Margaretha was achtereenvolgens gehuwd met Joannes Waterleet en met Hendrik Ophoghe; een broer van Antonia, n.l. Joannes was gehuwd met Maria Teerlinck (+ 1587), een van hun kinderen was gehuwd met een Tryoen.

34. A.Sod.V., boek Sod. f. 1.

Volgens de genealogische opzoekingen van Kan. De Spot was Savary verwant met Clou³⁵ terwijl de Cerf, de Schynckele en de la Fontaine op een of andere manier verwant waren met Jan Waterleet³⁶, die als de spil van het vriendenkringetje van Clou moet beschouwd worden. De broeder van Jan Waterleet, Vigoureux was gehuwd met Josyne de Courteville (+ 1619) en langs de Courteville om was Jan Waterleet verwant met Niklaas Triest, heer van Hauwergem³⁷.

Het ligt voor de hand dat het Jan Waterleet was die Clou in het huis van de heer van Hauwergem, de broeder van bisschop Triest, introduceerde waar hij in de gekende omstandigheden de kruisweg van Akkergergem leerde kennen. Deze kruisweg werd in 1621 door Jakobus Boonen toenmalig bisschop van Gent, opgericht³⁸.

Zowel Boonen die in 1621 aartsbisschop van Mechelen werd, als Triest speelden een belangrijke rol in de pogingen en strevingen, die sinds het einde van de 16de eeuw ondernomen werden om in de

35. Kan. DE SPOT, Hs. III, Elisabeth Savary, dochter van Jan en Adriana de Grauwe huwde Pieter Clou, de broer van pater Clou.

36. Kan DE SPOT, Hs. III Filips de Cerf was verwant met Tryoen en Waterleet langs de familie van de Camere. Hij huwde Cornelia Heurlebout (+ 1667) dochter van Cornelis en M.A. van de Camere.

Jan de Schynckele (+ 1644) huwde (tweede huwelijk) Joanna Waterleet dochter van Antheunis. Anderzijds was Omaer Schynckele (+ 1634), zoon van Karel en Joanna Devos gehuwd met Joanna Anna, dochter van Pieter Waterleet.

De la Fontaine (+ 1662) was aanwezig op de nadienst van de Briarde in 1662. Waterleet was verwant met de Briarde.

37. Ibidem, Niklaas Triest (+ 1629) huwde Marg. de Malegheer (+ 1630), vrouw van Sterrebeeck, dochter van Karel en Jacqueline de Courteville.

38. Zie blz. 2, noot 3.

verklaring van de leer meer bij de augustiniaanse traditie aan te sluiten en een strengere toepassing van de moraal ingang te doen vinden. De renaissance en meer nog het humanisme, het herontdekken van vorm en geest van de klassieke oudheid, had niet alleen een optimistische en lakse levensbeschouwing in 't leven geroepen maar ook, ten gevolge van de terugkeer tot de bronnen van het geloof — de bijbel en de vaders — een meer rigoristische en pessimistische, het augustinisme³⁹. Erasmus gaf de werken van Augustinus uit. Luther en Calvijn ondergingen diep de invloed van de leer van de Doctor Gratiae, de kerkleer der genade. De Leuvense theologische faculteit werd een der invloedrijkste centra van het heropleven van het augustinisme. Aldaar werkte ook Jansenius, de latere bisschop van Ieper. Hij schreef de bevindingen van zijn jarenlange studie van de werken van de kerkvader neer in zijn postuum uitgegeven boek *Augustinus* (1640). Hij gaf ook zijn naam aan de zeer complexe beweging van het jansenisme. De augustiniaanse traditie beklemtoonde in de heilsleer de soevereiniteit van God, de onmacht van de zondige mens en de beslissende werking en de noodzaak van de genade. Daarbij aansluitend stelde zij in moraal en spiritualiteit de eer en de wil van God centraal, legde de nadruk op de afhankelijkheid, de onderworpenheid van de mens die meer als slaaf dan als medewerker van God beschouwd werd⁴⁰.

Veel Jezuïeten zullen in de lijn van de renaissance-mens, in hun theologie, moraal, spiritualiteit en pedagogie meer voelen voor een meer opti-

39. L. CEYSSENS, Diepere gronden van het Jansenisme, in *Tijdschrift voor Theologie*, 1966, p. 396.

40. Ibidem, p. 399.

mistische beschouwing. Zij poogden hun eerbied voor de eer Gods — het Ad majorem Dei Gloriam van Ignatius — te verzoenen met een onverholven waardering voor het menselijke kennen en kunnen⁴¹. Zij verdedigden de stelling dat de mens zijn heil in eigen handen had en dat hij niet de slaaf, maar de knecht was die alleen aan de redelijke wensen van God dient te gehoorzamen⁴².

De botsing tussen het augustinisme en zijn bestrijders zal in de strijd tussen jansenisme en anti-jansenisme verder leven zij het dan ook vermengd met allerlei andere dan dogmatische en morele verschillen zoals schoolrivaliteiten, belangenstrijd, politieke opties, enz... Meestal zijn de Jezuïeten in het anti-jansenistische kamp te vinden dat vooral na 1640, meer en meer de wind in de zeilen zal hebben.

Boonen en Triest stonden uitgesproken aan de kant van de eerste, d.i. de strengere school⁴³. Beiden hadden op een of andere manier contacten met Jansenius. Eerstgenoemde had in 1628, in de Benedictijnerabdij van Affligem, de maidenspeech van Cornelius Jansenius «De interioris hominis reformatione» gehoord, waarin reeds de voornaamste elementen van zijn leer aanwezig waren⁴⁴. Triest assisteerde bij de bisschopswijding van Jansenius te Ieper. Door de sluiting van zijn seminarie waar de Jezuïeten doceerden en het sturen van de jonge seminaristen naar Leuven, remde hij — zo hij zijn voorkeur voor de

41. L. WILLAERT, Kerkelijke toestanden in het Zuiden, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. VII, 1954, p. 440-441.

42. L. CEYSSENS, *a.w.*, p. 399-400.

43. L. WILLAERT, Les origines du Jansénisme dans les Pays-Bas catholiques, in *Mém. Acad. Lettres*, XLIII - fasc. 2, p. 116 en 183-185.

44. *Ibidem*, p. 182 en 274.

eerste school niet wilde tonen⁴⁵ — de invloed af van de Jezuïeten op de jonge priesters van zijn bisdom. Beide kerkvorsten zullen na de veroordeling van «Augustinus»⁴⁶ openlijk stelling nemen voor Jansenius⁴⁷.

De strengheid van deze school betekende niet dat God alleen met vrees — geboren uit het besef van de menselijke ellende en de strenge straffen van God — en sidderend voor zijn almacht, kon benaderd worden. Naar het voorbeeld van St.-Jan kan ook een tedere liefde voor Jezus Kristus, de mensgeworden Godszoon, de weg naar God openen. Deze weg van het hart werd door voorstanders van de strengere moraal geenszins verworpen. Bisschop Triest en Mgr. Boonen hadden een grote devotie voor de lijdende Kristus. Triest stichtte te Gent een confrerie van de Vijf Wonden, Boonen moedigde de verspreiding aan van werkjes over de passie van Jezus Kristus⁴⁸ en stichtte zoals hierboven gezegd de kruisweg van Akkergem.

Dat de opvattingen van pater Clou in sterke mate door Boonen en Triest beïnvloed werden, is maar al te duidelijk. De oprichting van de kruisweg te Veurne waar evenals te Akkergem, de afstand tussen de staties berekend werd op de afstand die Kristus te Jeruzalem aflegde en de stichting van de «sodaliteit van den ghecrusten salichmaecker ende van Maria sijne bedructe moeder staende bij hem onder het

45. Ibidem, p. 184. J. ROEGIERS, *De oprichting en de beginjaren van het bisschoppelijk seminarie te Gent (1569-1623)*, Gent, 1974, pp. 111-113.

46. Eerst door een decreet van het H. Officie (1641), vervolgens door de bul «In Eminentis» (1643).

47. L. WILLAERT, Kerkelijke toestanden in het Zuiden, in *Alg. Gesch. der Nederlanden*, VII, p. 441.

48. L. WILLAERT, Les origines du Jansénisme, p. 289.

cruce, opden berch van calvariën» bewijzen dit voldoende. In deze stichting waar de leden zich «met de banden der vijf bloedighe wonden ende der liefde Godts» aan «den boom der crucen» laten binden⁴⁹ wordt St.-Jan als de eerste sodalis vereerd⁵⁰.

De stichting van pater Clou kwam, in een periode dat ook in onze streek ten gevolge van de grote weelde «alle soorten van wulpschheden» bedreven werden⁵¹, tegemoet aan het steeds sterker wordende verlangen naar een strengere moraal. De strijd die hij voerde om de leden de wekelijks sermoenen stipt te doen volgen⁵²; de verplichting die hij oplegde om de fooi, die de dragers na de begrafenis van een medelid van de familie ontvingen, in de kas van de sodaliteit te doen storten en aldus «alle drynckerijen te beletten mits dat daerdeure dicwils oorsaecke gegeven wordt van sonden»⁵³; de aanmaning «de regel van het heilich sacrament der biechten ende des altaers dicwils te frequenteren»⁵⁴ zijn alle maatregelen die de pogingen van Clou illustreren om met zijn

49. A.Sod.V., boek Sod. f. 6v^o-7. Bij de opnemng in de sodaliteit worden de leden aan het kruis gebonden terwijl ze bidden «O heere Jezus Christus salichmaecker des werelts bindt mij hier sterckelick bij dit heylighe gheselschap onder U cruce aen het cruce, dat ick noit door enighe sonden van U en kan scheeden ende door de verdiensten van U vijf bloedighe wonden ghesuvert van alle sonden, vervult met alle deughden mach kommen tot het eynde tot het welcke ghij mij gheschaepen hebt. Amen».

50. Ibid. f. 1.

51. P. HEINDERYCX, *Jaerboeken van Veurne en Veurnambacht*, uitgegeven door Edmond Ronse, Veurne, 1853, IV, p. 116. Zie ook M. CLOET, *Het kerkelijke leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw: Tielt van 1609 tot 1700*, in *Hand. van het Genootschap voor Geschiedenis, gesticht onder de benaming Société d'Emulation te Brugge*, CIII (1966), p. 284.

52. A.Sod.V., Boek Sod. f. 5, 6, 6v^o, 7, 10v^o, 13.

53. Ibidem, f. 12 v°-14.

54. Ibidem f. 6v^o. Op f. 1-1v^o is er sprake van een maandelijks biecht.

sodales tot een strengere levensregel te komen. Aanvankelijk leek het wel alsof Clou ook als biechtvader het geweten van zijn volgelingen wilde vormen maar het desbetreffende reglement werd reeds vroeg ingetrokken⁵⁵.

Wij kunnen ons best voorstellen dat de meer humanistisch georiënteerde geesten in de binding aan het kruis een aanslag op de persoonlijke vrijheid, een vernedering van de mens zullen gezien hebben. Het koord waarmee het nieuwe lid aan het kruishout vastgebonden wordt, herinnerde hen ongetwijfeld aan het klokkezeel dat de vrijgeborene die lijfeigene werd, om zijn hals hing als teken van horigheid⁵⁶. Het bestaan van een meer humanistisch gerichte groep te Veurne kan niet geloofwaardig worden. Het volstaat de evolutie van de kruisprocessie georganiseerd door de «ghilde vanden helegghen cruce»⁵⁷ te bestuderen, om de nodige aanwijzingen te vinden.

55. Ibidem f. 1-1v^o «Den 31 january 1638 op septuagesima ende Sinte Pauwels bekeeringhe is ghehouden gheweest het eerste consult ofte raet in het welcke vande officiaelen goet ghevonden is gheweest dat alle de sodales om te beter kennisse daerof te hebben zouden alle maende aenden pater te biechten gaen zoo zij oock met de wercke begonst hebben, dan den pater niet willende de sodales bedwijnghen heeft hemlieden laeten gaen daer zij willen mits zij een briefken geven van te biechten gheweest te hebben». Herinneren wij eraan dat de acta pas omstreeks 1646 opgesteld werden. Het tijdstip en het waarom van de wijziging in het aanvankelijke reglement ontsnapt ons.

56. Zie over deze gewoonte A. SALMON en CH. L. GRAND-MAISON, *Le Livre des serfs de Marmontier*, in *Soc. Archeologique de Tournaine*, XVI (1864) p. 30. Dezelfde symboliek van horigheid vindt men in de 11de eeuw bij Marinus, de broer van Petrus Damianus, een leek die zich als horige offerde aan het altaar van de H. Maagd (De Bono Suffragiorum, cap. IV in *Patrologiae cursus completus, series latina*, uitg. J.P. MIGNE, dl, 145, p. 566).

57. Zie de statuten van deze gilde in F. DE POTTER en P. BORRE, *Geschiedenis der rederijkerskamer van Veurne*, Gent 1870, p. 13-16.

Deze jaarlijkse processie (3 mei) — de oudste vermelding is 1241⁵⁸ — waarin in de middeleeuwen o.a. de marteldood van St.-Steven en de «passie ende geselinghe van onzen lieven Heere» vertoond werden, had in het begin van de 17de eeuw een geheel ander karakter gekregen. Het spel van St.-Steven was in 1613 weggevallen terwijl de «8 gesellen spelende de passie ons heeren» in 1625 voor de laatste maal optraden. De «gheboorte ons Heeren in Bethlehem» (1592)⁵⁹, de reus (1598), het volkse spel van St. Antonius (1599), de 12 sibyllijnse maagden (1605) en vooral deze laatsten gingen de processie beheersen⁶⁰. Deze sibyllen zijn via de Griekse joden uit de oudheid in het Kristendom binnengedrongen om te bewijzen dat reeds in de heidense tijd het Kristendom was voorspeld. In de middeleeuwen werden zij als profane spreekbuizen der voorzienigheid beschouwd. Vanaf de renaissance zag men hen meer als brengsters van de goddelijke openbaring aan de zo zeer bewonderde antieke heidense wereld⁶¹.

Het bestaan van een meer humanistisch georiënteerde groep onder de kanunniken van St.-Walburga verklaart ongetwijfeld de pesterijen die pater Clou in de St.-Walburgakerk ondervond na de dood van de

58. F. DE POTTER, E. RONSE en P. BORRE, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne*, Gent 1875, dl. II, p. 210.

59. Tussen haakjes het jaar van het eerste optreden.

60. Het grootste gedeelte van de uitgaven ging naar de 12 sibyllen die door de nonnen van Wulpen gekleed werden en aan wie de magistraat van de stad ieder jaar een paar handschoenen aanbod. Over de schitterende kledij van de sibyllen zie F. DE POTTER, E. RONSE en P. BORRE, *a.w.*, dl. II, p. 210.

61. Pas vanaf 1481 zijn er in het westen 12 sibyllen bekend: de Persica, de Lybica, de Delphica, de Cimmerica, de Erytraea, de Samia, de Cumana, de Hellespontica, de Phrygia, de Europa, de Tiburtina en de Agrippina. In de 3 mei processie droeg ieder Sibylle in gouden letters op zwart armozijn, haar naam.

pastoor van genoemde kerk, zijn goede vriend Jan Tryoen. Houden wij er rekening mee dat in de kloosters ieder monnik op een eigen manier naar vervolmaking streefde en er een persoonlijk ideaal op na hield⁶², dan moeten wij ons ook niet verwonderen over het bestaan van twee partijen binnen de muren van de St.-Niklaasabdij van Veurne. Een kleine groep die strengere hervormingen nastreefde en een groep, de sterkste, meer humanistisch georiënteerd, die aanleunde bij de opvattingen verdedigd door de Jezuiëten⁶³.

In het bisdom kon laatstgenoemde groep na de dood van Jansenius, rekenen op de steun van Blommaert, de secretaris van het vicariaat ; Clou noemt hem een «instrument des duvels». Clou zelf zocht in het geheim, de aartsdiaken Willem Vandersterre op⁶⁴. Laatstgenoemde was jansenistisch gezind. Hij zal in oktober 1654 door bisschop de Robles die een voorzichtige anti-jansenistische actie voerde, uit het vicariaat-generaal van het bisdom gezuiverd worden ten voordele van Persijn, de president van het Ieperse seminarie die een van de

62. L. WILLAERT, *a.w.*, p. 211.

63. Geruchten deden de ronde (Clou had het vernomen van de deken van St.-Walburga dat de Jezuieten met het plan rondliepen te Veurne een sodaliteit van burgers op te richten. In zijn brief aan de prelaat schrijft Clou (Boek sod. f. 18v^o) dat het aanvaarden van zijn sodaliteit door het klooster een middel zou zijn «om voor altijts verlost te zijne van die lastighe vrienden, te weten van de paters van de societeit Jesu».

64. A.Sod.V., Boek sod. f. 3v^o «Hiernaer den pater met consent van zijn prelaet naer Ieper gaende, heeft secretelick den archidyaeken alsnu den deecken Vandersterre ghesproocken om approbatie te vercryghen, twelck hij oock lichtelick zoude vercreghen hebben tenwaere dat den secretaris Blommaert van het vicariaet, een instrument des duvels, sonder oorder van het vicariaet, schrijvende aen den deecken vande christenheit van Veuren, alsdoen pastor van Loo, Gargant ghenaeamt, dat hij zoude spreken den prelaet en het convent van Sinte Nicolais ende hooren hulder advys. Waerdeure wederomme alle saecken in troubel ghestelt zijn...».

weinig was die de bisschop steunde op de kapittelzitting van 7.12.1655 waar over het door Rome gewenste verwijderen van de grafsteen van Jansenius moest beaadslaagd worden⁶⁵.

De sodaliteit van Clou bijna goedgekeurd door Jansenius⁶⁶, zal uiteindelijk op 27 maart 1646 officieus goedgekeurd worden⁶⁷ door bisschop Judocus Boeckaert die tegen het antijansenisme was. Als Oratoriaan niet zeer Jezuietgezind, zal hij de pogingen van abt de Gomiécourt om de doorbraak van de strengere groep te kelderen en daardoor eventueel de weg te effenen voor een versterking van de invloed van de Jezuiten te Veurne, niet geapprecieerd hebben. Hij stond er op dat Clou de leiding van de sodaliteit bleef waarnemen⁶⁸.

De sodaliteit van Clou is heel bescheiden gestart. Op 27 december 1637, op de feestdag van St.-Jan de Evangelist lieten vijf jonge mannen zich aan het kruis binden. Het waren Georgius de Haene, Guillianus Berrevoet, Pieter Dopper, Sebastiaan de Hamere en Robert Caproen. Nauwelijks een week later op Driekoningendag volgden Guillianus Parret, Paulus Jansen, Jan Delmotte, Steven Meunynck, Frans vande Clooster, Victor Patvoort de Jonge en Jacobus Mars⁶⁹. De groep die op het ogenblik dat de tegenkanting tegen

65. P. DECLERCK, *Priesteropleiding in het bisdom Ieper*, in *Hand. Soc. d'Emulation te Brugge*. CV (1968), p. 59.

66. Dat Jansenius aarzelde de sodaliteit goed te keuren heeft weinig betekenis als men weet dat hij zich niet erg bekommerde om de verspreiding van zijn opvattingen onder de gelovigen (cf. A. DE MEYER, *De werkwijze van Jansenius en zijn Augustinus*, Brussel 1946, p. 25).

67. Voor de definitieve goedkeuring zie verder blz. 26-27.

68. A.Sod.V., Boek sod. f. 10. Abt de Gomiécourt deed op het ogenblik van de goedkeuring door de bisschop, nog een ultieme poging om Clou als directeur van de sodaliteit uit te schakelen.

69. A.Sod.V., Boek Sod. f. 1.

de stichting begon, uit 22 leden bestond⁷⁰, groeide steeds aan en toen in maart 1646 de bisschop zijn goedkeuring aan de stichting verleende, hadden reeds 119 leden het gebed gelezen⁷¹.

Na de bisschoppelijke goedkeuring meldden zich tusschen 1646 en 1650 nog 48 leden aan. Wij vermoeden dat het merendeel van deze leden, zo niet alle, nog tijdens het leven van Clou — hij overleed op 30 juni 1648 — aangeworven werd; er zal trouwens pas in 1650 een nieuwe directeur aangesteld worden⁷².

Pater Clou won ook aanhangers onder de geestelijkheid alhoewel dit moeilijker scheen te gaan. Een paar priesters nl. Pieter Carlier en Olivier de Haene, beiden kapelaan van St.-Walburga, traden reeds vroeg — 31 januari en 21 februari 1638 — tot de sodaliteit toe maar trokken zich later terug⁷³. In de abdij zelf kon Clou, vooral na de bisschoppelijke goedkeuring, wel op een zekere steun rekenen. Reeds in 1638 en dit moet Clou een troost geweest zijn, bood Niklaas Lameter de kapelaan van Bultkamp, die later president van het Premonstratenzerstudiehuus te Dowaii zou worden, zich aan «om den pater te helpen preecken ende te solagieren in zijne ouderdom»⁷⁴. Kort na de bisschoppelijke goedkeuring

70. Ibid., f. 1-1v° en f. 273 «quaerte van de sodales van het instellen van de sodaliteit».

71. Uit te maken uit de combinatie van de ledenlijsten f. 201-201v° en 273 en vlg.

72. Ibid., f. 273. Zie ook noot 112 blz. 25.

73. A.Sod.V., Boek Sod., f. 1v°. Ongetwijfeld als gevolg van de hetze tegen Clou in de St.-Walburgakerk.

74. Ibid. f. 3. Niklaas Lameter geboren 1604, geprofest 1621. Hij overleed 12 oktober 1660 te Dowaii (J. JANSEN, *Belgique Norbertine*, p. 380 en Kan. DE SPOT, Hs. bijl. p. 23.

bood ook Bernard Ovin zich als predikant aan⁷⁵. Volgden nog Godfried Ghijsbrecht, Judocus Liebaert, Guillelmus Meese, Adriaan De Buck, Judocus Moens die alle tot de jongere lichte behoorden⁷⁶ en prior Franciscus Bussin⁷⁷.

Op de zondag binnen de octaaf van Driekoningen werd door de pater-directeur het eerste bestuur van de sodaliteit aangesteld : een prefect (G. de Haene),

75. Ibid. f. 12v^o, brief 20 juni 1646. Ovin was op dit ogenblik novicenmeester en cantor. Hij werd geboren te Ieper in 1608, geprotest in 1631, priester gewijd in 1635 (DE SPOT, Hs. III. p. 27). In 1647 werd hij pastoor te Booitshoeke en 's Heerwillemskapelle. Hij overleed te Ieper in 1647 als slachtoffer van de pest.

76. Hun leeftijd schommelde in 1646 tussen 25 en 30 jaar :

G. Ghysbrecht, geboren 1616, geprotest 1637, leraar retorica in de Latijnse School. In 1650 werd hij prior van de abdij, later pastoor van de St.-Niklaasparochie te Veurne. Hij overleed op 15 januari 1670 (J. JANSENS, *a.w.*, p. 386 ; Kan. DE SPOT, Hs, bijlage 27).

J. Liebaert, geboren 1621, geprotest 1640, werd eerst leraar, later voorzitter van de Latijnse School. Werde pastoor van St.-Denijs (Veurne) in 1660, van St.-Niklaas Veurne in 1662. Hij volgde in 1688 abt Judocus De Brouwere op. Overleed 17 maart 1694. (Kan. DE SPOT, Hs, bijl. p. 27).

G. Meese, geb. te Ieper 1618, geprotest 11 november 1638. Leraar aan de Latijnse school in 1646, pastoor te Wulpen en Witte kanunnik van St.-Walburga. Overleed 25 januari 1684 (Kan. DE SPOT, Hs, bijl. p. 28).

A. de Buck, geb. 1618, geprotest 1640, bibliothecaris van de abdij 1646, pastoor van Booitshoeke 1662, pastoor van Eggewaartskapelle en Ramskapelle waar hij overleed 18 april 1667. Hij vertaalde Boetius in het Nederlands (Kan. DE SPOT, Hs, bijl. p. 28).

J. Moens, neef van Clou, geb. 1622, geprotest tussen 1640 en 1643, pastoor van Lombartzijde (1655-70). Schreef het mirakelboekje van O.L.Vr. van Lombardzijde. Overleed 1 januari 1671. (Kan. DE SPOT, Hs, bijl. p. 28).

77. Geb. 1591, geprotest 1614, prior sinds 1624. Overleden 2 juli 1652. A. Sod.V., Boek Sod. f. 12v^o «Nec D. prior abhoret a predicando in nostra sodalitate saltem semel ad ostendendum suum ergo sodalitate affectum».

twee assistenten, een secretaris en zes raadslieden⁷⁸. Vanaf 14 augustus 1639 werden zes onderprefecten aangesteld⁷⁹. De prefect, de twee assistenten en de zes onderprefecten vormden het college der «officialen» dat door de algemene vergadering verkozen werd⁸⁰. Dit college stelde de secretaris, de sacristaan⁸¹ en de lezer⁸² aan, verkoos de raadsmannen⁸³ en riep maandelijks de raad samen⁸⁴. Pas op 22 juli 1644 werd beslist de officialen om het half jaar te vernieuwen nl. op het feest van St.-Jan de Evangelist (27 december) en op dat van Maria Magdalena (22 juli)⁸⁵.

De leden van de sodaliteit aanvaardden zich te onderwerpen aan de beslissingen van het bestuur, de wekelijkse en andere vergaderingen bij te wonen en dikwijls⁸⁶ te biechten en te communiceren⁸⁷. Het is op de wekelijkse bijeenkomsten — de zondag om 10u30⁸⁸ — dat de pater zijn sermoen hield. De laatste zondag van de maand werden daarenboven «suffrage» briefjes uitgedeeld⁸⁹.

78. A.Sod.V., Boek Sod. f. 1.

79. Ibidem, f. 4v°.

80. Ibidem, f. 4v° en 11v°.

81. Ibidem, f. 5, vanaf 11 oktober 1639.

82. Ibidem, f. 6, vanaf 17 juni 1640.

83. Ibidem, f. 4v° vanaf 13 augustus 1639 10 raadsmannen ; f. 6, vanaf 17 juni 1640, 12 raadsmannen.

84. Ibidem, f. 5-5v° besluit van 2 februari 1640.

85. Ibidem, f. 11.

86. Aanvankelijk was er sprake van een maandelijks biecht. A.Sod.V., Boek Sod. f 1-1v°.

87. A.Sod.V., Boek Sod., f. 6v°, vernieuwing der beloften 14 september 1640.

88. Ibidem, f. 7.

89. Ibidem, f. 5-5v°, besluit 2 februari 1640. Rek. 1742, «pampieren beeldekens geseyt suffragiën». Ze werden te Antwerpen gedrukt. In 1706 bracht een Veurnse «devotariege, geheimlick genaemd de Langhe Dibbe» er uit Antwerpen mee.

Clou had het niet altijd gemakkelijk om zijn schaapjes bij elkaar te houden. Op 2 februari 1640 werd beslist de afwezigen op te nemen en de recidivisten⁹⁰ voor het college der officialen te laten verschijnen⁹¹. Deze beslissing stelde geen einde aan de plaag van het absenteïsme; nog herhaalde malen kwam in de vergadering der officialen het probleem ter sprake⁹².

De grote bekommernis van Clou was het voortbestaan van de sodaliteit na zijn dood. In een brief aan zijn overste, waarvan het niet gedateerde afschrift voorkomt tussen de acta van 12 mei 1641 en 21 februari 1642⁹³, stelde hij voor na zijn dood de leiding van de sodaliteit hetzij aan de president van het seminarie van de Latijnse school, hetzij aan de Witte Kanunnik toe te vertrouwen. Uit de lijst der directeurs die Clou opvolgden blijkt voldoende dat abt de Gomiécourt op dit voorstel niet inging⁹⁴.

Reeds in 1639 had Clou van zijn overste de toestemming gekregen om zonder het klooster of het kanunnikaat te belasten een eigen fundatie te stichten⁹⁵, waaruit na zijn dood de directeur-predikant

90. Gewone leden die driemaal en officialen die tweemaal in de maand afwezig zijn.

91. A.Sod.V., Boek Sod., f. 5-5v^o en 6-6v^o.

92. Ibidem f. 7, 12 mei 1641; f. 10v^o, 4 juni 1643; f. 13, 24 juli 1646. Op deze laatste vergadering werd beslist de controle toe te vertrouwen aan de zes onderprefecten die om beurt gedurende een maand bij de catalogus der leden die bij de deur opgehangen was zouden plaats nemen.

93. Ibidem, f. 7v^o-8v^o. Kan. DE SPOT, Hs, I, p. 32 dateert deze brief begin 1648. Uit een passage van de brief blijkt dat het stuk opgesteld werd 9 à 10 jaar na de aanstelling van Clou als Witte Kanunnik. De datum van deze aanstelling ontsnapt ons. Wij weten enkel dat hij reeds in 1635 het ambt bekleedde (R.A.Br. Kasselrij Veurne, Kasselrijrekening 1635, f. 33).

94. Zie verder blz. 27.

95. A.Sod.V., Boek Sod. f. 4.

zou betaald worden. Met dit doel bezette Clou «vier pont groote Vlaams de penninck achttiene»⁹⁶. Daarenboven schonk hij aan de fundatie de «ghebordeurde banden vande beste cappe» die meer dan 80 pd. Vl. kostte⁹⁷, een kruisbeeld in ebbenhout⁹⁸ waarvoor hij 300 gulden betaalde en een standaard⁹⁹ die hem 22 pd. Vlaams gekost had. In 1642 schonk hij nog het altaar dat in zijn huis opgesteld was en een kerststalletje met alle toebehoren¹⁰⁰. Nog tijdens het leven van Clou groeide het bezit van de sodaliteit aan. Uit de inventaris die op 2 december 1647 opgesteld werd, blijkt dat de stichting nog volgende bezittingen verworven had¹⁰¹: *Kunstwerken*: een van hout gesneden en gepolichromeerde piëta, een waterverfschilderij Kristus met zijn kruis op de kalvarieberg¹⁰², twee schilderijen die vroeger als statie geëdiend hadden en voorstellende de ontkleding van Kristus op de kalvarieberg en de begrafenis van Kristus, een waterverfschilderij Kristus aan het kruis, een waterverfschilderij O.L. Vrouw met Kristus op de schoot, een olieverfschilderij Salvator Mundi, een

96. In de inventaris van de renten (Ibidem, f. 19-19v^o) is deze rente niet terug te vinden.

97. Wordt in de inventaris f. 15-16v^o niet vermeld.

98. Aan de voet van het kruisbeeld staan O.L.Vr., St.-Jan de Evangelist en Maria Magdalena gesneden uit busboomhout (zie inventaris f. 15-16v^o). Dit Kruisbeeld wordt nog altijd in de boeteprocessie meegedragen. Het wordt in de St.-Niklaaskerk bewaard.

99. Inventaris f. 15-16v^o een standaard van rood damast waarop aan de ene zijde een voorstelling van de patroon van de sodaliteit, aan de andere zijde de verschijning van de H. Norbertus. Omtrent de prijs zie f. 4-4v^o.

100. Ibidem f. 10.

101. Ibidem f. 15-16v^o.

102. Uit de boekhouding van Clou (Ibidem f. 277) blijkt dat het schilderij 12 pd. par. kostte.

olieverfschilderij O.L. Vrouw, een olieverfschilderij de geboorte van Kristus¹⁰³, een waterverfschilderij Ecce Homo, en drie kleine «beeldekens» in waterverf; *meubilair*: banken in dennehout, een oude garderobe¹⁰⁴, zes Spaans-lederen stoelen¹⁰⁵ en een Spaans-lederen zetel, een grote houten koffer¹⁰⁶, de stof voor twee kussens¹⁰⁷, voor vier goudlederen kussens en voor twee «boordekens», twee zetels geborduurd door Antoinette Joos, de weduwe van pensionaris Huyghe en door haar geschonken op 13 januari 1648, verder nog twee tinnen kannetjes en vier bloemstukken geschonken door Chr. Grimminck, pastoor van Vinkem en drie metalen kandelaars¹⁰⁸. De inventaris vermeldt verder nog een rentebrief van 12 pd. 10 s. grote 's jaars¹⁰⁹ en enkele munststukken die na de dood van Jacobus Clou (30 juni 1648) aan Cressin overhandigd werden¹¹⁰.

Na de dood van Clou (30 juni 1648) werden tot 1657 opvallend weinig nieuwe leden ingeschreven: 2 in 1650, 1 in 1651, 4 in 1654, 2 in 1656 en 1 in

103. Volgens de boekhouding van Clou (f. 278-278v^o) betaalde hij 6 pd. voor het schilderij en 6 pd. 10s. voor het verlijmen ende vernissen van het schilderij.

104. Volgens de boekhouding van Clou kostte het meubel 4 pd.

105. Volgens de boekhouding van Clou kostten de stoelen 18 pd.

106. Volgens de boekhouding van Clou kostte de koffer 4 pd. 16 s. par.

107. Volgens de boekhouding 8 pd. 12s.

108. Volgens de boekhouding van Clou kocht hij nog volgende voorwerpen die in de inventaris niet opgenomen zijn: 8 spaanse stoelen gheheel goet 24 pd., 4 wat beter stoelen 14 pd., 6 gheheel nieuwe stoelen 24 pd., een garderobe 12 pd., een tapijt om het kruis te dekken 4 pd.2s.

109. Van deze rente wordt 100 pd.par. aan de predikant betaald.

110. 2 gouden souvereynen, 5 albertinen, 1 slippe en 1 franse pistole.

1657¹¹¹. Wij geloven niet dat de directeurs die Clou opvolgden — Adriaan de Buck, Franciscus Bussin en Godfridus Ghysbrecht¹¹² — hiervoor verantwoordelijk moeten gesteld worden. Ook Judocus Liebaert onder wiens leiding¹¹³ de sodaliteit te oordelen naar het aantal nieuwe inschrijvingen een bloeiperiode kende¹¹⁴, slaagde er in de eerste jaren van zijn bestuur niet in de beweging op gang te brengen. Pas in 1658 werd de sodaliteit met 19 bindingen aan het kruis, nieuw leven ingeblazen¹¹⁵.

Dat abt de Gomiécourt die Clou niet zo gunstig gezind was de uitgroei van de sodaliteit in de eerste jaren na de dood van Clou zou geremd hebben, kan het geringe succes van de sodaliteit alleen gedeeltelijk verklaren. De Gomiécourt overleed nl. op 12 september 1653 en zijn opvolger Godfridus de Courteville was de sodaliteit meer genegen¹¹⁶. Het is niet uitgesloten dat de sterke binding van de stichting van Clou met de opvattingen van Boonen en Triest, waarop wij hierboven¹¹⁷ wezen, het slabakken van de broederschap in genoemde periode verklaart. Beide

111. A.Sod.V., Boek Sod., ledenlijst f. 273 en volg.

112. Of na de dood van pater Clou Adriaan de Buck als directeur aangesteld werd zoals in een tussen 1880 en 1894 gedrukte lijst opgegeven wordt, hebben wij niet met zekerheid kunnen achterhalen. Op 22 juli 1650 werd Fr. Bussin, de prior van de abdij, met de leiding van de broederschap belast. Hij werd op 22 juli 1652 opgevolgd door prior Godefr. Ghysbrecht. De drie genoemden hadden zich destijds spontaan bij Clou als predikant aangeboden (zie hierboven blz. 20).

113. Hij was directeur van de sodaliteit van 22 juli 1654 tot 21 december 1684. Evenals zijn voorgangers had hij zich destijds spontaan als predikant bij Clou aangeboden.

114. Tijdens zijn bestuur (1654-84) werden 276 nieuwe inschrijvingen geboekt.

115. A.Sod.V., Boek Sod., ledenlijst f. 273 en volg.

116. Zie verder blz. 27.

117. Hierboven blz. 13. Let er op dat tijdens de schorsing van Boonen en Triest in 1652-1653 geen enkel nieuw lid ingeschreven werd.

kerkvorsten hadden geweigerd de bul «In Eminentissimi» (1643) af te kondigen die *Augustinus* van C. Jansenius veroordeelde. Zij bleven zich verzetten en werden in 1652 met het interdict «ab ingressu ecclesiae» gestraft, nadat aartshertog Leopold onder invloed van de Jezuïeten en ingaande op de klachten van de internuntius Stravius, de bul toch publiceerde¹¹⁸. Pas in 1653 onderwierpen zij zich.

Deze onderwerping en het bevel van de aartshertog tot afkondiging van de nieuwe pauselijke bul «Cum Occasione» (31 mei 1653) die vijf stellingen van *Augustinus* veroordeelde, betekende een eerste afgetekende overwinning van de strekking van de Jezuïeten, die tot aan het vertrek van aartshertog Leopold in mei 1656, op zijn machtige steun konden rekenen¹¹⁹. In deze periode waarin blijkbaar alles wat ook maar even aan Jansenius herinnerde moest verdwijnen — in december 1655 werd op bevel van aartshertog Leopold de grafsteen van Jansenius uit het koor van de kathedraal van Ieper verwijderd¹²⁰ — kon moeilijk sprake zijn van een verdere uitbouw van de door Clou opgerichte sodaliteit, die alhoewel niet jansenistisch, toch bij de augustiniaanse traditie aansloot.

Herinneren wij er aan dat Clou steun gezocht had bij Willem Vandersterre die in de hier besproken periode als jansenist uit het vicariaat-generaal verwijderd werd.

Nauwelijks drie maanden na het vertrek van aartshertog Leopold werd op 20 augustus 1656, de sodali-

118. H. PIRENNE, *Geschiedenis van België*, vertaald door R. Delbecq, Gent 1929, dl. V, p. 76.

119. H. PIRENNE, *a.w.*, V, p. 77-78.

120. *Ibidem*, p. 80.

teit officieel erkend door bisschop Franciscus de Robles¹²¹ en verkreeg A. Des Trompes — een monnik van de Veurnse abdij — op 23 augustus 1656, voor zijn «Brandtspieghel der Goddelicke Liefde»¹²², het «approbatio» waarop hij sinds 1652 wachtte. Het werkje dat in kringen van Boonen en Triest wel in de smaak moest vallen, werd opgedragen aan abt de Courteville.

Onmiddellijk na 1656 was de toestand niet zo duidelijk. In 1657 censureerde Triest 26 laxistische stellingen, terwijl de bisschop van Mechelen Andreas Crusen tevergeefs poogde de decreten tegen de Jansenisten toe te passen¹²³. De «Provinciales» van Blaise Pascal die met geestdrift ontvangen werden bij de vijanden van de Jezuïeten, werden in 1657 door paus Alexander VII veroordeeld maar het decreet werd door de Raad van Brabant en de Geheime Raad in 1658 tenietgedaan¹²⁴. Het is zoals gezegd precies

121. H. VANDEVELDE, *Geschiedenis der Veurnsche processie, van deszelfs oorsprong tot heden*, Veurne, 1855, p. 39-41. De Robles werd op 18.10.1654 bisschop. Zie ook L. MAHIEU, *Antijansenisme des évêques d'Ypres nommés par l'autorité autrichienne*, in *Bull. d'Etudes de la province de Cambrai*, XLII (1947), pp. 97-118, p. 115 «Jean Fr. de Robles et Henri Van Halmale qui tiennent le siège après eux (Jansenius et Bouckaert) ne sont nullement jansénistes. Ils sont seulement un peu faibles dans la répression des tendances que manifestent les chanoines de leur cathédrale et ceci par prudence». Als de Robles in december 1655, enkele maanden na het overlijden van aartsbisschop Boonen, het graf van Jansenius uit de kathedraal laat verwijderen, was dit blijkbaar met het oog op een gebeurlijke promotie. (zie P. DECLERCK, *Priesteropleiding in het bisdom Ieper*, in *Hand. Soc. d'Emulation*, 1968, (pp. 5-121) p. 59).

122. A.D(es Trompes), religieus, priester ende canoninck regulier der oorden geseyt Premonstreyt inde abdij van Sint Nicolays binnen Veurne, uitgegeven te Brugge bij Alexander Michiels, in de Breydelstraete, inde Druckerije 1657.

123. E. PRÉCLIN en E. JARRY, *Les luttes politiques et doctrinales aux XVIIe et XVIIIe siècles*, in *Histoire de l'Eglise*, dl. 19, 1955, p. 308.

124. L. WILLAERT, *Kerkelijke toestanden in het Zuiden*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. VII, p. 443.

in laatstgenoemd jaar dat de sodaliteit van de grond kwam.

De jaarlijkse schommelingen van het aantal nieuwe toetredingen tot de broederschap hebben geen enkele betekenis. Toch vestigen wij de aandacht op de uitzonderlijke aantrekkingskracht die van de sodaliteit uitging in de periode 1674-1679, toen in zes jaar tijd zich 107 nieuwe leden aanmeldden¹²⁵.

Het was in dezelfde periode dat de jansenistisch gezinde Maarten Steyaert die in 1673 door bisschop van Halmale als secretaris gekozen werd, invloed op de seminaristen trachtte te krijgen¹²⁶.

Ook de opschorting sinds 1669 van de strijd tussen de theologen in Frankrijk — Veurne was tussen 1668 en 1713 bij Frankrijk ingelijfd — en de kerkvrede die er aldaar heerste¹²⁷ kunnen deze ongemene voorspoed van de sodaliteit helpen verklaren.

Na de vrede van Nijmegen (10 augustus 1678) was de sfeer voor de aanhangers van de strengere richting minder gunstig. De bisschopszetel bleef na het overlijden van bisschop Herincx (17.8.1678) vacant tot 1693¹²⁸; het bisdom werd bestuurd door de kapitteldeken Willem Merghelynck en de seminariepresident Jean de Viny¹²⁹.

125. Judocus Liebaert had nog steeds de leiding van de sodaliteit. Aantal toetredingen 1660 : 2, 1661 : 9, 1662 : 7, 1663 : 12, 1664 : 14, 1665 : 3, 1666 : 9, 1667 : 8, 1668 : 4, 1669 : 4, 1670 : 9, 1671 : 6, 1672 : 9, 1673 : 4, 1674 : 14, 1675 : 23, 1676 : 39, 1677 : 6, 1678 : 7, 1679 : 18, 1680 : 9, 1681 : 11, 1682 : 8, 1683 : 4, 1684 : 1, 1685 : 4, 1686 : 2, 1687 : 3, 1688 : 10, 1689 : 5, 1690 : 9, 1691 : 3, 1692 : 13.

126. P. DECLERCK, *a.w.*, p. 64.

127. E. PRÉCLIN en E. JARRY, *a.w.*, p. 205.

128. Sinds de Vrede van Nijmegen (17 september 1678) waren ook de kasselrijen Ieper en Waasten evenals de steden Wervik en Poperinge bij Frankrijk ingelijfd.

129. P. DECLERCK, *a.w.*, p. 67.

Beiden stonden aan het hoofd van de ledenlijst van het Geheim Genootschap ter Bestrijding van het Jansenisme in België dat in november 1678 opgericht werd¹³⁰. Aangespoord door zijn biechtvader Père Lachaise zal ook Lodewijk XIV de jansenisten meer en meer vervolgen. In 1693, op het ogenblik dat een nieuw offensief tegen het jansenisme ingezet wordt en de uitgesproken anti-jansenist Martinus de Ratabon¹³¹ de bisschopszetel van Ieper kwam bezetten, zal Vigor Van Heede de boeteprocessie, die andere stichting van Clou reorganiseren.

Vooraleer deze reorganisatie te bespreken bestuderen wij eerst de kruisweg die door Clou zelf als «het fundament ende de oorspronck» van de sodaliteit beschouwd wordt¹³² en vervolgens het ontstaan van de boeteprocessie.

DE KRUISWEG.

In zijn brief aan bisschop J. Boeckaert¹³³ zegt Clou niet wanneer hij de statiën van de passie oprichtte. Het vroegste gegeven over deze kruisweg is te vinden in het testament¹³⁴ van Jan de la Tour¹³⁵. Hij

130. P. DECLERCK, *a.w.*, p. 31.

131. In 1693 werd de Parijzenaar Martinus de Ratabon bisschop van Ieper. L. MAHIEU, *Jansénisme et antijansénisme au diocèse d'Ypres jusqu'au traité d'Utrecht*, in *Bulletin d'Etudes de la province de Cambrai*, T. XLII, 1947, pp. 17-35, p. 28 haalt volgend door Sicard in *L'ancien clergé de France*, geschreven portret van de Ratabon aan: «Ratabon, évêque d'Ypres ne bougeait guère de Paris et prétendait qu'il y avait une vapeur dans sa cathédrale qui le faisait évanouir toutes les fois qu'il y entrait. C'était un homme d'esprit, du monde et qui allait si bien avec les Jésuites que ce pouvait être les cendres de Jansénius, son célèbre prédécesseur, qui opéraient cet effet sur lui».

132. Hierboven blz. 1.

133. A.Sod.V., Boek Sod. f. 9v^o.

134. Kan. DE SPOT, Hs., bijlage p. 6v^o.

135. De la Tour was verwant met Waterleet, (Kan. DE SPOT, Hs., bijlage p. 8).

overleed te Kortrijk op 5 november 1625 en legateerde de som van 50 gulden tot bekostiging van de oprichting van een statie binnen de stad Veurne. Clou tekende voor ontvangst op 19 juni 1629. Onder-tussen had de magistraat van de stad en de kasselrij een som van 50 pd. par. geschonken aan Jan Tryoen, pastoor van St.-Walburga, Jacobus Clou «visiteerder» van St.-Niklaas en Jan Waterleet, religieus van de abdij van St.-Niklaas «op tvertoogh bij hemlieden ghedaen van d'intentie die sij hadden tot meerder werckijnghe van devotie vande ghemeente, in te stellen een devote pilgrimage ofte processie vande passie Christi ende ten dien eynde te doen oprichten in beelden alle mysteriën des selfs volghende de statie van Jerusalem»¹³⁶.

Twee andere posten van de kasselrijrekeningen bewijzen dat Jacobus Clou en Jan Waterleet toenmalig pastoor van St.-Niklaas, tussen 1635 en 1637 «d'eerste statie van de processie van het lijden Christi» in de St.-Niklaaskerk lieten oprichten «in calck steen ofte aveene steen»¹³⁷. In 1637 liet Jan Tryoen een beeldengroep oprichten, voorstellende «Jezus wordt van zijn klederen beroofd» terwijl Christiaan Grimminck in 1638 de «graflegging» liet uithouwen. Beide laatstgenoemde beeldengroepen

136. R.A.Br, Kasselrij Veurne, Kasselrijrek. 1626, f. 50v^o.

137. Ibidem, kasselrijrekening 1635 f. 61v^o en kasselrijrekening 1637 f. 71. De magistraat schonk hen zowel in 1635 als in 1637 200 pd.par.

De eerste statie is de hof van Oliveten. In 1781 levert P. De Mol 2 ½ ellen grauw lijnwaad «tot schilderen van twee nieuwe statien te weten het hof van Oliveten en het verraed van Judas hangende in St.-Niklaaskerk, Jacob Missian levert twee spieramen en twee kaders voor bedoelde schilderijen». De doeken worden pas in 1783 geschilderd door Pieter Welbecam. Wat er met de oorspronkelijke beeldengroep gebeurde weten wij niet.

stonden vóór 1908 aan de achterzijde van het koor-doksaal in de St.-Walburgakerk¹³⁸.

Dit alles betekent niet dat de kruisweg pas in 1638 klaarkwam. In de inventaris van de bezittingen van de sodaliteit opgemaakt op 2 december 1647 worden «twee schilderijen vande statiën ende eertijds daertoe ghedient hebbende wesende t'eenne d'uyttrecken vande cleederen van onsen salighmaecker op den bergh van calvariën ende 't ander de begraevenesse» vermeld¹³⁹.

De datum waarop de staties van de kruisweg klaarkwamen, blijft onzeker. Zeker is dat Clou pas in 1640 de basis legde van de thans traditioneel geworden kruisweg. Op 2 februari van genoemd jaar beslisten de officialen dat de sodales op Goede Vrijdag «al te saemen twee ende twee, oordenwijs met de vaene vooren, voor al het volck, zeere ghestichtelick zonder te kijcken ende te gaepen» de kruisweg zouden bidden¹⁴⁰.

De officialen vonden voor hun plannen steun bij de paters Kapucijnen die in de weg van het hart die Clou voorstond een stukje van hun eigen zielstoestand terugvonden. Zij zouden de oefening die voor 's namiddags gepland was leiden¹⁴².

Op 20 maart van hetzelfde jaar werd beslist ook de

138. Beide beeldengroepen vindt men thans in de St.-Walburgakerk aan de noordzijde van de dwarsbeuk. Het koor-doksaal werd in 1908 weggebroken (*Annales d'Emulation Bruges*, 1908, blz. 230-232).

139. A.Sod.V., Boek Sod. f. 5v°.

140. Ibidem, f. 5v°.

141. 's Avonds na de metten en na het sermoen van de paters Kapucijnen in de St.-Niklaaskerk zou men nog de statie van de «seven weenen» bidden in de ommegang van de St.-Walburgakerk.

142. Ibidem, f. 6v°.

vrijdag voor palmzondag de kruisweg te bidden¹⁴³. Sinds 1642 wordt de oefening iedere vrijdag van de vasten, na het sermoen gehouden¹⁴⁴. Pas in 1780 zal de kruisweg voor het eerst ook in de nacht van witte donderdag op goede vrijdag gebeden worden. Deze vernieuwing werd ingesteld op verzoek van de kleermakers en de schoenmakers die door hun beroepsbezigheden de gewone oefeningen niet konden bijwonen¹⁴⁵.

De door Clou opgestelde acta vermelden nergens dat de afstand tussen de staties berekend werd, zoals te Akkergem en zoals Clou van meet af aan had gepland, volgens de afstand die de gekruisigde te Jeruzalem aflegde. Toch laten de gegevens hieromtrent geen twijfel. Zij vermelden dat de eerste statie in de St.-Niklaaskerk¹⁴⁶, de laatste in de St.-Walburgakerk¹⁴⁷ opgericht was en dat de weg over de stadsvesten liep¹⁴⁸.

Sinds 1640 werd de Goede Vrijdagviering van de sodales, 's avonds na de metten en na het sermoen

143. Ibidem f. 5v°.

144. Ibidem f. 10, 21 februari 1642 en f. 11-11v° (a° 1645) «de sodales zullen naer costume alle de vrijdaeghen van de vasten ist dattet weder enichsins toelaet de statiën van de passie ons heeren gaen naer het sermoen».

145. L. PLETTINCK, *Furnes illustré*, Veurne, 1898, p. 72-73. Deze nachtelijke tocht bestaat nog altijd.

146. Zie hierboven blz. 30.

147. Hierboven blz. 30.

148. A.Sod.V., Boek Sod., f. 11-11v° (1645) «Ende ist dattet tweeder niet toelaet op de vesten te gaenen men zal gaen naer Sinte Dionys ende aldaer lesen de ghebeden der vesten ende vandaer alzo voortgaen tot den eynde toe ende mits dat paesschen nu vroegh komt ende dattet hier ontrent de zee seere koudt is ende zeere cathareus, zoo zalmen met devoten herten met ghedecten hoofde mooghen gaen om een ieghelic contentement te gheven tot dat men comt tot enighe statie ende alzo voort».

van de paters Kapucijnen in de St.-Niklaaskerk, besloten met de «statiën van de seven weenen» die in de ommevang van de St.-Walburgakerk opgehangen waren¹⁴⁹. Deze hulde aan O.L. Vrouw, de «bedruckte moeder» die naast St.-Jan «onder het cruce opden berch van calvariën» stond, toont nog eens aan hoe de strenge Clou verlangde dat de sodales God via de weg van het hart zouden zoeken.

Voor deze plechtigheid werd in 1656, door A. de Buck, een monnik van de St.-Niklaasabdij die Clou nog bijgestaan had¹⁵⁰ een «nieu liedeken opde seven weenen vande H. Moeder Godts» gedicht en gecomponeerd¹⁵¹. In 1666 maakte Norbert Cardinael een «ander liet op de zeven weenen van de H. Moeder Godts» waarin hij in zeven levendige tafereeltjes de oorzaken van het lijden van O.L.Vr. beschrijft¹⁵². In 1676 buigt dezelfde Cardinael zich met nog meer tederheid over het leed van de H. Moeder en componeert hij nog een «ander liet opde seven weenen vande heylyghe Moeder Godts»¹⁵³:

Werd de taal van Norbert Cardinael te vertrouwelijk, om niet te zeggen oneerbiedig geacht ten opzichte van de vrouw die in haar schoot de zoon van God gedragen had, werden zijn zinspelingen op de borsten van de H. Maagd als onwelvoegelijk beschouwd door de leiders van de sodaliteit, die in 1693 en volgende jaren de broederschap niet alleen

149. A.Sod.V., Boek Sod. f. 5v°. De ommevang werd in 1800 afgebroken.

150. Zie hierboven blz. 20.

151. Bijlage III.

152. Bijlage IV.

153. Bijlage V.

tot nieuwe bloei zouden brengen maar ook de boete-processie grondig zouden vernieuwen? Wat er ook van zij, in 1701 schreef Norbert van Isegem, een monnik van de Duinenabdij te Brugge, een nieuw «liedeken op de zeven weenen van onse liefve vrouwe», waarin het leed van de Moeder Gods koeler, van op een meer eerbiedige afstand, bezongen werd¹⁵⁴.

Zoals te Akkergem telt de kruisweg van Veurne 18 staties. Waar de moderne kruisweg met de veroordeling van Christus aanvangt, wordt in de Veurnse kruisweg heel het passieverhaal uitgebeeld¹⁵⁵.

154. Bijlage VI.

155. Veronica wordt in de 13e statie, bij de «dochteren van Hierusalem» vernoemd.

	afstand tussen twee staties in	treden	gentse landvoeten	meters
1ste statie	Den hof van Oliveten	40	106 $\frac{3}{4}$ v.	28,26
2de statie	De plaetse der verraderij van Judas (over de beke van Cedron) ¹⁵⁷	2360	6298 $\frac{1}{4}$ v.	1675,33
3de statie	Het hof van Annas	330	880 6d $\frac{5}{6}$ d.	234,26
4de statie	Het hof van Cayphas	1000	2668 $\frac{3}{4}$ v.	709,88
5de statie	Het hof van Pilatus	350	934 $\frac{1}{2}$ d.	248,46
6de statie	Het hof van Herodes	600	1601 $\frac{1}{4}$ v.	425,93
7de statie	Het hof van Pilatus	26	694 d. min $\frac{1}{6}$ d.	18,46
	1ste mysterie Geeseling			
	2de mysterie Doornkroning			
	3de mysterie ecce homo			

8ste statie	Cruysdraginghe Christi	80	213 ½v.	56,89
9de statie	Den eersten val Christi onder sijn cruys	61 ½ v.	163 4d. ⅔sd.	43,48
10de statie	De ontmoetinghe van de H. Maghet Maria	71 ½ v.	191 1d. ⅓d.	50,84
11de statie	Hulpe van Simon Cireneus	191 ½v.	510 ¼v.	135,73
12de statie	Den tweeden val Christi onder sijn cruys	348 2v.	930 9d. ⅓ed.	247,62
13de statie	Spraecke met de dochteren van Hierusalem	161 ½v.	431 2d. ⅔sd.	114,72
14de statie	Den lesten val	18	48 ⅓d.	127,77
15de statie	Uuttrekkinghe der cleederen	12	32 ⅓ed.	8,52
16de statie	Op d'aerde ghenaeghelt aen het cruys	14	37 3 ½d.	9,93

17de statie	Het hanghen aen 't cruys	108	287 7d.	1/ed.	76,53
18de statie	De begravenisse				4211,61

156. Wij volgen hier de kruisweg zoals opgegeven in «Sponsus Sanguinum den bloedighen bruydegom onser zielen», door Michel Zachmoorter, pastoor van St.-Marten t'Eckergem, 2de uitg. Antwerpen, 1627. In de «voorreden tot den leser» wordt een lijnstuk van 6,65 cm afgedrukt zijnde de lengte van twee duim en halt of «het vierde paert van een gentsche landvoet». De omzetting in meters steunt op deze maat.

157. Aan de beke van Cedron wordt, alhoewel dit geen statie is, een gebed gelezen (*Sponsus Sanguinum*, p. 35).

DE BOETEPROCESSIE.

Sinds de organisatie van de kruisweg was er een nauwe samenwerking ontstaan tussen pater Clou en de paters Kapucijnen die in de hier besproken periode heel zeker aan de zijde stonden van de Leuvense theologische faculteit¹⁵⁸. Deze samenwerking werd nog inniger toen de Kapucijnen in 1644 hun veertiguren gebed — «omtrent onse liefve vrouwen hemelvaart» — met een processie wensten te besluiten. Zij deden niet tevergeefs een beroep op de sodales, die «beladen met cruucen ende waepenen vande passie ons heeren» in «haeren kleers» in de processie mee opstapten¹⁵⁹. Deze processie was «zeer schoon» zegt pater Clou, «maer in het jaer 1646 heeft er nog een schoonder processie deur de sodales vanden ghecruisten salichmaecker inghestelt geweest»

158. L. CEYSSENS, Een geheim genootschap ter bestrijding van het Jansenisme in België, in *Jansenistica* I, 1950, pp. 343-397, p. 377, noot 2. L. CEYSSENS, L'abolissement de la première pierre tombale de Jansenius, in *Jansenistica*, III, pp. 111-154, p. 124 : de Robles, de latere bisschop van Ieper, verplichtte in 1648 de predikanten aan het hof, de antejansenistische eed te zweren. Onder de weigeraars worden twee Kapucijnen vermeld.

Omtrent de samenwerking tussen pater Clou en de paters Kapucijnen, zie hierboven blz. 31. De samenwerking blijkt ook uit het feit dat in de vergadering van 21 februari 1642 besloten werd «datmen zal recommanderen dese sodaliteit aen de P.P. Capucijnen, ten eynde hunne ghedeputeerde 't haerlieden aenstaende capytel generael tot Rome, vervolghen d'approbatie van de sodaliteit». (A.Sod.V., Boek Sod. f. 10).

In de kelder van het Kapucijnenklooster werd na het overlijden van Clou een grafzerk geplaatst met volgend grafschrift : «Venerabilis Dnus Jacobus Clou Neoportuensis rel. Sti Nicolai Furn. praemonst. quondam vicepastor deinde Ste Walburgis albus canonicus fundavit in hac urbe stationes Dominicae passionis et sodalitem civium sub titulo crucifixi Salvatoris et Matris dolorosae parochiae Sti Nicolai Furnis. Obiit 30 junii anno 1648, professionis 45, aetatis 67». (H. VANDEVELDE, *Geschiedenis der Veurnsche processie van deszelfs oorsprong tot heden*, Veurne, 1855, p. 30-31).

159. A.Sod.V., Boek Sod., f. 12 «ende hebbende haeren kleers van Brugghe ghecreghen».

waarin 40 leden van de broederschap opstapten «al in haeren kleers ende in sacken die den pater H. Jacobus Clou al t'sijnen koste heeft doen maecten»¹⁶⁰.

Vandevelde¹⁶¹ zag in laatstgenoemde processie de oorsprong van de boeteprocessie die van dan af jaarlijks uitging zoals moet blijken uit een verklaring van 1655 ondertekend door de abt van Lo en een afgevaardigde van de Kapucijnen¹⁶². Steunend op deze verklaring en op het feit dat ook de processie van 1644 na het veertiguren gebed uitging, verplaatst Pil¹⁶³ de oorsprong van de boeteprocessie naar 1644.

In de 18de-19de en zelfs nog in de 20ste eeuw was algemeen de opvatting verspreid dat de boetetocht pas vanaf 1650 jaarlijks georganiseerd werd en dit «tot uytwasschinge van het schandaedig schelmstuk begaen door twee soldaeten»¹⁶⁴. Het verhaal is bekend. Frans Mannaert, een soldaat van de Franse bezetting had, nadat hij in de Kapucijnenkerk ter H.

160. Ibidem f. 12. Deze pijen werden in de inventaris van 2 december 1647 (f. 15-16^v) niet opgenomen. Ze werden in het klooster van de Kapucijnen bewaard. Aangezien Clou ze uit eigen middelen betaalde worden ze ook in de door Clou gehouden boekhouding van de sodaliteit (f. 277) niet vermeld.

161. H. VANDEVELDE, *Geschiedenis der Veurnsche processie van deszelfs oorsprong tot heden*, Veurne, 1855, p. 30-31 en 45. Id., *Histoire de la procession de Furnes*, Brugge, 1864, p. 51.

162. Ibidem, p. 42-43 zij verklaren «wel te weten dat deselve sodaliteyt in alle gebeden van veertich uren gehouden bij de eerwaarde paters capucijnen in deselve stadt, de processien, int sluiten van tzelve ghebet gedaen, gedient heeft van particuliere processie ommedraegende in hayren, lynen ende drouvighe cleederen de misterien van de passie ons Heere salichmaecker Jesu-Christi ende in groote deel door de sodalissen vande voors. sodaliteyt...».

163. PIL (abbé), *Les origines de la procession de pénitence de Furnes*, in *Bulletin du Comité Flamand de France*, 1911 p. 641-642.

164. P. BUTTEIN, *Notitieboek* (1764); CHAMON, *Beschrijvinge der vermaerde processie van devotie die jaerlijks binnen de stad Veurne*

Tafel genaderd was, op raad van zijn wapenbroeder Mathurin Le Jeusne, de H. Hostie uit zijn mond genomen en in een doek gewikkeld. Thuis gekomen ontstak hij een kaars, plantte een tand van een overledene in de hostie en verbrandde eerst de tand en vervolgens ook het doek en de hostie tot pulver Hij was ervan overtuigd dat hij door het gebruik van de as allerlei sloten zou kunnen openen en dat hij ook nog onkwetsbaar zou zijn. Beide Fransen werden op aswoensdag 1650 terechtgesteld¹⁶⁵. De opvatting dat de zojuist beschreven heiligschennis aan de basis zou liggen van de jaarlijkse boetetocht, werd voor het eerst verspreid kort na de reorganisatie van de processie door Vigor Van Heede die in 1703 «drie hondert cleene bouckxen inhoudende d'oorsaecke van de

wordt uitgesteld op den lesten Zondag der maend Julius ten vier ueren namiddag, Veurne, 1830. Zie ook de uitgave van 1832 ; TH. LUYSEN, *Jubelfeest te Veurne 1637-1887, oorsprong en geschiedenis der Sodaliteit en der vermaarde boetprocessie van Veurne*, Brugge, 1887 ; C. WYBO, *La procession expiatoire de Furnes*. Veurne, 1912, p. 65 ; H. VANDEVELDE, *a.w.*, p. 37.

165. P. HEINDERYCX, *Jaerboeken van Veurne en Veurnambacht*, uitgegeven door E. Ronse, Veurne, 1853, dl. IV, p. 149, plaatst het gebeuren in 1647. H. VANDEVELDE, *a.w.*, p. 47 aanvaardt de datum opgegeven door P. Heinderycx.

In de twee werkjes van A. Des Trompes : *A.D.*, religieus priester ende canoninck regulier der oorden geseyt Premonstreit, inde abdij van Sint Nicolays binnen Veurne, *Brandtspieghel der Goddelicke Liefde*, Uitgegeven te Brugghe bij Alexander Michiels in de Breydelstraete, 1657, p. 264-269 en A. DES TROMPES, *Furor Bellicus* (1659), heruitgegeven door de Société d'Emulation te Brugge in 1859, worden de gebeurtenissen in 1650 gedateerd. In het archief van de stad en de kasselrij vonden wij geen gegevens over de verhaalde gebeurtenis. In de kasselrijrekeningen van september 1649-50 f. 41v^o (R.A. Brugge), moet volgende post wellicht in verband gebracht worden met de heiligschennis : een som van 1000 pd.par. verschuldigd aan de Franse bezetter wordt niet uitbetaald «ayant requis que l'on suiveroit l'ordre de Mons. le Gouverneur Sr. de Bousquet, lequel a déclaré être son intention que lad. somme seroit applicqué à l'avancement et élargissement du couvent des pères Capucins de cette ville».

De Nolle Bouick Van

de iijdtstellynghe vande proecessie van de volie
Jaerlijcx. gacnde op den lesten Soudagh van de
maent Julij binnen dese stad van Veurne, als
mede de spreucken van alle de luyden, propheten
de Wal' doctoren, als mede van alle de onse
lieke vrouwen, & sint Iosephus, & sint Jan, als
mede de Catalogie van de sodaliteit van den
gekrijsten Vlaeghenmaecker coek binnen
Veurne, ende sijndelynghe ten liden van
onse late vrouwe vande Selen Weenen die
Jaerlijcx gesonghen wort door de Coorrees
op den goeden vrijdagh in de kercke van de St.
Walburghe achter het sermon vande droefheit
van maria ten tijden van uer mindingh in
teghenwoordichheit van alle de sodalisten met
bravende slambouwen, gemaect door mij
eunderschreuen op den 2. Januarij 1764. //

1749
+ 1. Aug 1778

D. Sitteln

1764

jaerelicksche processie» liet drukken¹⁶⁶ en hetzelfde jaar voor de altaarkapel, die tijdens de processie op de grote markt opgericht werd, een «arche» schilderde «representerende d'orsaecke vande generaele jaerelicksche processie»¹⁶⁷.

De tekst van het verhaal is geïnspireerd op het verhaal door A. Des Trompes in 1657 gepubliceerd in «Brandtspieghel der Goddelicke Liefde»¹⁶⁸. In genoemd verhaal is er zoals Vandevelde¹⁶⁹ opmerkt alleen sprake van de deelname van de sodales aan een processie, op verzoek van de Franse gouverneur Messire Charles-René de Baugy, heere van Bosquet op 13 maart 1650 ingesteld om de misdaad van Mannaert

166. A.Sod.V., Rekening 1703, uitgave 15 pd. Over de reorganisatie van de processie door V. Van Heede zie verder blz. 47. Ibid. rek. 1699-1700: De magistraat van de stad schonk 12pd. par. voor het oprichten van een altaar op de markt.

167. Ibidem, rekening 27 december 1702-1703: — «over theire ghedaen bijde persoonen dieder gheemployeert hebben gheweest tot het helpen maecten van het authaer opde maect»; — «Item aen Mr. Matthys Flamend over 't maecten vande voorn. arche ofte raem met het leveren van het hout ende lijnwaet».

Verdere uitgaven:

In 1773 (rekening 1772-73) schilderde meesterschilder Frison «een nieuw stuck voor de capelle verbeeldende de gedaene justitie»; In 1774 (rek. 1773-74) herstelde meester timmerman L. Boux de kapel en schilderde meester schilder Pieter Willecam een stuck verbeeldende ofte inhoudende de historie der heylichschenderie gebeurt binnen dese stadt». Cf. H. VANDEVELDE, *a.w.*, p. 46. Toen de prefect van het Leiedepartement in 1802 de toelating verleende de processie opnieuw te laten uitgaan was een der voorwaarden dat het schilderij betreffende de heiligschennis uit het altaar zou verwijderd worden.

168. A.D(ES TROMPES), *a.w.*, pp. 264-269. Cf. H. VANDEVELDE, *a.w.*, p. 45; TH. LUYSSSEN, *a.w.*, p. 18.

169. H. VANDEVELDE, *a.w.*, p. 39. Vandevelde kende het werk slechts door een citaat in het handschrift van Breinaert, secretaris van de sodaliteit van 1803 tot 1813.

uit te boeten, en niet van een jaarlijkse processie¹⁷⁰. Luysen¹⁷¹ meende in 1887, steunend op een tekst in de inleiding van de *Brandtspieghel*, te kunnen aantonen dat de processie inderdaad sinds 1650 jaarlijks georganiseerd werd. Het betrof hier zoals Pil¹⁷² opmerkte een verkeerde interpretatie van hiernavolgende tekst uit de *Brandtspieghel*¹⁷³ waarin als voorbeelden van devotie aangehaald worden enerzijds de processie van 1650, anderzijds de jaarlijkse kruisweg in de vastenperiode : «Dese devotie heeft de stadt van Veurne gesien niet sonder verwonderinghe in die generaele ende beweghelicke Processie hier ghehouden in 't jaer 1650 soo hier breeder volghen¹⁷⁴. Dese sien wij ende verwonderen noch alle jaeren ooc 's Vrijdachs namentlick inden vasten».

Van dezelfde A. Des Trompes verscheen te Brugge in 1659 «Furor Bellicus»¹⁷⁵ waarin hij nog eens de

170. *Brandtspieghel der Goddelicke Liefde*, p. 268 «Op dat alle goede Christenen vande voorseyde Stadt souden rauwe toonen over soo groot misdaedt, ten versoecke vanden Franschen, maer seer Catholycken Gouverneur Joncker Charles Bangy, heere van Boquet, isser inghestelt gheweest een seer devote, bewegelicke, ende generaele Processie op den derthiensten maerte 1650, alwaer vele vande Broederschap der Passie ons Heeren, die daer over eenighe jaeren is opgerecht vanden seer Weerdighe ende hier voren vermelde Heer Jacobus Clou, hebben met sacken, koorden, ketenen, boeyen, disciplinen, haeyren kleederen ende met dieghelicke instrumenten van penitentie, oock met traenen ghepooght yut te wasschen soo schroomelick schent-stuck».

171. T. LUYSEN, *a.w.*, p. 19.

172. PIL., *a.w.*, p. 639.

173. *Brandtspieghel*, p. 8-9.

174. Het verhaal van de omstandigheden van deze processie vindt men in de *Brandtspieghel* op blz. 264-268.

175. Heruitgegeven door Société d'Emulation in 1859. Vandevelde, Luysen en Pil schijnen dit werk niet gekend te hebben. Het werk vermeldt «*facultas superior*», Gent, 17 augustus 1658 ; *censuro Brugge* 21.4.1659.

misdaad van Mannaert en Le Jeusne verhaalt 176 en o.a. schrijft «Ut igitur incolae Furnensis oppidi, ubi dictum sacrilegium acciderat, cunctique in eo degentes Christiani super hoc detestabili facinore externis saltem doloris signis poenitentiam agerent, ad Franci Catholici, quem supra nominavimus Gubernatoris instantiam, solemnibus ac generalibus supplicatio summa devotione instituitur, in qua plurimi ex Sodalitate Dominicae Passionis (quae jam nuper ab Ordinario approbata aliquot abhinc annis per Venerabilem virum Dominum Jacobum Clou, religiosum Praemonstratensem, albumque Collegialis Ecclesiae Canonicum, ad perpetuam ejus ibidem est fundata memoriam) crucibus, saccis... fuerat sanciatu».

De tekst in het notitieboek van Pieter Buttein (1764) «isser ter dier intentie ingestelt dese seer devoot eeuwighe ende generaele jaerlijksche processie» en die ongetwijfeld teruggaat op het door Vigor Van Heede gepubliceerde boekje, is duidelijk geïnspireerd op bovenstaande Latijnse tekst van Des Trompes waarin het woord «solemnis» niet door plechtig maar door «jaarlijks terugkerend» vertaald werd.

Het feit dat het Vigor Van Heede was, die de mening verspreidde dat de boeteprocessie ontstaan was ter uitboeting van de heiligschennis van Frans Mannaert verrast wel. Vigor Van Heede, zoon van Jan werd in de St.-Walburgakerk gedoopt op 3 oktober 1658. Zijn peter was de Veurnse schilder Vigor Boucquet. Zowel Jan Van Heede als Vigor Boucquet waren reeds toegetreden tot de sodaliteit vóór de approbatie van het genootschap door bisschop Judocus

176. Descriptio gravissimi sacrilegii per duos milites perpetrati in civitate furnensi secunda vice francorum regi subacte, blz. 10.

Bouckaert in maart 1646¹⁷⁷, ze hebben wellicht opgestapt in de eerste door Jacobus Clou georganiseerde boeteprocessie. Het is bijna uitgesloten dat niet een van hen over de eerste processie zou verteld hebben aan Vigor Van Heede, die in 1676 lid werd van de sodaliteit¹⁷⁸. Vigor Van Heede zelf had daarenboven als secretaris van de sodaliteit toegang tot het archief van de sodaliteit. De resoluties genomen in de jaren 1699, 1700 en 1703¹⁷⁹, de samenstelling van het bestuur van de sodaliteit¹⁸⁰ over de periode 1647-1733, de rekeningen en «ommestellingen» over de periode 1693-1700¹⁸¹ werden alle ingeschreven in hetzelfde boek waarin de beschrijving van de processies van 1644 en 1646 voorkwam¹⁸².

Zocht Van Heede en de sodaliteit de gunst van de Franse bezetter door het te doen voorkomen alsof de boeteprocessie ontstaan was op verzoek van de Franse gouverneur Bosquet¹⁸³, of heeft hij op het ogenblik dat een nieuw offensief tegen het jansenisme begonnen was en de Ratabon de bisschopszetel te Ieper bezette, de sodaliteit en de boeteprocessie willen redden door ze los te koppelen van haar stichter en de strenge richting die hij voorstond? Feit is dat de processie zoals wij verder zullen zien, met

177. A.Sod.V., Boek Sod., f. 201 en f. 273 en volg.

178. Ibidem, f. 273 en volg.

179. Ibidem, f. 106-107v°.

180. Ibidem, f. 20 tot 105v°.

181. Ibidem, f. 108 tot 158.

182. Ibidem, f. 12.

183. De adel en de gegoede standen zochten de gunst van de Franse heersers, cf. D. DALLE, *Taalverschuivingen in West-Vlaanderen in de zeventiende en de achttiende eeuw*, in *Handelingen van het Genootschap Soc. d'Emulation te Brugge*, XCVIII (1961), pp. 48-86.

Van Heede niet alleen een ander karakter zal krijgen, maar ook dat de groep sodales die de processie besluit voorafgegaan zal worden door een meisje dat de tekst «Ad majorem Dei Gloriam» draagt. Deze tekst afkomstig van de H. Ignatius is het devies van de Jezuïetenorde.

Volgens de verklaring van de abt van Lo, bevestigd door de gardiaan van de Kapucijnen (12 augustus 1655¹⁸⁴) trok de processie jaarlijks na het veertig urengebed in het klooster van de paters Kapucijnen, door de stad. Van de processie van 1644 die door de Kapucijnen ingesteld was, wordt alleen vermeld dat verschillende leden van de sodaliteit van Clou, «in haeren kleers» kruisen en wapens van de passie droegen¹⁸⁵. Pater Clou vond de processie van 1646, de eerste door de sodaliteit ingericht, «schoonder» dan deze van 1644. Hij gaf er een meer uitvoerige beschrijving van. Ongeveer 40 sodales «al in haeren kleers ende in sacken»¹⁸⁶ stapten in de processie op. De tocht werd geopend door de studenten van de Latijnse School «deur dewelcke de pater een schoon vertoogh dede»: Twaalf studenten verkleed als «edelmannekens die elck een ingelken aen hemlieden slyncker sijde hadden die hemlieden cruisken droeghen» stapten voorop. Hierop volgde een tweede groep studenten in zakken gekleed die «hun cruicen selve in de handt droeghen». Een derde groep studenten in haren pij droegen «grootte cruicen up hun schouders dewelcke zij meer sleepten dan droeghen». Dit tafereel toont nog eens aan hoe Clou

184. Zie hierboven blz. 39.

185. A.Sod.V., Boek Sod., f. 12.

186. Ibidem, f. 12, «die den pater H. Jacobus Clou al 't sijnen koste heeft doen maecten».

in de middeleeuwse sfeer leefde. Het roept de school van Anselmus van Laon op, die verkondigde dat de plaats van de mens in de maatschappij door God gewild is of vanwege zijn zonden of als beproeving¹⁸⁷. De laatste groep studenten werd gevolgd door de Moeder Gods, omringd door St.-Jan de Evangelist, Maria Cleopse Veronica en Maria Magdalena. Hierna kwam het graf van Kristus, gedragen door vier «musiciens» die het «miserere mei deus» zongen en gevolgd werden door O.L. Vrouw en de twaalf apostelen in rouwkledij. Een groep boetelingen besloot de optocht. Achttien ervan in «haren kleers» droegen grote kruisen, de andere «in sacken» de wapens van de passie¹⁸⁸. In de processie op 13 maart 1650 georganiseerd om de heiligschennis van Mannaert en Le Jeusne uit te boeten en waaraan de sodales deelnamen¹⁸⁹, stapten, met uitzondering van de studenten, de hierboven beschreven groepen op. Uit de beschrijving van de processie door Richard Francke¹⁹⁰, blijkt dat voorop de standaard van de sodaliteit gedragen werd. De drie gesels van de 17de eeuw, pest, oorlog en honger, en dit is nieuw, stapten na de standaard op. De kruisdragende Kristus werd voorafge-

187. O. LOTTIN, Nouveaux fragments théologiques de l'école d'Anselme de Laon, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*. XIII, (1946), p. 206.

188. L. WILLAERT, *a.w.*, p. 327 wees er op dat de voorstanders van de strengere groep in zekere mate aan de feodale tijd doen herinneren. Zie ook hierboven blz. 15.

189. Dit is althans de volgorde zoals wij die uit de tekst van Clou menen te kunnen opmaken. De plaats van de sodales-boetelingen wordt niet expliciet opgegeven. In fine van de tekst schrijft Clou «met noch veel ander saecken de welcke te lanck waeren om te verhaelen». Dit is o.i. meer een stijlfiguur.

190. A. DES TROMPES, *Furor Bellicus*.

190. *Descriptio metrica praedicti sacrilegii*, in *Furor Bellicus*, (uitg. Soc. d'Emulation, Brugge, pp. 11-39).

gaan door twee fakkeldragers. De Kristus was omringd door boetelingen, die blootvoets zware kruisen, ijzeren klompen, rollen vol knopen, ijzeren staven, loden ballen en dergelijke meer torsten. De drie Maria's droegen voor het graf de zalfolie. Het graf, omringd door fakkeldragende engelen, werd door zingende mannen gedragen en werd gevolgd door de moeder der smarten. Het is in deze sobere vorm dat de boeteprocessie tot aan de reorganisatie door Vigor Van Heede door de straten van Veurne trok¹⁹¹.

DE REORGANISATIE VAN DE BOETEPROCESSIE DOOR VIGOR VAN HEEDE.

Herman Spillebeen had in december 1684 Judocus Liebaert als directeur van de sodaliteit opgevolgd. Hij deed een flinke inspanning om de financiële toestand te saneren en slaagde erin verschillende achterstallige

191. Volgende gegevens laten toe met quasi zekerheid te aanvaarden dat de boeteprocessie sinds 1644 jaarlijks door de straten van de stad trok :

- de verklaring van de abt van Lo dd. 12 augustus 1655 zie hierboven blz. 45.
- in de stadsrek. van 1663 is er sprake van een processie-generael op 25 juli
- de rekeningen van de sodaliteit 1685-87 en 1687-89 (A.S.V.) vermelden uitgaven voor de reparatie van d'airen cleederen, voor het luiden van de klok in de processie van devotie, voor het zingen van de Miserere mei deus door de koralen in de processie van devotie. In de rekeningen van 1689-93 komen uitgaven voor voor het repareren van de kruisen.

Vóór de officiële goedkeuring van de sodaliteit ging de processie uit na het veertigurengebed in de Kapucijnenkerk d.i. imtrent O.L.Vr. Hemelvaart (hierboven blz. 38). Na de goedkeuring ging de processie uit op het feest van de H. Anna d.i. 26 juli. In 1746 werden verschillende heiligendagen afgesteld o.a. het feest van de H. Moeder Anna. Sinds 1747 trekt de processie de laatste zondag van juli door de stad.

renten, waarvan er twee ten bedrage van respectievelijk 150 en 90 pd. par. bezet op de middelen van stad en kasselrij, sinds 1673 niet meer betaald werden, gedeeltelijk te doen uitkeren. Een omhaling bracht nog een som van 64 pd. 4 s. op¹⁹². Zijn opvolger prior Norbert Goeman die de leiding van de broederschap toevertrouwd kreeg tijdens een periode (december 1689 - juli 1694) die samenvalt met de laatste grote graan- en sterftecrisis van de eeuw, moest het tot einde 1693 zonder ontvangsten stellen¹⁹³. De broederschap maakte in deze jaren een zware crisis door. Tussen baafmis 1691 en 18 mei 1692 en tussen september 1692 en 22 juli 1693 werd geen enkel maal gepredikt en werden de leden, op een ogenblik dat de nood aan troost het meest dringend was, aan hun lot overgelaten¹⁹⁴. Om enkele luttele centjes had de herder zijn schaapjes in de steek gelaten¹⁹⁵. Op 22 juli 1693 werd in de refter van de abdij¹⁹⁶ tussen directeur Norbert Goeman en de officialen een akkoord bereikt nopens de jaarwedde van de predikant die van 100 pd. par. op 144 pd. par. gebracht werd¹⁹⁷. Als secretaris werd aangesteld Mr. Vigor

192. A.Sod.V., rek. 27 december 1685 - 27 december 1687 en 1687-1689.

193. Rek. december 1689-1693, geen enkele rente werd uitbetaald.

194. Ibidem, boek sodaliteit, f. 64v^o-65v^o. Het bestuur van de sodaliteit werd in december 1692 en in december 1693 niet vernieuwd.

195. De predikant had recht op een vergoeding van 100 pd. par. per jaar.

196. De zetel van de sodaliteit was van het St.-Janshospitaal naar de abdijkerk overgebracht; rek. sod. 22 juli 1694 - 27 december 1694, «betaelt aen prior Norbertus Goeman over besorgt te hebben van Romen twee bullen voor de sodaliteyt raeckende de transport van de aflaeten die nu te verdienen zijn in de abdijkerke alwaer de sodaliteit nu ghefrequenteert wert» Zie ook boek sodaliteit resolutie 17 september 1694, f. 115.

197. Boek sod. f. 113, rek. 27 december 1693 - 22 juli 1694.

Van Heede, de man die de sodaliteit nieuw leven zou inblazen¹⁹⁸ en de boeteprocessie geheel zou vernieuwen. Hij nam de functie van secretaris waar van 22 juli 1693 tot 22 juli 1698, dag waarop hij prefect benoemd werd en van 22 juli 1699 tot 22 juli 1701. Op het ogenblik van zijn eerste aanstelling als secretaris was zijn vader Jan prefect¹⁹⁹.

De eerste zorg van vader en zoon Van Heede was de kas van de sodaliteit te spijsen. Met dit doel werd aan ieder lid een bijdrage van ten minste 20s. «tot subsistentie ende vermeerderinghe» van de sodaliteit gevraagd. Alhoewel de betaling van de bijdrage niet verplicht was bevatte het besluit dienaangaande een clause waarin bepaald werd dat de weigeraars «het broederlijcke gheselschap met de brandende flambeeuwen» bij berechting of overlijden zouden moeten missen²⁰⁰. Van de 116 leden die de broederschap op dit ogenblik telde, waren er slechts 21 die meenden zonder flambeeuwen de eeuwigheid te kunnen ingaan. De totale opbrengst beliep 101 pd. 1 s.²⁰¹. In de volgende jaren zal nog een paar keer op de vrijgevigheid van de leden een beroep gedaan worden²⁰².

198. Boek sod. f. 114v^o, rek. dec. 1693 - juli 1694, uitbetaling aan V. Van Heede voor zijn «extrordinaire devooren ghedaen om de sodaliteyt weederomme te erstellen». Over de gebroeders Van Heede, zie *Biographie des Hommes remarquables de la Flandre occidentale*, Brugge, dl. III, 1844, p. 212-213.

199. Zie Kan. DE SPOT, Hs. III. p. 33.

200. A.Sod.V., Boek van de sodaliteit f. 108, besluit 2.8.1693. Zie ook de resolutie van 27.12.1693.

201. Ibidem f. 108.

202. Ibidem f. 115, resolutie 17.9.1694, ommestellynghe van 12 sch. om de kosten van het transport van de aflatbrieven te betalen. 42/124 leden hielden hun beurs gesloten; f. 124, resolutie 31.12.1695 ommestellynghe van 12 sch. om de onkosten van het drukken van boekjes bevattende de regels der sodaliteit te betalen: 12/121 leden betaalden niet.

Zoals gezegd vernieuwde Vigor Van Heede de boete-processie. Hij is het die de beeldengroepen en spraken invoerde. Bijgestaan door zijn broeder Guiliamus kreeg hij nog vóór de processie van 1694 zes beeldengroepen klaar nl. «De crooninghe van onse Heere», «onse Heere ghevanghen», «Onse Heere in 't witte», «Onse Heere ghegeeselt», «Onse Heere in 't hofken met den enghel» en «Onse Heere in 't graf»²⁰³. Hij deed een beroep op de rederijker Jacobus Van Iseghem die in 1694 «diversche schoone spraecken voor de enghels inde processie van devotie» dichtte²⁰⁴. Jacobus Vanden Abeele componeerde hetzelfde jaar twee liederen die respectievelijk voor het «hofken van Olijven» en voor «het graf» gezongen werden²⁰⁵. In 1696 zal dezelfde Jacobus Vanden

203. Ibidem, f. 114v^o, rekening 27 december 1693 - 22 juli 1694.

In 1715 (akten 27 december 1715) wijst de secretaris op de noodzaak «diverse posteuren nieuw te maeken, andere te veranderen en andere te repareren». In 1717 (8 september 1717) wordt vastgesteld dat de «beelden ofte posteuren representeerde eensdeels 't lijden ons heere die omgedragen worden in de processie buuten staet zijn voorder gebruikt te kunnen worden...». Aangezien er te Veurne geen degelijke beeldensnijder schijnt te zijn reist de secretaris, samen met J. Beaufort, in augustus 1717 naar Brugge om in het Kapucijnenklooster de beelden te bezichtigen die aldaar met palmzondag rondgedragen werden. Zij stelden vast dat deze beelden «aerdigh en naer conste gemaect waeren» en zochten contact met de beeldensnijder Petrus Dudaert. Het is uiteindelijk Mr. Bonaventure Decuyper die de opdracht kreeg: Ons Heere in 't graf (5 beelden) kwam klaar in 1719 (rek. 27 dec. 1718-1719); «De crooninghe ons Heeren» (5 beelden) kwam klaar in 1721 (rek. dec. 1720-21); «'t hofken van oliveten» (3 beelden) kwam klaar in 1722 (rek. dec. 1721-22 in de rek. wordt foutief Ons heere in 't witte geschreven); Ons Heere in 't witte» tenslotte kwam in 1726 klaar (rek. dec. 1725-26).

Vanaf 1734 werden de hoofden van verschillende statien door Dion. Dehaene hersneden en geschilderd (rek. 27 dec. 1734 tot rek. 1736-37).

O.L.H. in 't graf werd nog in 1855 hersteld (zie rek. aldaar).

204. Bijlage VII.

205. Bijlage I en II.

Abeele de samenspraak tussen Jezus en de «8 doctoren» dichten²⁰⁶.

Van Heede bouwde de processie als volgt uit²⁰⁷ :

I Voorop werd de standaard van de sodaliteit gedragen. Hij werd gevolgd door drie jonge trommelaars in het zwart en een groep voorstellend

- mars : in rode broek, geharnast en gehelmd, zwaard en schild in de hand
- de pest : in zwart kleed waarop een geraamte geschilderd was²⁰⁸. In de rechterhand een bliksem-schicht, in de linker een doodshoofd
- het dure leven, in grauw kleed en zwarte of grauwe versleten mantel, in de linkerhand een strobundel waarin een zeis, in de rechter een zandloper.

De verschillende groepen die nu volgen waren vooraf gegaan door een engel die een tekst afdreunde :

II Koning David

- Engel die spreekt
- twee engels die de kroon²⁰⁹ en de scepter van Koning David dragen
- Koning David
- drie engels die de mantel van de Koning dragen
- een meisje in het zwart en blootvoets met het wapen der sodaliteit, ook aangeduid als «sententie n° 1»²¹⁰

206. Bijlage VIII.

207. A.Sod.V., Boek met spraken.

208. Het kleed werd geschilderd door Vigor Van Heede, rek. 27 dec. 1693-22 juli 1694).

209. Kroon gesneden door Bon. De Kupre (rek. 27 dec. 1693-22 juli 1694).

210. Er worden in de processie 10 sententiën door meisjes en drie zwaardere sententiën «met armen open», door boetelingen gedragen.

— een boeteling met ijzeren baar

III De besnijdenis

— tweede engel die spreekt

— een meisje in kleurrijke kledij

— Simeon in witte albe met purperen koorkap en mijter draagt een kind en een zakmesje

— een boeteling met ijzeren baar

IV De vlucht naar Egypte

— derde engel die spreekt

— O.L. Vrouw in kleurrijke kledij gezeten op een ezel. Jozef gekleed als een oude timmerman draagt zijn timmermansalaam in een mand mee

— een engelbewaarder met een stok met kallebas in de hand stapt naast het genoemd groepje

— een boeteling met ijzeren baar

V Jezus onder de doctoren

— vierde engel die spreekt

— Jezus met de doctoren

— een boeteling met ijzeren baar

VI De vinding

— vijfde engel die spreekt

— O.L. Vrouw in kleurrijke kledij. Jozef als timmerman draagt een regel in de hand

— een jonge hoornblazer in het zwart gekleed

— twee fakkeldragers

VII De olijfberg

— zesde engel die spreekt

— het hofken van Oliveten, gebeeldhouwd door G. en V. Van Heede, gedragen door vier penitenten

— een meisje in het zwart met de beurs

— een meisje in het zwart met de penningen

— boeteling met ijzeren baar

VIII De wapens van de passie

— zevende engel die spreekt

- een boeteling met «de instrumenten van oorloghe»
- een boeteling met een pak koorden

IX De lantaarn

- achtste engel die spreekt
- twee jongens in saaien kleed dragen de lantaarn en de flambeeuw
- een boeteling met ijzeren baar

X De gevangenneming van Jezus

- negende engel die spreekt
- O.L.H. gevangen, beeldengroep gesneden door G. en V. Van Heede, gedragen door vier penitenten in grauw habijt
- joden omringen de groep
- een meisje met de sententie n° 2 «die banden der sonden hebben mij omvanghen»
- een boeteling met ijzeren baar
- een boeteling met een pak koorden

XI Petrus

- tiende engel die spreekt
- St.-Pieter in haren pij
- een boeteling in grauw kleed draagt «de cappe met d'ijzeren handschoe»
- een boeteling met ijzeren baar
- een meisje met de sententie n° 3 : «Om U hebbe ick bespottinghe verdraghen»

XII O.L. Heer in 't wit

- elfde engel die spreekt
- «O.L. Heer int witte» een beeldengroep gesneden door G. en V. Van Heede gedragen door vier penitenten
- een boeteling met ijzeren baar
- twee boetelingen in haren pij met de sententiën armen open «Hij heeft waerlick onse swarichheyt ghedragen, Isaias 53» en «Hij is versleten om onse sonden, Isaias 53»

XIII De geseling

- twaalfde engel die spreekt
- O.L. Heer geselsd, een beeldengroep van G. en V. Van Heede gedragen door vier penitenten in het zwart
- een meisje met de sententie n° 4 «op mijn rugghe hebben de sondaers gheclopt»
- een boeteling met ijzeren baar

XIV De doornenkroning

- dertiende engel die spreekt
- O.L. Heer gekroond, een beeldengroep van de gebroeders Van Heede, gedragen door vier penitenten in grauwe kleed
- een boeteling in haren pij met een kroon op het kruis
- een boeteling met ijzeren baar

XV Ecce Homo

- veertiende engel die spreekt
- Pilatus te paard, in «schepen keirle» en gelaarsd draagt de roede van justitie in de hand
- de Ecce Homo²¹¹ wordt gedragen door vier penitenten in haren pij
- een meisje met de sententie n° 5 «in mij is gheen ghedaente»
- een boeteling met ijzeren baar

XVI Bekken en lampetkan

- vijftiende engel die spreekt
- een boeteling in saaien kleed draagt het bekken en de lampetkan
- een trompetter

211. In de rekeningen voor 1696 vonden wij geen spoor van het beeldhouwen van de Ecce Homo. In de rek. van 1700-1701 (f. 153) is er sprake van een nieuwe Ecce Homo door V. Van Heede.

- twee jonge trommelaars in het zwart
- twee boetelingen in saaien kled dragen rechtop de kruisen van de twee moordenaars
- twee boetelingen dragen elk een ladder
- de twee moordenaars in rode broek zijn omringd door twee sergeanten en vier musketiers

XVII De kruisdraging

- zestiende engel die spreekt
- O.L. Heer draagt zijn kruis geholpen door Simon Sireneus, aan zijn linkerzij stapt O.L. Vrouw²¹²
- een meisje met de sententie n° 6 : «op mijn schouderen is het last gheleyt»
- twee boetelingen dragen timmermansalaam
- Veronica met twee maagden, allen in het zwart
- een meisje met de sententie n° 6 ½ «sijn cruys wel draeghen is Godt behaeghen»
- twaalf boetelingen met kruis
- twee boetelingen met de sententie armen open n° 2 «aenmerckt en siet offer een droefheyt is gheelijck de mijne - Christus is onderdanigh geworden totter doot»
- een meisje met de sententie n° 7 «sij hebben doorboort mijn handen ende voeten»
- een boeteling met kruis
- drie dochters van Jeruzalem in 't zwart
- een boeteling met kruis
- een meisje in het zwart draagt de purperen rok,
- een meisje in het zwart draagt op een schotel drie teerlingen

XVIII Het kruis met de zeven woorden

- zeventiende engel die spreekt
- een boeteling met het kruis der zeven woorden

212. Rek. 1700-01 f. 153 «het groot cruys dat onsen heere ommedrageht in de jaerlickxsche processie nieuwe gemaakt».

- een meisje in het zwart draagt de spons
- twee boetelingen in haren pij dragen de sententie armen open n° 3 «Aspice in authorem fidei, Philip 2 et consummatorem Jesum»
- drie engels met flambeeuwen

XIX Kristus gekruisigd

- achttiende engel die spreekt
- O.L. Heer aan het kruis²¹³ omringd door O.L.Vr. in 't zwart en St.-Jan in 't rood met een groene sjerp over zijn schouders
- Longinus te paard, gelaarsd, met ijzeren helm en lans in de hand²¹⁴
- een meisje in het zwart met de sententie n° 8 «een waepen met de vijf wonden gheschildert en alfront gheschreven uyt liefde doorwont»

XX De zonsverduistering

- negentiende engel die spreekt
- een meisje in het zwart draagt de «sonne verduistert»
- een meisje in het zwart met de gordijne des tempels gescheurd (velum templi scissum)
- een boeteling met kruis
- de doden verrijzen gedragen door vier boetelingen in 't zwart. Een jongen ligt in de «baere» met een kleed waarop doodshoofden geschilderd zijn, hij houdt een doodshoofd in de hand en toont het nu en dan aan de toeschouwers²¹⁵ (In 1705 werd het geheel voorzien van een «hyzerwerck nodich tot

213. Het stenen kruis werd in ieder geval in 1706 reeds in de processie gedragen.

214. Rek. 1694-95 f. 119 «een iseren mutse om Longinus in de processie van devotie».

215. Rek. 1701-1702, door V. Van Heede besteld aan Jan Vandamme.

- het rysen van een doodt gheraemte»²¹⁶)
- een meisje in het zwart draagt de doornenkroon op een schotel
 - een meisje in het zwart draagt de drie nagels op een wit doek

XXI De nood Gods

- twintigste engel die spreekt
- een meisje in 't zwart draagt de nood Gods ; aan weerszijden stapt een engel (of korallen) (lied bijl. II)
- boeteling met kruis
- drie meisjes in 't zwart stellen de drie Marias voor, elk draagt een zalfpot in de hand
- twee jongens in het zwart met ratels

XXII Het graf

- eenentwintigste engel die zingt (lied bijl. I)
- graf, een beeldengroep gebeeldhouwd door G. en V. Van Heede²¹⁷ wordt door vier penitenten in haren pij gedragen
- drie engels of korallen bewieroken het graf
- O.L.Vr. van de zeven weeën (in 't zwart)
- drie boetelingen in haren pij dragen elk een kruis rechtop, het middenste kruis met opschrift INRI
- Keizerin Helena, voorafgegaan door twee meisjes die de kroon en de skepter dragen en omringd door «staatsjoncvrouwen» en vijf kleine meisjes²¹⁸
- een engel draagt de kroon en de skepter van keizer Constantijn
- keizer Constantijn

216. Rek. 27 dec. 1704-05.

217. Vervaardigd door G. en V. Van Heede (rek. 1693-94). Het lied werd door J. Vandenabeele gedicht en getoonzet.

218. De kroon en van de keizerin én van de keizer werden door Bon. De Cuyper vervaardigd (rek. 1693-1694).

— drie engels dragen de sleep van de mantel van de keizer

XXIII Het kruis van de sodaliteit

- het kruis van de sodaliteit
- een meisje in het zwart met de sententie n° 9 «Ad maiorem Dei Gloriam»
- alle sodales in 't zwart met een flambeeuw in de hand.

De studie van de spraken van 1694 en 1696 werpt een licht op wat de bevolking van Veurne als geloof en dogma voorgehouden werd op het einde van de zeventiende eeuw. O.L. Vrouw de moeder van de levenden zoals St.-Epiphanius ze noemde, wordt als beschermster²¹⁹, als troosteres der bedrukten²²⁰ en als middelares²²¹ aanbevolen. De engel voor het door pater Clou geschonken kruis van de sodaliteit roept na de «hoverdye» als grondoorzaak van de zondigheid der mensen te hebben aangeklaagd, de gelovigen toe :

«comt siet den goeden godt voor u aen truyts gespannen

219. Bijl. VII, sprake 17de engel :

«beveelende tot dies den mensch aen sijne moeder en seyd'vrau, siet uw soon, opdat sij een behoeder voor ons soud' sijn van 't quaet...»

220. Bijl. VII, sprake 2de engel :

«dat als aen u 't geluck comt in druck te keeren ghij daerom d'hoop op godt noyt laet verlooren gaen maer met een hert vol moet, Maria bidden aen sij sal u in uw noodt en droufheyt geirne helpen en door haer biddens cracht u swaericheden stelpen».

221. Bijl. VII, sprake 20ste engel :

«... Maria lieve moeder door U pijn wilt doch ons wesen een behoeder in d'ur' van onse doot, vercryght voor ons van godt dat wij doch erven het eeuwichluckig lodt».

siet hoe de idelheen uws hoofts van tsijn ver-
 bannen
 sijn conyncklicke croon en hebben met ghewelt
 de gonne van doorenen hem op het hoofd ghe-
 stelt
 En de curieusheynt daer ghij mé voldoet u oog-
 hen
 siet die van uwen godt hier soo ghebroken
 tooghen
 U tongh die noyt ghenough versaet is door den
 wijn
 laeft die van goden soon met gal en met azijn
 En u eergierich hart dat heeft het sijn doorste-
 ken
 U vraeghlust heeft het selfs van droufheynt g'heel
 doen breken
 Siet hoe sijn voeten ghij ghenagelt hebt aen
 truyts
 als met de uwe ghij gesocht hebt vuyl ghe-
 spuys»²²²

De samenspraak tussen Jezus en de doctoren²²³
 brengt ons in de sfeer van de botsing der ideeën die

222. De inhoud herinnert enigszins aan het sermoen van Jansenius «De Interiori Hominis reformatione» dat reeds in 1642 te Leuven gedrukt werd «Discours de la reformation de l'homme intérieur» (zie L. WILLAERT, *a.w.*, p. 274-275).

223. Bijlage VIII. De sprake is ondertekend «tsperck int branden, ghemackt door meester Jacobus vanden Abeele anno 1696». De spreuk is blijkbaar een zinspeling op de naam Vanden Abeele, ze kan evenwel ook een aanwijzing zijn dat de samenspraak in een ander dan de opgegeven volgorde moet gelezen worden. Feit is dat de volgorde der strofen zoals die in het schrijfboek voorkomt geen zin heeft. De juiste volgorde van de sprake hersamenstellen is niet zo gemakkelijk. Wij kunnen wel vaststellen dat in de strofen 1, 4, 3, 6, 9 en 12 het thema «gods rijk zal altijd triomferen over de machten van de hel» en in strofen 10, 7 en 8 het thema «Kristus waakt over de kerk en verjaagt de wolven uit de schaapskooi» uitgewerkt wordt. De strofen 11, 14, 13, 2, 5, 16 en 15 behandelen het thema van de tekst Lukas 14 : 25-27.

de zeventiende eeuw beroerden. De doctoren die met Jezus diskussiëren zijn niet de schriftgeleerden van het Oud Testament die in de tempel met Jezus redetwisten (Lucas 2 : 41-52) ; het zijn de strenge doctores ecclesiae, de kerkleraars die vanuit de titelpagina van Jansenius' Augustinus naar voren treden en samen met Jezus de tekst Lucas 14 : 25-27 onder de loupe nemen :

«Soo iemant comt tot mij die moet sijn vader haeten
sijn susters ende broers die moet hij oock verlaeten
sijn eyghen siele selfs sie moet oock lijden pijn
soo iemant wil oprecht mijn discipel sijn»

Deze evangelische tekst die de soevereiniteit van God beklemtoont en het rigorisme, zo niet het pessimisme van Augustinus oproept, wordt door de zevende doctor (strofe 14) als onredelijk beschouwd :

Wie isser oyt soo vreet dat hij dit naer can volghen
den hemel ende aert sou hier door sijn verbolghen
het is teghen de wet de ouders quaet te doen
noch oyt rechtveerdigh mensch sou hier toe connen spoen»

Met de «wet» wordt hier niet alleen de goddelijke wet maar ook de natuurwet bedoeld : ook de «aert» (aarde) zou zijn verbolgen. Wij menen in de replek van de zevende doctor de meer humanistisch gerichte spiritualiteit van de Jezuïeten te herkennen die van oordeel waren dat de wil van God volbracht kon worden door te leven volgens de redelijke natuur. Alhoewel Jezus op zijn standpunt blijft (strofe 13) en er op drukt dat, hoe spitsvondig de argumenten die men aanhaalt ook zijn, de tekst van Lucas het «fondament» en de «toutsteen» van zijn leer blijft (strofe

5), toont hij in de strofe 15 de gelovigen een tweede weg om God te bereiken, de weg van het hart, de weg van de tedere liefde²²⁴ :

«Die mijn ghebodt volcomt en doet mijns vaders wille

en mij oprecht bemint en het gemoet houd stille van alle idelheyt, die sal oock sonder pijn van shemels salicheyt eenen bezitter sijn».

Uit de spraken van de doctoren menen wij te mogen afleiden dat de sodaliteit in 1696 nog altijd aan de zijde stond van de strenge richting maar, zoals Boonen en Triest destijds en ook Clou die hen na-volgde, om God te bereiken de weg van het hart verkoos. De leden van de broederschap worden evenwel veilig tussen de klippen van de controverse tussen jansenisten en Jezüieten geloofst. Dat Kristus zich voor alle mensen aan het kruis geofferd heeft, is de stelling die door de engel voor Koning David verkondigd wordt :

«Hier uyt can ijder sien dat geen soo groot misdaet

op d'aerd' en wert gedaen, daer van Godt toe en staet

vergevingis aen die met droufhейt dit belijden»²²⁵

224. L. WILLAERT, *a.w.*, p. 287 noemt deze weg «l'esprit de douceur ou l'esprit de tranquillité».

225. PRÉCLIN en JARRY, p. 195. De vierde stelling van Jansenius luidde «il est sémipélagien de dire que Jesus-Christ est mort pour tous les hommes sans exception» De kerkvader Augustinus verwierp in 416-17 de leer van de Pelagianen die verkondigden dat de mens krachtens eigen vermogens kon doordringen tot de eeuwige zaligheid.

In de sprake van de engel voor de lantaarn menen wij een waarschuwing te zien tegen een te groot vertrouwen in de rede :

«Den gonnen die het licht op aerd'rijck heeft geschapen
die souckt men nu met list door tselve te betrapen
die selfs in hem besluyt het aldermeeste claer wort met lanteirens in den nacht gesocht onvaer
Maer sondaers ! hoe verblint van door een vonck te soucken
tclaer dat door hem verlicht de alderduysterd' houcken»

Het probabilisme dat toelaat te handelen volgens een «waarschijnlijke» mening en dat niet alleen door de jansenisten veroordeeld werd maar ook door sommige Jezuieten die weigerden te erkennen dat het een specifieke leer van de societeit was²²⁶, krijgt in de sprake van de engel voor Jezus en de doctoren geen schijn van kans :

«en daerom crancken mensch wanneer ghij comt te leven
in twyffelyngh, bidt Godt, hij sal U kennis gheven
van 't gon ghij niet en weet en roemt noyt opden gheest
want die meent wijs te sijn, doolt somtijts aldermeest».

In verschillende spraken wordt de noodzaak van een oprecht berouw — stelling door de jansenisten verdedigd maar niet veroordeeld door de paus — beklemtoond²²⁷, maar de vrees voor de hel wordt als

226. L. WILLAERT, *a.w.*, in *Alg. Gesch. der Nederlanden*, dl. VII, p. 442.

227. Zie de spraken van de eerste, de tiende, de negentiende en de tweentwintigste engel (Bijl. VII).

een stok achter de deur gehanteerd²²⁸.

In de door Vigor Van Heede georganiseerde boetetocht vinden wij in de groepen I (Mars, pest en duur leven), XVII (de kruisdraging), XXI (de Nood Gods met de drie Marias) en XXII (de graflegging) de processie van 1650 terug. En toch is de processie van Van Heede niet meer de door pater Clou ontworpen sobere en sombere optocht die vóór de reorganisatie door de straten van de stad trok. Het optreden van keizerin Helena en keizer Constantijn in staatsiekleed in de groep van de graflegging brak de rouw. Koning David, Simeon, de uitbeelding van de vlucht naar Egypte, het terugvinden van Jezus in de tempel, Pilatus, de twee moordenaars, Longinus, de doden verrijzen en de gepolychromeerde beeldengroepen brachten meer kleur, de sprekende engelen en de samenspraak tussen Jezus en de doctoren, meer leven in het vertoon ; ze zuiverden tevens de stichting van Clou van iedere mogelijke verdenking van jansenisme. De sententie n° 9 «Ad maiorem Dei Gloriam» die na het kruis van de sodaliteit gedragen werd, liet niet meer toe aan de orthodoxie van de stichting te twijfelen.

Opvallend is dat pater Clou, die als Witte Kanunnik van St.-Walburga, lid was van de Gilde van het H. Kruis en in zijn brief aan bisschop Judocus Bouckaert betoogt dat God duidelijk liet blijken dat Hij de stichting van de sodaliteit van Clou te Veurne, «alwaer een groot schoon deel van het heylich cruist rust» genegen was²²⁹, in de door hem ingestelde pro-

228. Zie de spraken van de elfde, de zestiende en de eenentwintigste engel. (Bijl. VII).

229. A.Sod.V., Boek Sodaliteit f. 9.

cessie op geen enkel ogenblik zinspeelt op het bestaan van de relikwie in de St.-Walburgakerk. Ook in geen enkel der spraken van 1694 en 1696 wordt naar de relikwie verwezen.

Dit stilzwijgen wijst o.i. op de verwijdering die ontstaan was tussen de meer humanistisch georiënteerde Gilde van het H. Kruis²³⁰ en de sodaliteit met zijn augustiniaans strenge opvattingen. De reorganisatie van de processie door Vigor Van Heede die zoals gezegd de stichting van iedere mogelijke verdenking van jansenisme zuiverde, effende de weg naar de verzoening tussen beide groepen. Het verschijnen van keizerin Helena die volgens de legende een rol speelde bij de vinding van het kruis was reeds een stille blik in de richting van de kostbare relikwie. In 1731 werd de sodaliteit verzocht op 27 mei met het kruis van de sodaliteit te willen opstappen in de processie georganiseerd door de deken en het kapittel van St.-Walburga om van God regen voor de vruchten der aarde af te smeken. De door de beheerders²³¹ van de Gilde van het H. Kruis uitgestoken hand werd door de sodales gretig gevat : processiegewijs vertrokken zij met het kruis omringd door flambeeuwen naar de collegiale kerk, waar zij het lof bijwoonden, «en het kruis der sodaliteit heeft gerust op een staen in den choor» schrijft de verslaggever²³². Na de processie met het H. Sakrament en de relikwie van het H. Kruis rond de parochie van St.-Walburga en gedeeltelijk ook in die van St.-Denijs en St.-Niklaas, werd het kruis van de sodaliteit tot het einde van de dienst weer in het koor, midden de

230. Zie hierboven blz. 16.

231. Alle kanunniken van St.-Walburga waren verplicht lid te zijn van de Gilde.

232. Zie verslagen a° 1731.

kapittelheren geplaatst. Het jaar erop in 1732, werd het aantal doctoren van acht op twaalf gebracht en werden nieuwe spraken geschreven²³³. In de nieuwe tekst — de dichter is onbekend gebleven — wijst niets nog op de botsing der ideeën die de zeventiende eeuw beroerden. Wel wordt beklemtoond dat de eenvoudigen van hart, meer dan de geleerden, de gunst van de Messias genieten :

(Jezus tot de doctoren)

Den waen is noch te groot die speelt in u gedachten

gij sijt noch al te veel van eigenliefde en crachten

ghij soeckt noch al te veel den menschelicken lof die min te achten is als caf of mulligh stof

Den eilant haet sulck volck en wilt sich niet verthoonen

alwaer hij onder ons omdat hij maer wilt loonen die met een nederigh hert naer sijne comste sucht».

In genoemde spraken wordt, vertrekkend dit keer van het verhaal van Lucas 2 : 41-52 over Jezus' terugvinding in de tempel, Jezus voorgesteld te midden van de schriftgeleerden. De twaalfjarige verlicht door zijn tussenkomsten de geest van de Joodse schriftgeleerden die de teksten betreffende de komst van de Messias bij de profeten bestuderen en o.m. worstelen met het probleem of «het heil des Salighmakers

233. Bijl. IX. In de rek. van 1731-32 wordt voor het eerst een som van 6 pd. par. uitgetrokken «sooveele de sodaliteit gejoont heeft aende de twaelf doctoren dienst gedaen hebbende inde processie van devotie».

vloeyen (sou) op 't dorre heydens boom en sijnen stam doen bloyen²³⁴».

In de jubileumprocessie van 1737 verschenen voor het eerst engelen in het keizerlijke hof. De engel voor keizerin Helena herinnert eraan dat dank zij haar bemoeiingen het H. Kruis gevonden werd en vervolgt :

Ons Veurne boven al, ver voor al ander steden
bekent haer hoogst verpligt om dees bijzonder
reden

Dat z'in haer Hoofdkerk hier zoo rijkelijk is ver-
eert

En Christus lof in 't Kruys ten aller tijd ver-
meert,

't Is hierdoor dat zij vind dat alle vijands ben-
den

Terstond gevloten zijn, dat 't Kruys die kan
verzenden

Dat pest, dat hongersnood, dat oorlog ander
kwaed

Door 't eeren Christi Kruys, van Veurne henen
gaet .

Honderd jaar na de stichting van de sodaliteit door pater Clou, op een ogenblik dat in ons land het jansenisme als macht niet meer bestond²³⁵ en de botsingen der ideeën nog enkel een herinnering was, werd te Veurne de eensgezindheid rond het H. Kruis hersteld.

234. Vanaf 1764 wordt het thema nog verder uitgewerkt (zie verder blz. 71). De wereldburger Lucas die samen met Paulus de zorg voor de heiden-christengemeenten droeg, beklemtoont in zijn evangelie de goede boodschap van Gods genade voor alle volkeren.

235. L. WILLAERT, *a.w.*, in *Alg. Gesch. der Nederlanden*, dl. VII, p. 447.

In de processie bleef de relikwie van het H. Kruis ontbreken. C. Wybo wees er nog op in 1912²³⁶ «Toute la procession n'est qu'un immense poëme dramatique exaltant l'Emblème de la Rédemption, clamant «O crux, ave spes unica!» La croix de l'ancien testament par le serpent de Moïse ; la croix du Sauveur ; les croix des Pénitents ; les croix emblématiques ; la croix de St.-André ; toutes de quelque forme qu'elles soient, figurent dans le cortège, qui dans sa forme générale et son esprit nous montre les «croix morales» intimes, qui sont les plus lourdes, les plus terribles parce que les moins connues.

Une seule y manque, nous l'avons dit ! C'est un fragment de la Vraie Croix, quasi unique par ses dimensions, que Furnes possède». De afwezigheid van de kostbare relikwie blijft, onbewust wellicht, herinneren aan de verwijdering die in de eerste helft van de zeventiende ontstaan was tussen de meer humanistisch gerichte organisatoren van de Kruisprocessie en de meer strenge Jacobus Clou.

Ondertussen werd de boeteprocessie verder uitgebouwd in de geest van Vigor Van Heede. In 1730 beitelde Bonaventure Decuyper «Het Laatste Avondmaal»²³⁷. In 1733 werd dezelfde Decuyper belast met het vervaardigen van de «Verloocheninge van Petrus»²³⁸. In hetzelfde jaar wordt Louis Ramout beeldsnijder, vergoed voor het vervaardigen van het beeld van St.-Pieter. Of dit beeld een onderdeel was van de «Verloocheninge» dat tengevolge van het overlijden van Bonaventure Decuyper

236. C. WYBO, *a.w.*, p. 105-106.

237. Rek. 27 dec. 1729-30. Ignaas de Bruyne schilderde de beelden. Van de beelden in lindenhout werden in 1737 de hoofden hersneden door D. Dehaene. In 1765 werd de beeldengroep geres-taureerd door Jac. de Smidt en herschilderd door Pieter Willecam.

238. Rek. 27 dec. 1732-1733.

niet afgemaakt werd, of het «Het berouw van Petrus» betref konden wij niet uitmaken²³⁹.

In 1775 sneed Norbertus Dalsi de zes beelden van de «verraderlijke kus van Judas»²⁴⁰. In 1824 werd het «stalletje van Bethlehem» in de processie ingeschakeld ; het werd vervaardigd door Quartier. De beelden werden in 1855 door Jozef Ph. Spilliaert hersteld. Hetzelfde jaar sneed Broeder Franciscus van de abdij St.-Six, een os en een ezel voor het stalletje.

In de stal tracht Jozef, Maria die zich verlaten voelt te troosten. Rond de stal verwonderen de herders zich over de wonderlijke nacht, vernemen van een engel de geboorte van het goddelijke kind en verpanden Het hun hart en ziel. Hierop volgen de drie koningen die door een engel tot bij de nederige stal gebracht worden waar zij hulde brengen aan de nieuw geborene en aan Maria en Jozef beloven de plaats van de geboorte aan Herodes niet bekend te maken. In het hof van Herodes dat nu volgt wordt in een samenspraak tussen Herodes en de leden van zijn hofhouding de kindermoord beraamd.

Na de groep van de twaalf schriftgeleerden spreken sinds 1732, Maria en Jozef hun onrust uit over de verdwijning van het goddelijke kind dat ze uiteindelijk tussen de geleerden ontdekken²⁴¹. Sinds de jubileumprocessie van 1737 volgt op het zoekende ouder-

239. Het bedrag verschuldigd voor het vervaardigen van de «Verloocheninge» werd uitbetaald aan de weduwe van B. Decuyper. Het berouw van Petrus werd heel zeker reeds in 1726 vertoond. In 1726 leverde Anna Ceusteeler een haan om te stellen op de pijler van St-Pieter in de processie.

240. Rek. 27 dec. 1774-1775. De beelden werden in de verf gezet door Pieter Willecam en samengevoegd door L. Boux. Het kleed van Judas was van groene saai.

241. Spraken, bijl. IX.

paar, de blijde intrede van Jezus²⁴² en zijn apostelen in Jerusalem. De groep wordt voorafgegaan door vier of vijf engelen die met palmtakken wuiven en «gebenedijd is hij die daer comt in de naem des Heeren» zingen. Met het oog op genoemd jubileum werd ook een groep van acht profeten ingeschakeld²⁴³: Mozes voorspelt de komst van de zoon Gods die door zijn dood de mens zal bevrijden. David, Isaias, Jeremias en Daniël beschrijven, laatstgenoemde in sobere bevoordingen, Isaias met felle kleuren, het lijden dat Kristus te wachten staat:

(Isaias)

....

«Hoe sal hij sijn mismaeckt, doorgeeselt vande roede
van hoofde tot de voet hij syphen sal van bloede
sijn vleesch met haecken uytgetrocken en ghescheurt
ghelijckerwijs de haerd' geploegt wort en geveurt
mij dunckt ick sie hem reedts door eenen cus gevanghen
mij dunckt ich sie het volck hem binden, coorden, prangen
hem sleepen door een beek, hem leiden door de straet
hij wort beschimpt, bespot, gegeesselt sonder quaet
gedoorent wort sijn hoofd, begooten sijne wanghen
met seltigh nat, men siet sijn haer in clitsen

242. Jezus in het purper zit op een ezelin. De apostels zijn in verschillende kleuren gekleed, dragen over hun schouders een band in een andere kleur en rond het voorhoofd een rood lint.

243. Bijl. X. Spraken op los blad. Dichter onbekend.

hanghen

van het verclondert bloet, den opgetrocken mont
't breeken vande ooghen beweegt mij tot den
grondt

Hosea en Zacharias voorspellen de nederlaag van
het kwaad. Met jubel in zijn stem verkondigt Mala-
chias de overwinning van de nieuwe wet :

«Gaet heenen Moyses wet, den tijdt is nu vol-
trocken

gheen bloedigh offers meer van lammeren ofte
bocken

gaet heen, geen calvers meer met stortingh van
hun bloedt

den heere is voldaan, sijn gramschap is versoet
Ick seg noch eens gaet heen met coeyen ende
stieren

gaet heen, gaet heen, seg ick met al uw offer-
vieren

want aenden grooten Godt behaeght niet meer
dees wet, op een verhevender heeft hij zijn wil
geset»

De nieuwe, meer verheven wet is het offer van
Kristus dat over heel de wereld in de eucharistie
steeds zal vernieuwd worden, een offerande

«die altijdt zuyver blijft en altijdt onbevleekt
schoon dat den offeraer met sonden waer be-
deckt»

Einde 19de eeuw werden nog volgende groepen
ingeschakeld : het offer van Abraham, Mozes' woest-
tijnserpent, St.-Jan en het lam, de Hemelvaart²⁴⁴ en
de zondeval²⁴⁵.

244. Zie TH. LUYSSSEN, *a.w.*, p. 31 en volg.; C. WYBO, *a.w.*, p. 80 tot 105.

245. C. WYBO, *a.w.*, p. 79.

In 1764 en ook later nog in 1771 en 1830 werden de teksten van de spraken gewijzigd. In de sprake van Jezus en de schriftgeleerden vielen eensdeels enkele tussenkomsten weg, anderdeels werd het thema «geldt de heilsboodschap ook voor de niet-joden» meer uitgewerkt. Zoals Chamon die het secretariaat van de sodaliteit van 1824 tot 1846 waarnam het zal uitdrukken was «de schoone samen-spraak der Doctoren met rijm en onrijm gemengeld»²⁴⁶. Zowel Buttein²⁴⁷ in 1764, als Vandamme in 1771²⁴⁸ en Chamon in 1830²⁴⁹ hebben getracht «zooveel het mogelijk was» de verzen te doen rijmen. Hierbij ging evenwel het frisse en de vaart die de oorspronkelijke teksten kenmerkt verloren. In de nieuwe versie is de vlotte volkse spreektrant zoek.

Een paar voorbeelden uit de samenspraak der doctoren volstaan om dit te illustreren .

Oorspronkelijke tekst :

derde doctor

wie sal dogh het verborgen verstant van soo een
wonder kynt connen achterhaelen

tiende doctor

ick zoude hier van mijn gront geraecken is dat
een
kyndertael, dat al de kynders sprecken gelijk
dat

246. *Beschrijvinge der wijd-vermaarde processie van Devotie...*, te Veurne bij P. Rijckeboer, boekdrukker op de Groote Markt, M.DCCCXXX, p. 2.

247. A.Sod.V., Notitieboek van de uytstellinghe van de proces-sie.. Buttein 1764.

248. Ibidem, notitieboek J.J. Vandamme 1771.

249. Zie noot 201.

kleintjen doet, adieu het schoole gaen, het waer
met
mij en u en met ons al gedaen.

Versie 1830 :

derde doctor

Wie van ons sal 't vernuft verstand oyt achter-
haelen
van sulck een wonder kind ? Dat gaet buyten de
paelen
Wat isser toch dat hij ons niet antwoorden kan ?

tiende doctor

'k zoud g'raeken van mijn grond, 't zijn spreu-
ken van een man
Neen, 't is geen kinder-tael, zoo al de kinders
spraeken
d'hooge schoulen zouden hunn' leering staeken.

Ook waar de oude teksten wel rijmden werden
wijzigingen, geen verbeteringen, aangebracht :

Oorspronkelijke tekst : Jezus :

Wat seghter David van, wat seggen de profeten
wat seght het heylich schrift, ghijlieden moet
het weten

Versie 1830, Jezus :

Weet gij wat David zeyd, met alle de profeten ?
Wat zegt het heylig schrift ? Dit diende gij te
weten.

Sinds 1764 waren nieuwe spraken voor de engelen
gemaakt. In de sprake voor de besnijdenis wordt
O.L. Vrouw niet meer als troosteres der bedrukten,
in de sprake voor de Nood Gods, niet meer als mid-
delares aanbevolen, wel stelt de engel voor het kruis
met de zeven woorden in de vierde les de Heilige
Maagd als troosteres van de levenden voor :

«...hoe dat hij u in Joannes geeft
zijn eygen moeder tot een troost terwijl gij
leeft».

Het thema dat in de spraken domineert is dat Kristus aan het kruis gestorven is ter uitboeting van de zonden van de mensen. De nijd, de gramschap, de geldzucht, de modezucht en de vermetelheid worden als de voornaamste zonden gelaakt²⁵⁰ maar nergens wordt tot *oprecht* berouw opgewekt. De engel voor de schriftgeleerden blijft in de eeuw van de verlichting, waarschuwen tegen het zelfstandige denken.

De retoriek is holler, de vroomheid oppervlakkiger geworden.

De uitbreiding van de processie sinds Vigor Van Heede bracht met zich mee dat de sodaliteit meer als organisator van de processie ging optreden — Van Heede laat alle sodales in het zwart, een flambeeuw in de hand de processie besluiten — en een beroep ging doen op niet-leden van de broederschap. Tussen 1718 en 1725 wordt telken jare een vergoeding uitbetaald aan Lieven Landry uit Hondschote die met zijn «*equipage*» St.-Jozef in de vlucht naar Egypte vertoonde²⁵¹. De moordenaars en de joden in de groep van de kruisdraging, de biervoerders en de zakkedragers die de wagens van keizer en keizerin voorttrekken zijn betaalde krachten²⁵². Ook aan de twaalf doctoren die sinds 1732 in de processie hun sprake afdreunen, werd een «*jonste*» aangeboden²⁵³.

250. Gramschap en nijd : engels voor de lantaarn en voor Kristus gevangen ; geldzucht : engel voor het verraad van Judas ; modezucht : engel voor de kroning en voor de Ecce Homo ; vermetelheid : engel voor de verloochening van Petrus.

251. Zie rek. 1718-1725.

252. Zie rek. 1752.

253. Zie rek. 1732.

De zes dochters van Jeruzalem die na O.L. Vrouw en St.-Jan opstapten zijn figuranten die een zakdoek in de hand houden «waarmede sij soms d'oogen vagen hun droevig toonende over het lijden Xi ;»²⁵⁴. Meer nog, zoals in de kruisprocessie (3 mei) in het begin van de zeventiende eeuw, de twaalf sibyllen de processie gingen beheersen²⁵⁵, zo groeide in de boeteprocessie het hof van keizer Constantijn en keizerin Helena uit tot een vertoon van praal en pracht. In de «reflectiën» met het oog op de jubileumprocessie van 1737 wordt voorzien, «de keyzerinne versierd op het prachtigste moet hebben vele staetsjuffers van tamelijke grotte ; twee ter zijden gaende souden moeten dragen (zoo doenlijk) een cleen imperial over het hoofd der keyzerinne. De keyzer Constantinus met hovelingen ten prachtigste gekleed op zijn romeins die onderling den lof voeren van den keizer. Boven zijn hoofd (mogelijk moet het zijn) een imperial is gewenscht. De robe van den keyzer moet gedragen worden door twee cleene knechtjens gecleet en swart als mooren en eene lijfwacht van 4 of 6 knechtjens gecleet als spanjaerds hebbende hallebardekens of lanciën in de hand». Dat de gegoede burgerij zich van deze vertoning meester gemaakt heeft, menen wij te kunnen aflezen uit de rekening van 1736-1737, «verscheidene ouders gaven jonste omdat hunne kinderen waren deelmakende van het keizershof»²⁵⁶. Het

254. Zie reflectiën processie 1737.

255. Zie hierboven blz. 16.

256. In 1791 speelde de zoon van Jonkheer Charles Bernier de rol van Constantijn, terwijl de dochter van Jonkheer Ferdinandus de Moucheron als keizerin Helena optrad. (TH. LUYSSSEN, *a.w.*, p. 25).

hof werd uitgebeeld door de «jonckheyt van de sodaliteit»²⁵⁷. Zij verkozen zelf de keizer, wat aanleiding gaf tot «moetwilligheden en strijding jegens elkan-der», zodanig dat de sekretaris met goedkeuring van de officialen, zich in 1762 tot de president van het seminarie en de directie van de Latijnse school wendde «ten effecte van te becommen de leerzuchtighe jeugd der selve schoole tot composeeren van hetselve hof»²⁵⁸. De «leerzuchtige» jeugd was al even onhandelbaar en in 1776 werd opnieuw een beroep gedaan op de jongere leden van de sodaliteit²⁵⁹. Toen zij op 27 mei 1781 ter gelegenheid van het verkiezen van de keizer, op kosten van de sodaliteit de bloemetjes eens duchtig buitenzetten en 13 pd. 5s. in de herberg Retorika verteerden²⁶⁰, reageerde het bestuur en besloot de raad der officialen dat in 't vervolg niet meer dan 6 pd. par. mocht verteerd worden. Het volgend jaar, een maand vóór de laatste zondag van juli, dreigde de jonkheid «het keyzershof ten dage van de processie niet te verbeelden». De zaak werd bijgelegd.

Het hof hield stand en trad nog in de jubileumprocessie van 1887 in al zijn pracht naar voren²⁶¹. Het comité dat in 1890 met de reorganisatie van de processie belast werd liet het keizerlijk hof achterwege²⁶². Genoemd comité werd op initiatief

257. In 1735 werd de minimumleeftijd voor het lidmaatschap vastgesteld op 19 jaar. Op 27 december 1737 werd de minimumleeftijd verlaagd tot 18 jaar.

258. Vergadering 22 juli 1762.

259. Vergadering 27 december 1776.

260. Rek. 1781.

261. TH. LUYSSSEN, *a.w.*, p. 38. In dezelfde jubileumprocessie verscheen ook Robrecht van Jerusalem ten tonele, die de relikwie van het H.Land meebracht.

262. C. WYBO, *a.w.*, p. 105.

van pastoor-deken S. Meersseman. Maakten deel uit van het comité : kanunnik Duclos, kapelaan Raes directeur van de sodaliteit, kapelaan Vanacker, E.H. Ronse leraar aan het college te Menen, baron Béthune van Outryve d'Ydewalle en baron Béthune-de-Villers²⁶³. Werkelijk grondige wijzigingen werden aan de processie niet gebracht.

De boeteprocessie zoals ze sinds Vigor Van Heede uitgebouwd werd is tot heden blijven bestaan. De beeldengroepen waarvan enkele zoals «Onse Heer Gevangen» en «de Geseling» tot 1694 opklimmen en andere tussen 1719 en 1733 vervaardigd werden en die alle in de loop der tijden sterk gerestaureerd werden, zijn geen kunstwerken, de spraken klinken wellicht hol en zijn niet meer in staat de talrijke toeschouwers te boeien door hun inhoud ; toch wordt het stil als de compacte groep kruisdragende boetelingen die blootvoets voor het graf van Kristus opstappen verschijnt. Het is deze groep die het sterkst aan de door pater Clou in 1646 ingestelde boetetocht herinnert.

D. DALLE

263. C. WYBO, *a.w.*, p. 76-77.

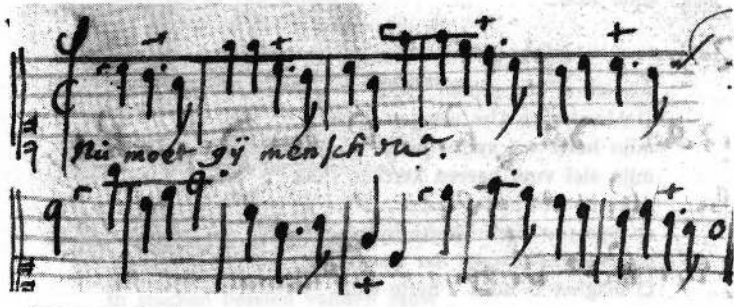
BIJLAGEN

Het register (cotte B) van het archief van de sodaliteit Veurne bevat het afschrift van de charters, «het reglement om de processie van devotie» en de «gedichten, spraeken ende liedekens» die wij hier publiceren (bijlagen I tot IX). Deze documenten werden vanaf 1696 geregistreerd zoals kan opgemaakt worden uit twee posten uit de rekeningen van de sodaliteit : rek. 27 december 1695 - 22 juli 1696 (boek sod. f. 127 v°) «over een nieuwen schrijfbouck om alle de documenten van de sodaliteit te registreeren» en rek. 27 december 1696 - 22 juli 1697 (boek sod. f. 133) «over het registreeren van charters en documenten soo van de processie van devotie als andersijns». In hetzelfde register (keerzijde) werden de rekeningen over de jaren 1701-1702 tot 1732-33 ingeschreven.

BIJLAGE I

Gemaect door Mr. Jacobus vanden Abeele¹, anno 1694

Nu moet ghij mensch van droufheyt sterven
 Want uw verlosser leyt voor u int graf
 't is door sijn doot dat ghij comt t'erven
 het rijck 'twelck Godt vanden begin u gaf
 De harde rots en de arduyne steenen
 scheuren in tween wanneer dat hij verscheydt,
 De son en maen schijnen te weenen
 om dat Godts zoon nu wordt int graf geleydt
 Comt sondaer boos laet U beweeghen
 vermorwt u versteent en argh ghemoet
 Sijn godtheyt is voor uw gheneeghen
 ghemerckt hij self voor U de boete doet.

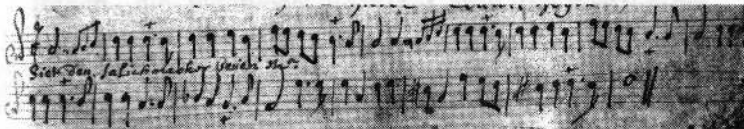
1. Lid van de sodaliteit sinds 1688.

BIJLAGE II Een ander (lied)

Ghemaeckt door Mr. Jacobus vanden Abeele¹, 1694

Siet den salichmaecker beven
 hij sweet water ende bloet
 siet Godts soon scheidt uut het leven
 dunckt mensch wat u sonde doet
 ghij sijt d'oorsaeck van sijn lijden
 door uw groot hoeverdicheydt
 hebt berauw ghij sult verblijden
 met hem inder eeuwicheydt.

Compt helpt hem den kilck uut dryncken
 vol van gal en bitterheydt
 Hij sal u sijn ricke schyncken
 ende de Godt Salicheydt
 Hij sal u daernaer vermaecken
 met sijn Heylich Vleesch en Bloet
 ghij sult 'tbroot der enghelen smaecken
 siet mensch wat sijn liefde doet.

BIJLAGE III : Nieuw liedeken op de zeven weenen vande H. Moeder
 Godts.

Ghemackt door heere Buck, religieus vande abdie van Ste Nico-
 laes², anno 1656

(d'eerste wee de opofferijnghe inden tempel)

Als ick al Uw pijn
 O Moeder en Uw weenen sien
 mijn herte wil verdwijnen
 mijn siel vuyt haeren kercker vlien
 Anna is vol benauwen
 en Symeon oock smerte lijdt
 wanneer het sweirt der rauwen
 O maghet U door 't herte snijt

2. Zie hierboven noot 76.

(de tweede wee de vlucht naer tlant van Egipten)

Ghij laet de jootsche paelen
ghelaeden met u maeghde draght
en pooght de zonne straelen
te duycken in den swarten nacht
d'Egiptiaensche boomen
die hooren uwe clachten aen
ontrent de Nilus stroomen
ghij menght in twater u ghetraen

(de derde wee : tverlies vanden soone godts in den tempel)

Wanneer u zoon drie daeghen
verlooren inden tempel bleef
men hoorde u stemme claeghen
die ghij tot inde wolcken dreef
de traenen vloeijden neder
in overvloet vuyt u ghelicht
ghij riept o zoon keert weder
u af sijn mij het leven slicht

(de vierde wee : de cruysdraghijnghe)

U zoone wort gheslaeghen
met felle roeden tot den bloe
hij moet sijn cruys selfs draghen
O moeder hoe sijt ghij te moe
U hert dunckt u te scheuren
als ghij hem siet soo overlaen
midts ghij hem siet al treuren
bedroopen vanden bloede gaen

(de vijfde wee : de cruyssijnghe)

Calvariën is van pijnnen
een wijngaert die u zoone bauwt
zijn wonden druyven schijnen
waer vuyt hij roode wijnnen dauwt
als hij om onse zonden
de perse van het cruyce treet
de liefde comt doorwonden
u ziele met een bitter leet

(de zesde wee : de afdoenijnghe vanden cruyce)

Als nu de doove steenen
in stucken bersten vanden rauw
en dat de wolcken weenen
u borst die berst bedruckte vrouw

als uwen zoon beneden
van 't bloedigh cruyce wordt ghedaen
ghij wast sijn doode leden
met een fonteyne van getraen

(de zevenste wee : de begravinghe)

Als Jezus wort gheslooten
en in een steenen graf gheleyt
u ooghen worden gooten
waer vuyt ghij duysent tranen schreyt
ghij blijft bij 't graf staen treuren
en volght de toortelduyve naer
die druckelick staet neuren
om haer verlooren wederpaer

(sluytcomplet)

O moeder door u lijden
en door de wonden van u zoon
vercrijght ons het verblijden
van 's hemels onghemeten loon
laet ons u pijnnen smaecken
en hier ghevoelen uwen druck
om naermaels te gheraecken
tot de fontaine van gheluck
Amen

Stemmen voor 1200. Voorzwaende Liederen

*gemaakt door zoon van
nietig en om adde van 1642
nicolaes damno 1646*

Als ich al uwen pijnnen

BIJLAGE IV : Een ander liet opde zeven weenen vande H. Moeder
Godts

Ghemackt door d'heer Norbert Cardinael³, anno 1666

(De besnijdenisse)

Siet eens versteende zielen
Siet eens de moeder maeght
en siet haer eens vernielen
hoe dat haer herte claeght
dat zeven zweerden draeght
naer 't baeren vanden achtsten dach

3. Norbert Cardinael : geb. 11 juli 1647, zoon van Jan en van Anna Lampsen (parochiereg. St.-Denijs Veurne), huwde in 1669 met Maria Magdalena Clarisse, overleed 31 januari 1694. Een grafsteen vroeger in de St.-Niklaaskerk te Veurne vermeldt : «Begraefplaetse van Norbert Cardinael de soone Jan, eerst procureur en notaris deser stede en casselrie mitsgaeders dischmr. deser kercke en daernaer ten diversche tijden schepen en ceurheere mitsgaeders watergraeve van de noortwaeterijnghe en kerkmre der voorn^e kercke, die overleet den 31 januarij 1694 in de elde van 46 jaeren sijnde gecooen burghm^{te} en landh^{te} van de weth ende van Jo^e Marie Clarysse de dochter Anthone sijne wettelijcke huysvrouwe die ovl. is ontfangen hebbende alle de h.h. sacramenten op den XVII april 1691 in de elde van 49 jaeren, tsaemen in huwelijcke hebbende geweest XXII jaeren ende geprocreeert acht kinderen. Sij bidden om uwe gebeden O leser.

Het lichaam rust alhier de ziel misschien te lijden
Daer van Gij kristen mensch dezelve cont bevrijden
door eenig deugdig werck en stelt het dogh niet uyt
Want daerdoor geeft gij weer aen Godt sijn lieve bruyt. (Tekst grafsteen bij KAN. DE SPOT, a.w., bijl. blz. 32).

Norbert Cardinael was klerk van de rederijderskamer van Veurne van 1673 tot 1678, prins van 1679 tot 1694. In 1687 voerde de kamer in vertaling van Norbert Cardinael een werk op van De Quieriolet, raadshier van het Parlement van Rennes (F. DE POTTER en P. BORRE, *Geschiedenis der rederijderskamer van Veurne, onder de kernspreuk «Arm in de beurs en van zinnen jong»*, Gent, 1870, p. 188, 179).

Volgens dezelfde auteur (p. 189) zou Cardinael in 1665 een werk geschreven hebben «Den Heylyghen Ludowycus».

N. Cardinael was schepen en ceurheer van de stad en kasselrij van 1680 tot 1685 en van 1687 tot 1693. Hij werd lid van de sodaliteit in 1667.

soo wast dat sij besneden sach
 den nieuw ghebooren heer
 O Simeon u staelen vliem
 dat was den aldereersten priem
 die aen de maeght deed zeer
 het kynt was veel te teer

(De vlucht naer Egpten)

Het tweede sweert van rauwe
 vol anghst en onghenught
 ghevoelt de zwacke vrouwe
 wanneer sij met haer vrught
 recht naer Egpten vlught
 als Joseph had de stem ghehoort
 der grauwelicke kyndermoort
 hij leyt de maeght van daer
 want soo Herodes boosen haet
 vernielen woud 't goddelick zaet
 dit viel de maghet zwaer
 en volght haer leytzman naer

(Vijndijnghe van Jesus onder de doctooen)

O sweert groot van beswaeren
 O doodsteek vol van leet
 het soontjen van twaelf jaeren
 dat raect in 'tongereet
 daer niet een mensch af weet
 de moeder soeckt tot dat sij tkynt
 in 't midden der doctooen vijnt
 vol leerijnghe en verstant
 ontrent de grieksche pharizeen
 soodat elcqeen verwondert scheen
 om dat men in dat lant
 noyt sulck een kynt meer vant

(d'ontmoetijnghe in 't cruysdraeghen)

Het vierde sweert van lijden
 heeft Maria doorwont
 en quam haer hert doorsnijden
 als sij haer soone vont
 gheslaghen als een hont
 met 't cruys op sijnen hals ghelaen
 ghesleypt getrocken langst de baen
 gheschildert in sijn bloet
 met doornen op het hoofd gepraemt

bespot, bespoghen onbeschaemt
 haer maeghdelick ghemoet
 dat stort een traenen vloed

(Jesus hanghende aen 't cruys)

Wat leet heeft u omvanghen
 O moeder seght een reys
 als ghij aen 't cruys sach hanghen
 u bloet u eyghen vleys
 was in u ziel noch peys
 als Jesus riep ick hebbe dorst
 en derven moest u maeghde borst
 't weck ghij hem geven woud
 als waer hij niet soo vast gehecht
 en aen het cruys omhoogh gerecht
 Comt sondaers en aenschauwt
 de Moeder Godts benauwt

(Afdaelijnghe vanden cruyce)

Ach, ach wat bitter quaelen
 wat een benautheyt groot
 ick sie van 't cruce daelen
 tot opde moeders schoot
 den lieven soone doot
 de moeder weet niet wat sij maect
 als sij dat koude lichaem raeckt
 sij valt van flaute neer
 en cust het lam al of sij plach
 dat eens soo aen haer borsten lach
 en seyde mijn Godt, Mijn Heer
 Mijn kijnt en leeft niet meer

(De begravinghe van Jesus)

Sij siet voor 't lest begraven
 met pijn en groote smert
 den ghever aller gaven
 waer door haer drouvich hert
 nu dweersch doorsteken wert
 met seven sweerden, ach wat rauw
 wat droufheyd lijdt dees weerde vrouw
 sij wenscht daer mé te gaen
 met Jesus in het duyster graf
 ach dese quaele viel haer straf
 'twelck selfs de son en maen
 doet storten traen op traen

(ghebedt)

Prinsesse vol van rauwen
 O onbevleekte maeght
 Op U staet ons betrauwen
 Tot u ist dat men claeght
 Wanneer ons Goode plaeght
 Ghij hebt het roode cruys ontfaen
 Soo haest als was de pest ghedaen
 Wij bidden al ghemeen
 dat ghij ons al van peste spaert
 van hunger en van strijdt bewaert
 en helpt ons int ghemeen
 u dienaers groot en cleen
 Amen

BIJLAGE V : Noch een ander liet opde zeven weenen vande Heylighe
 Moeder Godts

Ghemackt door dheer Norbert Cardinael⁴, anno 1676

(Besnijdenisse)

Wel stal van Bethléem
 Hoe wisselt ghij u stem
 hoe roupt men nu schier om ghenā
 daer datmen corts songh gloria
 Eylaes 't is d'eerste rauwe
 en hertsweir vande maeght

4. Zie noot bij bijl. IV.

want 't is nu van gheen cauwe
 dat haer cleen kyntje claeght
 maer datmen met een scherpen steen
 hem gaet besnijden maect gheween
 de moeder die haer kyndt
 een bloe'ghen bruyd'gom vynt

(Vlught naer Egipten)

Een stal schijnt noch te goet
 voor dit onnosel bloet
 maer wort op 't leven nagejaeght
 en bij Herodes aengeclaeght
 ghij dwaelt inde woestijne
 O moeder met u vrught
 daer ghij vol druck en pijn
 den kyndermoorder vlught
 Eylaes sij siet soo dickmaels om
 of haer sijn gheen moorder sijn rontsom
 terwijl haer maeghde borst
 bijnae verstickt van dorst

(Verliesinghe haers soons)

Eylaes weer nieu gesucht
 dat steygert tot de vlught
 de moeder is vol deirenis
 omdat haer soon verlooren is
 sij roupt met veele traenen
 O moeder sonder kyndt
 besproijende de baenen
 tot sij hem wedervijdt
 O Joseph helpt dese vrouw
 of seker sij beswijckt van rauw
 en ghij o sondich rodt
 comt souckt naer uwen godt

(D'ontmoetjnghe int cruysdraeghen)

Seght moeder wat ghij doet
 wie comt u int ghemoet
 is dit u zoon u eenigh kynt
 diemen met groefve ketens bynt
 sijn dit de roode wanghen
 die g'eertijts hebt ghecust
 maer nu met bloet behanghen
 en spausels toegerust
 kent ghij hier menschelicke form

die cruypt als eenen aerdeworm
 O jae al dese smert
 ghevoelt de maeght int hert

(De cruyssijnghe)

Hier bij en can de rauw
 der Sunamitsche vrouw
 al stierf haer soone op haren schoot
 O neen dees rauw is noch soo groot
 want wie met drooghe wanghen
 can dit spectacel sien
 den soon aan 't cruys gehanghen
 de moeder neffens dien
 Longinus ach en steeckt doch niet
 want dit in 's moeders herte schiet
 sij lost gheen traenen neen
 maer bloet is haer gheween

(Noodt Godts)

Maer Nicodeem laet af
 dit sweert is veel te straf
 het doode lijf op 's moeders schoot
 te legghen ach haer herte sloot
 doen sij aensach de wonden
 vijf duysent en noch meer
 die spreken schier als monden
 en doen haer herte seer
 sij dauwt het lichaem aen haer borst
 dat eens daer laefde sijnnen dorst
 maer nu van 't cruys ghedaen
 sij wasschet met ghetraen

(De begraevijnghe)

O Moeder dese wee
 maeckt u een volle zee
 als ghij hier aen den graeve staet
 en sluytten siet u toeverlaet
 u eerst beroosde wanghen
 versterfven door 't ghetraen
 omdat ghij met verlanghen
 niet mooght daer mede gaen
 Sij cust soo menichmael adieu
 en noch ist altijd enen nieuw
 O sondaer volght dees vrouw
 en kleet u inde rauw

BIJLAGE VI : Liedeken op de zeven weenen van onse liefve vrouwe

Gemackt door broeder Norbert van Iseghem, religius vande abdie vanden Duynen tot Brugge, anno 1701

Hoe langh o mensch sult ghij in sonden leven
 comt comt en siet
 dees droefheyte en verdriet
 siet u behoeder
 en christi moeder
 vol leet en pijn
 om uwe boosheyte sijn

(besnijdenisse)

Maria moeder ach ! wat komt u naecken
 eylaes u hert
 vergaet in pijn en smert
 ach bitter lijden
 ghij siet besnijden
 u soete kynt

twelck ghij soo seer bemindt

(vlucht naer Egipten)

Sij vliet Herodes laes tot in Egipten
vermits sij hoort
den wreeden kyndermoort
ach bitter suchten
met 't kyndt te vluchten
soo onverwacht
in 't diepste van de nacht

(vindinghe in den tempel)

wat droevich sweert het soontien van twaelf jaeren
eer dat sij dat rackt in tonghereet
men siet haer soucken
in alle houcken
tot dat sij 't kyndt
bij doctooeren vindt

(ontmoetinghe int cruysdraghen)

Ach ! ach ! Maria ach, wat bitter lijden
ach droef verthoon
eylaes sij siet haer zoon
met 't cruys geladen
om onse quaden
verscheurt, bebloet
van hoofde tot de voet

(cruysinghe)

O wee haer kyndt dat comt aen 't cruys te hanghen
eylaes sij sterft
eer sij de doot beherst
haer tranen leken
als volle beken
haer moeders hert
lijdt duystmael smert

(afdoeninghe van 't cruys)

claeght, claeght Maria nu van 't cruys gaet dalen
u soontien doot
in uwen weerden schoot
sij kust sijn wonden
met volle monden
sij weent, sij snickt
en schier in rauwe verstickt

(begravinghe)

O moeder kont ghij nu u kyndt verlaten
 hij moet in 't graf
 ach, ach scheidt gij daerof
 wilt zonn' verduystren
 verliest u luystren
 weent aerde weent
 scheurt rotsen soo versteent

(tsluitghebet)

Ach sondich mensch sijn noch in u geen tranen
 kan u gemoet
 aensien dit kyntien soet
 laet uut u ooghen
 nu door medoghen
 doch traen op traen
 om uwe boosheyt gaen.

BIJLAGE VII : Diversche schoone spraeken voor de enghels gaende
 inde voorenstaende processie van devotie.

Ghemackt door Jacobus Van Iseghem⁵, anno 1694

Eersten enghel voor David.

Hier is o mensch een speer voor die in sonden leven
 een speghel voor die sich tot wellust hier begeven
 Hier uut can ijder sien dat geen soo groot misdaet
 op aerd'en wort gedaen, daer van godt toe en staet
 vergevenis aen die met droufheyt die belijden
 want heeft men oyt gehoort dat in voorgaende tijden
 een meerder sonde wiert van eenich mensch gedaen
 als die door vuyle lust van David wiert begaen ?
 Die selfs soo leelick was dat godt hier om tot plagen
 hem dierentijt of pest of oorlogh woud' doen draghen
 maer David dadelick veel bracke tranen kreet
 en met oprecht berauw riep heere tis mij leet
 Sulcx moet ghij oock doen mensch die daeghlicx comt te vroeten
 in al u vuyl bedrijf om sien u te versoeten

5. Lid van de sodaliteit sinds 1661.

met uwen heer en godt, gaet stort hem traen op traen
en wacht niet, hij sal oock u in genaed ontfæen.

2 Enghel de besnijdenisse.

Wie sal oyt met de pen het drouvich leet beschrijven
Wie sal soo swack een hant, op glibbich wit doen drijven
die toonen sal de smert die dese moeder lijt
en in het tegendeel, hoe Simeon verblijt
en wiert verheught dat selfs hij riep met blijde stemmen
laet uwen dienaer heer alsnu in vrede klemmen
en aen de maeght seydt' tsewert van druck sal noch doorgaen
in hert, het gonn' haer stracx deed' storten traen op traen
Hier ist cleenmoedich mensch, hier ist dat ghij moet leeren
dat als aen u 'tgheluck sich comt in druck te keeren
ghij daerom d'hoop op godt noyt laet verlooren gaen
maer met een hert vol moet, Maria bidden aen
Sij sal u in uw noodt en droufheyt geirme helpen
en door haer biddens cracht u swaericheden stelpen
want weet dat tgon' ghij lijt en is maer voor een tijt
en daerom hebt ghedult en niet cleenmoedich sijt.

3 Enghel De vlught naer Egipten.

Wat vremde saeck siet men nu heden hier geschieden
O vader cont ghij sien dat uwen zoon moet vlieden
Wie heeft oyt sulcx gehoort, wie heeft oyt sulcx gesien
dat ghij o grooten godt moet voor u schepsels vlien
Herode hoe soo vreet dat ghij een godt wilt dooden
die u geschapen heeft, gemackt uut niet, o snooden
en boose mensch die soo vervolght den goeden heer
Ist mogelick dat hij U niet en smijt ter neer
of met het blicxenvier comt daedlick te verpletten
O mensch hier is voor U een weinich op te letten
Siet hoe verduldich godt al dees vervolghijncj lijt
en daerom als aen u hier in u levenstijt
oock eenich onghelijck door iemant comt geschieden
en wilt daerom doch noyt van uwen schepper vlieden
maer peinst altijt op tgonn' hij heeft voor u gedaen
ghij sult ontwijffelick hier door veel troost ontfæen.

4 Enghel Onsen heere onder de doctooeren.

Siet mensch tverlooren kijnt, twelck schoon nochtans 12 jaren
het maer gebaert en was quam wijslick t'openbaeren
aen d'oude phariseen veel saecken van de weth
waerop dat hun verstant noch noyt en hadd' ghelet
en daerom crancken mensch wanneer ghij comt te leven

in twijffelingh, bidt godt, hij sal u kennis gheven
van 'tgon' ghij niet en weet en roemt noyt opden gheest
want die meent wijs te sijn, doolt somtijts aldermeest.

5 *Enghel De Vijndijnghe.*

Maria tis enough en wilt niet voorder soucken
ghij hebt alhier den zoon die ghij ten allen houcken
met groote neersticheyt en mijn hebt nagespoort
'tis hij om wie u hert met droufheydt wiert doorboort
dat u gheleden pijn sich nu in vreught verkeere
door tyvnden van u kyndt, u soon en mijnen heere
en gheeft doch als wij sijn met droufheydt overlaen
dat wij daernaer door u eens mogen vreught ontfaen.

6 *Enghel (samenspraak met Christus).*

Christus :

Hoe bangh is mijn ghemoet
het schijnt dat mij mijn bloet
twelck mij het lichaem voet
schier wil versmachten
ach sondaer waerom soo versteent
waerom soo langh te wachten
dat ghij niet eer beweent
u quaet met bitter clachten.

Enghel :

Ey troost u lieven godt
schoon ghij sult sijn bespodd
ghehouden voor een sodt
en met veel lijden
van gheessels, croonen, cruycen slaen
su sullen u bestrijden
en weest doch niet belaeen
ghij sult daernaer verblijden.

Christus :

Ach, Ach, wat droufheydt groot
acht aldermeesten noodt
mijn ziel is totter doodt
benauwt O heere
en vader, kant sonder gheschil
laet desen kilck passeere
nochtans niet mijnen wil
maer uwen wil ick eere.

Enghel :

Een weest soo drouf doch niet
 Mijn Jesum, maer aensiet
 dat dit alsoo gheschiet
 is om U vader
 aen wie smenschen salicheyt
 gaet als sijn soon veel naeder
 en daerom U bereyt
 of worden noch veel quaeder.

Christus :

Wel naer het wesen moet
 en dat om smenschens goet
 ick moet mijn dierbaer bloet
 ten besten gheven
 veel naerder gaet mij hun gheluck
 als doet mijn eyghen leven
 daerom tot alle druck
 wil ick mij dan begheven.

7 Enghel Voor d'instrumenten van oorloghe.

Wat dwaesheyte van de joôn te willen christus vanghen
 door waepens daer t'aen hem alleen maer comt te hanghen
 van door een enckel wynck hun tseffens neer te slaen
 of door het blixemvier in stof te doen vergaen
 A mensch hoe menichmael en gaet ghij oock bevechten
 door waepens uwen godt als ghij comt uut te rechten
 soo menich sond' op sond', midts dit de waepens sijn
 die aen 't onnosel lam doen lijden soo veel pijn
 fusijcken, sweert en pijck ghij neemt om te doorsteecken
 u eyghen zyel o mensch daer dat ghij 't meent te wreecken
 nochtans op uwen godt ; ey sondaer niet soo wreet
 leght haest u boosheyte af of 't wort u eeuwich leet.

8 Enghel Voor den lanteirne.

Den gonnen die het licht op aerdr'rijck heeft geschapen
 die souckt men nu met list door tselve te betrapen
 die selfs in hem besluyt het alderclaeerste clae
 wort met lanteirens in den nacht gesocht omvaer
 Maer sondaer ! hoe verblint ! van door een vonck te soucken
 'tclae dat door hem verlicht de alderduysterd'houcken
 Ey weest soo dwaes doch niet dat ghij hem soucken saud'
 met opset van te doen het minste leet of rauw
 maer souck eer opdat aen u hij soud verleenen
 een bracke traenenvloet om daerdoor te beweenen

al u bedreven quaet met 'tveertich ur gebed
en leght nu vlijtich af al wat de deught belet.

9 *Enghel. Ons heere ghevanghen.*

Schoon 't teecken was gestelt om christum nu te vanghen
is hij noch selfs gegaen, om lieflick te ontfanghen
dien oyt vervlouckten cus door Judas aenghestelt
tot teecken dat men hem soud' vangen met gewelt
maer midts hij den verraer noch wil van tquaet doen schromen
hij seght noch : lieven vrient waer toe sijt ghij gecomen ?
maer neen hij blijft versteent, dit goddelick vermaen
en is niet straf enough om door sijn hert te gaen ;
en ondertusschen wort 't onnoosel lam gegrepen
diemen nu siet gecoort en langht de straten slepen
O mensch die menichmael oock onder vrientschaps schijn
U naesten soo bedrieght, laet 't u doch leet nu sijn.

10 *Enghel Voor Sinte Pieter.*

Waer toe o dorre ziel soo langh ghewacht van weenen
waerom o hart gemoet soo seer u te versteen
van uut een drouvich hert te storten menich traen
tot boete van het quaet door u soo langh ghedaen
Siet Petrum die alleen om thebben maer geloghen
sich weckt tot tranenvloet en soo dat hem de ooghen
schier als twee beken sijn door 't bitterlick ghecrijt
daer hij naer 'thaan'gecraey sijn sonden med' belijt
en daerom boosen mensch die soo veel duysent keeren
hebt uwen godt vergramt, wilt hier, door petrum leeren,
met een oprecht berauw te bidden om ghena
comt haest u want ick vrees het worden sal te spa.

11 *Enghel. Voor Onsen Heere int witte.*

Hier moet de goetheudt godts een ider nu bemercken
O godt is dit u zoon, sijn dat de christen wercken
die ghij o mensch bedrijft, dat ghij dien goeden godt
geheel in wit gewaet, becleet gelijk een sodt
A Sondaer niet soo blind, want die ghij comt misprijsen
den selven sal misschien u eeuwelick verwijsen
te lijden voor u quaet ; en daerom let doch wel
van u te beteren, ofghij verdient de hell'.

12 *Enghel Voor de gheeselijnghe.*

Hoe can o grooten godt u vaders hert verdaghen
u lieven soon te sien soo deirelick gheslaeghen
selfs dat hij eer een beest als eenich mensch ghelijckt

en door 'tverlies van bloet sijn lichaam schier beswijckt
 Ach, Ach, ist niet enough die aengename leden
 door 'tsweep' en roedeslaen soo deirelick doorsneden
 ach mensch wat dat ick bidd' en doet geen sonden meer want dit
 de roeden sijn daermed' dat uwen heer
 hier soo onmenschelick wort voor u quaet gehandelt
 en dies al niet te min ghij daegelicx noch wandelt
 en al u lust voldoet, ey laet doch af de sond'
 want ghij dien grooten godt hebt al te veel gewond.

13 *Enghel De croonijnghe.*

Waer sijt ghij jouffers nu, waer sijt ghij nu mijn heeren
 die daegelicx u hoeft soo trots comt te passeeren
 comt siet wat pijn hierdoor ghij uwen Jesum doet ;
 en jae u idelheyt in thair mackt 't sijn bebloet
 siet hoe het vieren van u aenschijn doet het sijne
 als'tgon van een melaetsch wanschepen hier verschijnt
 en al de idelheyt die ghij doet aen u hoeft
 die hebben uwen godt van gouden croon berooft
 en die van doornen hem in het hoeft geslaghen
 en daerom betert u want 't is enough verdraghen
 Hij uwen heer en godt verfoyt des weirelts pracht
 en leght nu daedelick af des duyvels moode draght.

14 *Enghel Ecce Homo.*

O mensch wilt u verstant hier wat te wercke legghen
 let wat Pilatus wilt door ecce homo segghen
 Siet desen mensch seght hij, dat is ey sondaers siet
 of ghij in g'heel sijn lijf de minste plaetse siet
 die niet gewont en is ? ofmen den meesten moorder
 meer schand' en pijn can doen en noch soud' straffen voordere
 Laet emmers nu u dorst versaet sijn en voldae
 met al de straf en pijn tot nu hem aenghedaen
 houdt op van voordere sijn onnoselheyt te quellen
 door u bedreven quaet voortae ter zijdts te stellen
 leght al u sonden af hij heeft enough gheboet
 door het vergieten van soo veele dierbaer bloedt.

15 *Enghel Voor 'tbecken en 't lapijn.*

Wast af, benaude siel, wast af die swarte vlekken
 daer me' ghij sijt besmet en die u niet en strecken
 als tot verdoemenis, siet wat Pilatus doet
 doen hij vergooten hadd' het teer onnoosel bloet
 van uwen heer en godt, jae selfs ter doot verwesen
 Hij wast hem al of hij niet plichtich quam te wesen

van soo vervlouchte daet en dhanden maer alleen
al of hij sonder schult daer uut had' willen scheen
Maer ghij o sondaer groot, en wilt alleen niet wasschen
u handen of u lijf, maer stort veel bloed'ge plasschen
van traenen voor u quaet, want noyt geen beter loogh
noch zielewitzel als de traenen uut de ooghe.

16 Enghel. De cruysdraghijnghe.

Hoe langh o sondich mensch sult gij in boosheyt vroeten
hoe langh salt wesen noch eer ghij u quaet sult boeten
ghij hebt u godt gecroont, gegeesselt voor u quaet
en nu ghij noch tswaer cruys hem opde schoud'ren laet
Aenmerckt de pijn daer me' dat sich heer godes zoone
vol spauwsels en vol bloet sijn moeder comt vertoone
hoe hij sijn dierbaer bloet langhst 'tstraet te spreiden quam
het bloet dat uut dees maeght sijn eersten oorspronck nam
het bloet dat uut de melc haers borsten quam gevloeden
en nu dus wort verquist van de ondanckbaer jooden
en door u quaet o mensch ; bepeinst dit en neemt acht
op dat ghij niet en wort tot 't eeuwich vier ghebracht.

17 Enghel voor 't cruys met de zeven woorden.

Hier is den zerksteen mensch waerin dat staet geschreven
het voorbeeld dat ons godt heeft voor sijn doot gegeven
op dat ghij op soud' staen van u veroudert quaet
soo roupt hij vader lief, vergeeft hun hun misdaet
want laes niet een van al en weeten wat sij maecken
en tot een teeken dat hij ons wil doen geraecken
in 'trijck sijns vaders seyde' hij selfs vol druck en pijn
ghij sult vandaeg met mij int paradijs noch sijn
beveelende tot dies den mensch aen sijnne moeder
en seyde' vrou, siet uw soon, opdat sij een behoeder
voor ons soud' sijn van 't quaet ; mij dorst u salicheyt
roupt hij soo seer gewont met pijn en bitterheyt
dat hij niet beter wist of was van godt verlaeten
en houdende noch voor dat nu tot onser baeten
het al volbracht was heeft tot ons geluckich lodt
sijn gheest beveelt aen sijnen vader ende godt.

18 Enghel, Onsen Heere hanghende aen 't cruys.

Nu ist o sondaer tijt van u tot deught te keere
ter wijlen dat voor tlest aen 't cruys voor u den heere
aen sijnnen vader bidt, hij vraegt hem door sijn pijn
dat hij u noch wat tijt genadigh soude sijn
en dies al niet te min ghij gaet noch voort in sonden

en ghij en peyst niet eens hoe dier dat dese wonden
aen uwen jesum staen. Ey mensch en wacht niet meer
want ghij maer al te veel vergramt hebt uwen heer.

19 *Enghel, De sonne verduystert.*

Duyckt Phebus uwen glans en hout vrij op van schijnen
en ghij o silvre maen met recht mach nu verdwijnen
U eldre claricheydt, vermidts nu is ghedoodt
het claer daervan altijt ghij al u licht genoot
Wilt rotsen van orduyn nu van malcander scheidyn
uut schroom dat men u godt ter doot heeft connen leyden
En ghij o sondich mensch sijt ghij noch dus versteent
dat over dese doot ghij niet een traen en weent
Com, com 't is meer dan tijt, laet nu met volle beken
het nat van waer berauw uut uwe oogen leken
of ghij moet vreedder sijn als doet de zon' en maen
daer van den omloop selfs uut pijn comt stil te staen

20 *Enghel, De noodt Godts.*

Eylaes o vrouwmaeght, hoe comt ghij nu te lijden
het sweert van Simeon twelck moest u hert doorsnijden
en heeft u niet gespaert, midts nu de drouve doot
van uwen soon u brengt in d'aldermeeste noodt
Siet daer de handen die noyt quaet en hen bedreven
met wat geweld en cracht en sijn daer door gedreven
twee nagels ; tsijn die, eer soo troetelden u borst
als hij te kennen gaf dat hij hadd' grooten dorst
in sijne kyntscheyt ; ach Maria lieve moeder
door u pijn wilt doch ons wesen een behoeder
in d'ur' van onse doot, vercryght voor ons van godt
dat wij doch erven eens het eeuwichluchich lodt.

21 *Enghel, voor het graf.*

Zingt het lied bijl. I hierboven

22 *Enghel voor het cruys vande sodaliteyt.*

Waer sijn nu zondich mensch, waer sijn u bracke tranen
Daer toe men u soo langh heeft commen te vermaenen
is al die bitter pijn, smert ende dierbaer bloet
noch niet bequaem om u te morselen 't ghemoot
ghij siet hoe drouvich hij int hofken heeft gebeden
gesleept, gecoort, bespauwt en al sijn heil'ge leden
om uwen twil met roen en swepen soo doorkerft
jae als misdadigher selfs aenden cruce sterft
bepeynst, bepeynst u wel en weet dat al sijn wonden
noch sullen dienen eens om u grouve sonden

al te verwijtten, comt terwijl het noch is tijt
en al u weirelts pracht en hooverdye afsmijt
comt siet den goeden godt voor u aen'truys gespannen
siet hoe de idelhêen uws hoofts van 'tsijn verbannen
sijn conijncklicke croon, en hebben met ghewelt
de gonn' van doorenen hem op het hoofd ghestelt
En de curieusheynt daer ghij me' voldoet u ooghen
siet die van uwen godt hier soo ghebroken tooghen
u tongh die noyt ghenough versaet is door den wijn
laeft die van godes soon met gal en met azijn
En u eergierich hert dat heeft het sijn doorsteken
U vraecklust heeft het selfs van droufheynt g'heel doen breken
Siet hoe zyn voeten ghij ghenagelt hebt aen tcruys
als met de uwe ghij gesocht hebt vuyl ghespuys
Sijn handen die hij heeft in alles recht ghedraghen
die worden oock o mensch met macht aen 'tcruys gheslaghen
Is al die pijn en smert die godt heeft onderstaen
noch niet ghenough om u te doen van 'tquaet opstaen
Ey comt o sondaers al als kynders tot u vaeder
comt bid ick lieven mensch eer dat het noch wort spader
en met oprecht berauw u sonden doch beweent
Wat 'tis te langh dat ghij gebleven hebt versteent
Comt, comt met Magdaleen en wilt sijn voeten wasschen
Comt vraeght vergheveniss' en stort soo veele plasschen
van tranen als sij deedt. Lecht af, lecht af u quaet
en weest voortaan o mensch soo seer niet obstinaet
want laes den tijt verloopt en als ghij al u leven
niet anders hebben sult als veele quaet bedreven
wat sult ghij hebben dan eylaes de helsche pijn
daer ghij voor eeuwich sult in duyst tormenten sijn
En weet o boosen mensch soo lang godt godt sal wesen
en sal dan noyt voor u de minste hoope wesen
van eens verlost te sijn, maer eeuwich, sonder endt
ghij cryseltanden sult en lijden duyst torment.

BIJLAGE VIII : Tsamenspraecke tusschen Jesus ende de doctoren.

Ghemackt door meester Jacobus Vanden Abeele⁶, anno 1696

Jesus :

Het rijck mijns vaders sal voor eeuwich thoof opdragen
den ketter te vergeefs souckt listen ende laeghen
den schismatyken mensch om mijn eendrachtigh cleet
te scheuren, maeckt hier toe sijn twisten oock gereet.

Rabijn, 1en doctoer :

Wat is u vaders rijck waervan ghij comt te roemen
dat ghij den zoone sijt, ghij moet u tongh betoomen
O Jesu cleyne kynt, ghij blasphemeert de wet
sij dat sulc een ghepeyns van u strack wort verset.

Jesus :

Veel duysent enghelen van themels hof vergaeren
en voughen hun bij mij met trouppen ende schaeren
Door mij licht Lucifer met al sijn dienaers fel
gheketent en gheboeyt int diepste vande hel

2 doctoer :

Al ist dat Lucifer met al de helsche gheesten
opstonden teghen u met duyvelsche tempeesten
selfs gantsch het helsch gedrocht en swooren door gans cracht
in u verderf, te niet sal gaen al hunne maght.

Jesus :

Ist dat de geusen oock ende minysters tsamen
met woorden uutghesocht en argumenten quaemen
en mij met hun dispuyt hier door vermoyden seer
dit is het fundament en toutsteen van mijn leer.

3 doctoer :

Ist dat de vrede beuls en bloedighe tyrannen
om u te pijnighen al hun verstant bijspannen
hier door sal haer den loftryumphe ende eer
van uwe godlickheyt verspreyen meer en meer.

Jesus :

Mijn uutvercooren bruyt wie godt van allen tijden
bemindt, voor wie het hof der hemelen wil strijden

6. Lid van de sodaliteit sinds 1688. Zie ook hierboven
noot 223.

die soo wanneer sij is vervolght, verdruckt, verstoort
ick haer ter hulpe com in veelderleye noot.

4 doctoer :

Gheen schande, gheen verdriet, gheen slaghen, gheen wonden
en maecken u vervaert, maer sijt op alle stonden
gherust in teghenspoet, gheluckigher door 'tquaet
door sieckten ghij ghesont in d'ooreloghe op staet

Jesus :

Tot mijn benijders spijt sal ick altijd floreeren
en over 'thelsch gedroght seer vroylick tryumpheeren
de poorten van de hel met al haer gantsche cracht
en sullen oyt int minst verminderen mijn macht.

5 doctoer :

De uutghelesen bruyt met eene croon bepeirelt
ghij christus met u schilt bevrijt in dese weirelt
uut u schaepscoeye ghij de wolven al verjaeght
want ghij nacht ende dach voor haer goe sorge draeght.

Jesus :

Soo iemant comt tot mij die moet sijn vader haeten
sijn susters ende broers die moet hij oock verlaeten
sijn eyghen siele selfs sie moet oock lijden pijn
soo iemant wil oprecht mijn discipel zijn.

6 doctoer :

'Hs te vergeefs het gon den joode uut wil rechten
en dat de heydenen u leere sterck bevechten
Al quam den grooten Turcq gewapent in het velt
U kerck sal vaste staen en oyt worden ontstelt.

Jesus :

'Hs zeker segh ick U ghij moet dus al verachten
soo ghij vaders rijck of erfdeel wil verwachten
ghij moet soo cleene sijn ghelijck het minste kynt
soo ghij u nevens mij int hemelrijck bevijnt

7 doctoer :

Wie isser oyt soo vreet dat hij dit naer can volghen
den hemel ende aert sou hier door sijn verbolghen
het is tegen de wet de ouders quaet te doen
noch oyt rechtveerdigh mensch sou hier toe connen spoen.

Jesus :

Die mijn ghebodt volcomt en doet mijns vaders wille
en mij oprecht bemint en het gemoet hout stille
van alle idelheyt die sal oock sonder pijn
van shemels zalicheyt eenen bezitter zijn.

8 doctoer :

Wat moet men dan al doen om in u rijck te raecken
moet men veel bitterheyt om daer te commen smaecken
Want wat mens die oyt was gebooren uut de vrouw
die is ghenough ghepijnt vol druck en swaere rauw.

'tsperckt int branden

BIJLAGE IX

Samenspraeck tussen Jezus ende de doctooeren

Dichter onbekend [1732]

Eersten doctoer :

Seght doch roemweirdigh man waertoe dient al dit soucken
waerom doorblaedert ghij soo neerstigh al de boecken
wat isser dat noch vlucht, de kennis van een man
die 't alles door sijn konst terstont verrichten can ?

tweeden doctoer :

Mijn hoeft staet soo verwert, wel eens 'k en can niet seggen,
sout ghij mij dese plats ten blaken connen leggen
uut het geslachte bouck, hoort toe ick leest u voor
soo ghij mij wat verlicht, ick raecker seker door :
't gebiet van Juda sal noit werden afgenomen
voor dat hij comen sal die sekerlick moet komen.

elfsten doctoer :

Ick leese oock in het selve bouck, hij sal een conijnck sijn
uut Jacobs edel saet, een cooninck sonder tijt,
een coonijnck sonder maet. Hij sal den hoogen naem
van goodes soone dragen soodat van sijnen lof
het aertrijck sal gewaeghen

eersten doctoer :

't is seker dat dees plats van den messias melt
'k verwonder mij dat ghij u in eenigh twijffel stelt.

Jesus :

Wat isser vande comst, sal sij welhaest geschieden
of meint ghij dat dees plats iets anders wil bedieden,
is Juda van (n)u af vervallen van sijn macht
soo wort van nu af aen messias verwacht.

eersten doctoer :

Daer is geen conijnck naem in Juda meer te vinden
want al dat machtigh was dat gongh het sweert verslijnden

derden doctoer :

Dats waer, maer conste ghij messias comste kennen
wie weet wat leven sigh messias sal gewinnen
kont ick hem maer voor goet, 'k ontfinch hem soo terstont
dus wiert ick mededeelder van het nieuw verbont.

Jesus :

Wat seghter David van, wat seggen de propheten
wat seght het heiligh schrift, ghijlieden moet het weten

derden doctoer :

Sa mannen dan om prijs wel neerstigh toegelet
op 't ghen ons 'theiligh schrift van den messias seght.

Jesus :

Wat is het voor een ster die moet uut Jacob reysen
'tis weerdigh aengemerckt, scherpsinnigh u gepeisen
twalf jaeren nu misschien die al verschenen is
verniet van dien tijdt af eens u geheugenis.

vierden doctoer :

't Is waer tgedenckt mij wel 't is nu omtrent 12 jaeren
dat ons Herodes dee te saemen al vergaeren
ter oorsaeck van een ster, gij weet het immers wel
en watter is gevolght op 't conincklick bevel.

Jesus :

Wast dat misschien als soo veel teer onnoosel kynders
al jonck gesnuevelt sijn, als conijnx macht verindert
als Rachel Jacobs wijf, in rouw schreien gynck
en over kyndersmoort naer wenschen troost ontfinch

tweeden doctoer :

Dan wast het treurich bethlehem en Rachel moeste clagen
en om Herodes waen soo vrede moort verdragen

vijfden doctoer :

Maer seght eens soon, waer raeckt g'aen al dat weten
ghij hebt (al sijde jonck) al veele letters geeeten.
Ick sien wel dat g'al jonck godts boucken hebt gesmackt
ist mogelijk dat een kijnt ons met sijn leer vermaeckt

Jesus :

Drie wijsen uut het oost ontrusten gans de steden
sij deden maer een vraegh en stoorde 's coninx vrede
Milheas most niet een verlichten uwen raet
waerom niet toegelet op tgon daer bij hem staet

vierden doctoer :

Sa mannen laet ons eens met aendachtigheydt

oversien wat den propheet Milheas hier van seydt

tweeden doctoer :

den propheet Milheas seght in sijn vijfde hoofdstuck
O bethlehem stat van Juda, geensints sijt gij minder
dan de prinsen van Juda waer uyt u sal utgaen
een vorst die den herschepper sal sijn van 't Israël

elfsten doctoer :

De wijsen niet te min een verre reys gekomen
die hebben inde locht een sterre waer ghenomen
een sterre die hun eer de goede tidingh seidt
en die hun tot den stal als metter handt geleyt

sesden doctoer :

Ach hadden wij aenstonts en sonder langh te peisen
te saem met hun van hier naer Bethlehem gaen reysen

Jesus :

G'hadt dan soo wel als hun gevonden dienen vorst
waer gheel het Jodts geslacht van overlangh na dorst

sesden doctoer :

Wel hoe meint ghij, dat hij van hun dan is ghevonden

Jesus :

Ja ick, en s'hebben hem met giften selfs verbonden
beleeden voor hun heyl voor conijnx, Godt en mensch
dus hebben sij met vrucht becomen hunnen wensch

sesden doctoer :

Wel sou dan oock het heil des salighmakers vloyen
op 'tdorre heydens boom en sijnen stam doen bloyen

Jesus :

Hoe dorre sij oock is soo wel als 'tgroene woudt
stagh bloyen sal soo wort van shemels vocht bedouwt

sevensten doctoer :

Wat spreckt ghij voor een tael, wie kan u recht begrijpen
mij dunckt ghij sijt geneyght ons sinnen hier te slijpen
gij sprickt als door een wolck, wie can u recht verstaen
wilt ghij dan voordeel doen soo moet gij claerder gaen
waer hebt gij sulck een stuck tot onsen troost gelesen

Jesus :

Propheet en psalm gedicht melden sij niet dat oock
de volckeren sijn verplicht aen godts genaderoop

sevensten doctoer :

'k en heb noch gheen gheloof

Jesus :

Ten sij Godt hooringh gheeft ghij blijft al even doof
 wat ist dat David u en Isaias leeren
 bij welck oock theydens volck den lof van godt vermeerren
 doorsnuffelt gheel het schrift tot volle sekerheyd
 want godt voor d'heydenen oock genade heeft bereydt

achtsten doctoer :

Dat soude wel iet wonder wesen mannen,
 wat segghen de propheten en 'theiligh schrift hiervan

neghensten doctoer :

Den propheet David seyt in sijn 133 psalm
 Den heere heeft Jacob vercooren en Israël in sijn besittijnghe

thienden doctoer :

Dat is waer want den heere seght bij den propheet Isaias
 in sijn vijfensestighste hoofdstick Ick sal van
 Jacobs saet uutbringen ende van Juda eene die
 mijne berghen besitten sal sal en uutvercooren
 sullen die beherven

elfsten doctoer :

Daer en moeten wij geensints aen twijffelen want
 den selven propheet bevesticht ons dit claer
 seggende een kijndeken is ons gebooren, eenen soon
 is ons gegeven ende sijnen naem sal ons genoemt
 worden wonderlick raetsaem, goet, sterck, vader
 der toecommende weireldt ende prince
 vanden vrede ende sijn heerschapie sal strecken
 tot den uutterste paelen des weireldts en om hem
 sal gerechtveerdicht en gepresen worden al het
 saet van Israël

twalfsten doctoer :

Maer seght eens wat wilt den propheet Isaias
 hier mede seggen in sijn vijfensestighste hoofdstuck
 sij hebben mij gesocht die mij van te vooren niet en
 vonden, sij hebben mij gevonden die mij niet gesocht en hebben

elfsten doctoer :

Dees verholen spreuck sou mijn verstant ten onder brengen

twalfsten doctoer :

Noch leese ick bij den selven propheet in sijn elfste
 hoofdstuck een geheym 'tgheen ick niet beseffen can
 Wie van ul. sal mij onderrichten, het schijnt dat de
 propheten tegen malcander strijden

eersten doctoer :

Wel hoe rouweerdigh man, wat is dit te segghen
meint dan misschien dat het H. Schrift tegen sij selven
verdeelt is

twaaftsten doctoer :

Geentsints

eersten doctoer :

Wat reden dan van soo te spreken
voor eenen man die sijn jaeren heeft versleten
in het ondersoucken vande propheten

twalfsten doctoer :

De reden sijn maer al te groot want hoe meer ick leese
ende doorsnuffele het heiligh schrift hoe dieperen
afgront die ick ontmoete

derden doctoer :

Daer moet sekens wat wonders schuylen dat een man
van sulck verstant en studie in twijffel raect
Maer seght dogh wijsen leeraer, wat is het dogh dat
u verstant ontrust

twalfsten doctoer :

't Is een verborghenheyte daer mijn verstant moet
stille staen want Isaias seght dat de wortel van
Jesse die daer staet tot een teecken der volckeren,
de heydenen sullen aenbidden

negenste doctoer :

Welhoe soudan dan de heydenen oock deel met ons
inde teekenen hebben ? dit bodtst tegen mijn verstant

twalfsten doctoer :

't is hetgonne dat ick oock wil seggen

achtsten doctoer :

Wel seght den propheet Isaias dan niet int selfste
hoofstuck, hij sal een teecken verheffen inde natien
en sal vergaederen de doorluchtighe van Israël en dat
hij de verstroyde van Juda sal vergaederen vande vier
houcken des weirelts

sevensten doctoer :

't Is seker sôo want wat vernuft oft verstant soude
dit connen wederstaen en seght den selven propheet
niet in sijn tsestighste hoofstuck : staet op Jerusalem
en wort verlicht, want u licht is gecommen ende de
glorie des heeren is over u opgestaen. Daerenboven

seght hij : Siet de duysternissen sullen de aerde overdecken ende de volckeren een donckerheydt, maer den heere sal opgaen over u en sijn glorie sal in u gesien worden

twalfsten doctoor :

nochtans lees ick bij den selven propheet in sijn negen en veertighste hoofdstuck dat godt seght : ick sal de heydenen mijn hant uutsteken en tot de volckeren sal ick mijn volckeren verheffen, en op een ander platse seght hij : tot hun sullen vloyen alle de eydenen.

vijfden doctoor :

't is waer, maer hebt gijlieden wel gelesen hetgonne den heere seght bij den selven propheet in sijn vijfvijftighste hoofdstuck

eersten doctoor :

wat seght ons den heer bij den propheet

vijfden doctoor :

Siet seght hij, ick heb hem gegeven tot een getuyghe van het volck en tot eenen meester der heydenen, maer mijn erfvenisse is Israël

Jesus :

Het is soo, maer weet dien costelicken hoecksteen die den heere in het fundament van Sioen geleyt heeft, eenen stronckelsteen sal sijn voor Israël en eenen stryck en val voor d'inwoonders van Jerusalem

achtsten doctoor :

Wat vernuftheyt van een kijnt, met wat scherp-sinnighe redencavelijnghe sal ons dees jonge spruyt de grondeloose geheymenisse van het H. Schrift hier noch ten thoone stellen, mij dunckt dat hier wel mannen van verstant, doordroncken van studie, becranst met den grijsen ouderdom van jaeren achterwaerts soude moeten deynsen, want wie heeft oyt gesien een kynt van twalf jaer out, het can schier ter degghen spreken, een also oock verhoolen theden weeten, maer ick sien wel dat sijnen geest bestraelt is van 's hemels licht zoo wel als Daniels breyn die alles heeft vertaelt.

vierden doctoor :

't Is waer het ghen ghij seght, Daniels wercken, kont gij se

tellen die mijn ooghen schier doen leken, is dien tijt al voorbij of staet hij noch te cort, weet ghij het die soo wijs bij ons gehouden wort.

achtsten doctoor :

Ick heb nu langhen tijt mijn sinnen laeten spelen op Daniels wee getal, begint mij te verveelen

sevensten doctoor :

mij oock want te vergeefs heb ick veel tijdt bestedt, dus aerbeyt zonder vreught is mij met reden leet

Jesus :

ghebruyckt de rekenconst 'k beloof gij sult bevijnden dat al de weeken nu gelijk de snelle wijnden bij naer vervlogen sijn

sevensten doctoor :

Soo wort hij dan verwacht die ons verdruckt geslacht sal redden door sijn macht, 't gevolg is goedt

Jesus :

Voor mij 'k en wil het niet betwisten

vijfden doctoor :

Maer soete kynt ach of wij dat seeker weten wij schoncken hem ons hert, ons siel en ons ghemoet

Jesus :

Doorsnuf de saeck ter deegh. Let toe wat dat ghij doet neghende doctoor :

Soo hij door ondersouck van ons moet sijn ghevonden dats wonderlick voor ons ten allen tijt en stonden want wie den sleutel heeft die tot de wijsheyt leyt voor sulck is wijsheyt oock ten allen stont bereyt

Jesus :

Den waen is noch te groot die speelt in u gedachten gij sijt noch al te veel van eigen liefde en crachten ghij soeckt noch al te veel den menschelicken lof die min te achten is als caf of mulligh stof den eilant haet sulck volck en wilt sich niet verthoonen alwaer hij onder ons omdat hij maer wilt loonen die met een nederigh hert naer sijn comste sucht.

negenste doctoor :

wij sijn voor leeraers oock ten hooghsten dan beducht

tiende doctoor :

Wel hoe, soo wij het niet en sijn, wie sal hem vinden wie souckt hem meer dan wij

Jesus :

Die hun hert niet en verblinde door dwaese waarheytshijn

vierden doctoer :

Den schijn van waarheyt sij ver van ons, maer
d'oprechte waarheyt soucken wij

negenste doctoer :

maer soon gij spreeckt een tael die niemand vatten can

Jesus :

dat seid ick andermael, maer ghij en gelooft mij niet

sesden doctoer :

Noit sagh ick een man sulck verheven reden verwen
noch noit en heeft mijn grijsen ouderdom een kynt
ontmoet dat met sulck hemelsche wijsheyt was begaeft

derden doctoer :

wie sal dogh het verborgen verstant van soo een wonder
kynt connen achterhaelen ?

thienden doctoer :

Ick soude hier van mijn gront geraecken is dat een
kyndertael, dat al de kynders spreken gelijck dit
kleintjen doet, adieu het schoole gaen, het waere met
mij en u en met ons al gedaen

achtsten doctoer :

Wat sullen mannen doen als soo de kynders spreken,
O wonder meer als wonder aen niemant vergeleken,
siet dees jonghe spruyt behalet hier onder ons den prijs
van vraghen en antwoorden en in alles een
stichtelick bewijs.

Maria :

Ach Jozef waer ist kynt, ach waer ist kynt gebleven
waer is dien soeten troost, den brannaert van mijn leven

Joseph :

Ach Maria waerde bruyt en waert gij niet met hem
wanneer wij quaemen uut de stadt Jerusalem

Maria :

Ach Joseph neen, ick ben een weinigh voortgetreden
ick dacht het was met u

Joseph :

Ach Maria weest tevreden, 'tsal met de vryenden sijn
gebleven bij den handt

Maria :

Ach, ach 'k en vind'hem niet, ick souck ten allen cant

Joseph :

Mijn lieve bruyt bedaert, laet d'hoope wat vercloucken
wij sullen wedergaen, Jerusalem gaen doorsoucken
en inden tempel sien of 'tkynt daer wesen magh

Maria :

Ach vond'ick mijnsen soon, 'k en sagh noit blijder dagh

Joseph :

Maria daer ist kynt int midden der doctooen

Maria :

Ach mijnen werden schadt de welck ick hadd' verlooren
ach mijnen lieven soon, wat hebt ghij dus gedaen
doen u vader en ick u sochten met getraen

Jesus :

Ach moeder wist ghij niet dat ick most inde sacken
mijns vaeders weesen en de volckeren kenbaer maecken
het wonderlick geheym der goddelicke wedt
Comt lieve moeder ick gaen met u naer Nazareth
en ick sal aen u bevel mijn selven overgeven
om volgens kynderplicht mijn wetten te beleeven.

BIJLAGE X : Sprake van de profeten

Dichter onbekend [1737]

A. Sod. Veurne, los stuk⁷

Moyses.

Hij sal de verwachtynge sijn der volckeren
hij sal sijn kleedt wasschen inden wijn (gen. 49)

Rampsaligh menschgeslacht uyt Adams saet ghebooren
die de rechtveerdigheyt en tleven hebt verlooren
door Adams droeven val, door eenen appelbeet
waerdoor hij u te saem in 'svijands banden smeeft
Schept moet en weent niet meer, wilt uwe traenen spaeren
laet uw droefheyt dogh en uw suchten vaeren

7. A.Sod.V., resoluties vanaf 1726 : «reflectien nopens jubile 1737» (9.12.1736) «er zouden moeten spraken gemaect worden» voor de zes profeten.

Want siet naer corten tijdt sal uyt des hemels sael
 afdalen Godes soon die heelen sal uw quael
 naer wie de volkeren gestadich sullen wachten
 en hem doen offerhand uyt herte, ziel en crachten
 Hem aendoen alle eer en vallen Hem te voet
 met een vernederigh en met een diep gemoet
 die naer voltrocken tijdt van drie en dertigh jaeren
 sal commen onder tvolck in tmidden van de schaeren
 en inden rooden wijn van sijn onnoosel bloet
 de cleedingh wasschen sal van sijne menscheyt soet.

David.

Sij hebben doorgraeven mijne handen ende mijne
 voeten, sij hebben alle mijne beenderen getelt (psalm 21).

O bergh van Maria 'k roep u om te getuyghen
 daer eertijds Abraham sijn soon 'thoof deed'buyghen
 onder het vinnigh sweert om te voldoen aen Godt
 en uyt te wercken stracks met vlijtigheyt 'tgebodt.
 Seght mij dogh Maria, geeft antwoord op mijn vraeghen,
 hoe dat het wesen sal als hij sijn cruys sal draeghen
 als Isaac 't offerhoudt? Hoe hij sal sijn ghesleurt
 geslingert van het volck, de handen beyd' doorveurt,
 de voeten t'saem doorboort? Hoe sullen sij Hem hanghen
 aen eene balck des cruys en sijne leden pranghen?
 Mij dunckt dat ik Hem sie doorhackelt en doorwont
 genagelt aen een galg, o boosheyt vreedden vont
 noit pees was op de boogh soodaenigh uytgespannen
 noit laecken op het raem. Weent vrouwen ende mannen
 Men telt sijn leden al en al, sijn beenderen oock
 't gelijckt geen lichaam meer maer wel een deirlick spook.

Isaias.

Ghelijck een schaep sal hij ter doodt gheleit worden (53).

Als een onnoosel lam sal hij gheen weerstand bieden
 nogh pijn, nogh smert, nogh doodt hij willen sal ontvlieden
 Als hem de ongenaedt sal bringhen tot den slagh.
 Ick schroom, ick schud, ick beef voor soo een droef gesagh.
 Hoe sal hij sijn mismaeckt, doorgeesselt vande roede
 van hoofde tot de voet hij sijpen sal van bloede
 Sijn vleesch met haecken uytgetrocken en ghescheurt
 ghelijckerwijs de haerd' geploegt wort en gevuert
 mij dunckt ick sie hem reedts door eenen cus gevanghen,
 mij duckt ick sie het volck Hem binden, coorden, prangen,
 Hem sleepen door een beek, Hem leiden door de straet.

Hij wort beschimpt, bespot, gegeesselt sonder quaet,
gedoorent wort sijn hooft, begooten sijne wanghen
met seltigh nat, men siet sijn haer in clijtsen hanghen
van het verclondert bloet, den opgetrocken mont,
tbreeken vande ooghen beweegt mij tot den grondt.

Jeremias.

Christus den heere is gevanghen om onse sonden (thren 4)

Hoort Sion wat ick segh, wilt naer mijne stemme hooren
laet mijne woorden dogh uw hert en ziel doorbooren
aenhoort mij met gedult en luystert naer mijne stem
wat datter sal gheschien binnen Jerusalem.

't Sal wesen om ons schult, 't sal wesen om ons sonden
dat onsen heer sal soo schandelick sijn gebonden,
ghevanghen en gekoort, gheslipt door het gewoel,
beschuldigt sonder schult tot aen den rechter stoel,
ghelastert en beschimpt, gheslaeghen en bespooghen
in 't aensicht. O wat schroom, hij sal dit al gedooghen
en lijden dese pijn en sterfven selfs den doot
om den ellenden mensch te helpen uyt den noodt ;
Men sal sijn dierbaer bloedt in overvloedt sien vloyen
om ons besmeurde ziel hiermede te besproyen
waerdoor sij wederom gheel suyver wesen sal
ghelijckerwijs sij was voor Adams droeven val.

Daniël.

Naer tweentsestigh weken sal Christus gedoodt worden (Cap. 9)

Wanneer ick besigh was met suchten ende kernen
opdat ons onsen Godt gheweirdighen soud' ontfermen,
vergeven onse schult, vergeven al ons quaet
en ons bevrijden soud van alle ons misdaet,
Soo quam met snelligheydt uyt shemels gulde saelen
den engel Gabriel tot mijwaerts nederdaelen
en sprack mij aldus aen, hoort eens wat hij seydt,
aenhoort mijn woorden dogh met groot aendachtigheydt,
hoort toe, noch seven en tweentsestigh weeken
dan sal men godt genaed uyt d'hemelen sien leeken
in overvoedigheydt opdat magh heenen gaen
de boosheydt ende sond' zij teenemael gedaen
Mij dunckt ick hoor Godts soon om'tweldaet vande menschen
al reed' naer galgh en cruys en alle pijnen wenschen
soo groot is sijne liefd', soo groot is sijnen wensch,
dat hij van stonden aen soud sterfven voor den mensch.

Ozee.

O doodt ick sal uwe doodt wesen, u beete o helle (cap. 13).

O doodt, o vrede doodt hoe lang sult gij noch draeyen
als winster uwen staf ? Hoe lang sult gij nogh mayen
het menschelicke vleesch ? Hoe lang sult gij uw cracht
nogh thoonen op de aerd', onwinnelick maght,
Weet, 'tis met uw gedaen, den soone Godts sal commen
die met het point van cruys uw teenemael sal dommen
jae door verrijsenis sal bijten in de muyl
de duyster helle selfs om uyt den diepen cuyl
van tvoorgeborgt de oudt vaederen uyt te halen
en brenghen in triumph tot shemels gulde saelen
tot spijt der duyvelen en donderaertsche maght
dan Christus thoonen sal sijn goddelicke cracht.
Dan sal hij over u en d'helle zegenpraelen
en over u en d'hel den lauwerocrans behaelen,
alsdan sult gij door Hem sijn teenemael geboeyt
en uwe grote cracht gebrocken en gesnoeyt.

Zacharias.

Op dien daghe salder een open fonteyne wesen tot wassching van
den sondaer (Cap. 13)

Hoort wat den heylighe geest door mijnen mont comt seggen
en wilt met rijpen sin dees woorden openleggen
en drucken in uw siel en drucken in uw hert
wat datter sal geschien tot heelingh van u smert.
Hoort ten dien dage sal daer een fontaine sprijnghen
en met een groot gewelt tot in den hemel drijnghen
tot wasschijng van de vleck, tot suyveringh van 'tquaet
van Adam ingebracht en andere misdaedt

Dit waeter heeft een cracht soo groot en soo besonder
dat ieder een die drinckt ver stelt staet en vol wonder
die blindt sijn naer de ziel, doof, creupel ofte manck
het heeft hun stonden aen ghehoor, gesigt en ganck
Comt dan gij Adams soone die dorst hebt, comt dan naeder,
comt drijckt dogh u becomst van dit nat allegaeder
want ick beloove 'tuw en sweire bij den heer
die van dit waeter drinckt en dorste nimmermeer.

Malagias.

Mijn wille is Ul. niet meer want vanden zonnen opganck tot den
onderganck wort er mij een suyver offerande gedaen (Cap. 1).

Gaet heenen Moyses wet, den tijdt is nu voltrocken
 gheen bloedigh offers meer van lammeren ofte bocken
 Gaet heen, geen calvers meer met stortingh van hun bloedt
 den heere is voldaan, sijn gramschap is versoet.
 Ick seg noch eens, gaet heen met coeijen ende stieren,
 gaet heen, gaet heen seg ick met alle offervieren,
 want aenden grooten Godt behaeght niet meer dees wet
 op een verhevender heeft hij sijn wil geset.
 Hij heeft sijn wil gestelt op een offerhande
 die altijdt wort gedaen van oost tot westen lande,
 die altijdt zuyver blijft en altijdt onbeveleckt
 schoon dat den offeraer met sonden waer bedeckt.
 Christus sal dese doen den avont voor sijn lijden
 om sijn discipulen van Satan te bevrijden ;
 Hij sal sijn vleesch en bloet geven tot testament
 in broodts en wijns gedaent in theyligh sacrament.

Den enghel voor de propheten spreeckt aldus :

Ghij weirdigh heyligh volck ghesondert en gelesen
 uyt duysent en noch meer, om van 'tgetal te wesen
 der Roomsche waere kerck, gecocht met 't bloedt van Godt,
 aenschouwt dees ommeganck, hier dienter niet gespodt.
 Ghij die soldaeten sijt van Christus Jesus bende,
 siet wat hij heeft gheleen, wat smert en wat ellende
 om den verlooren mensch te trecken uyt den druck
 van de verdommenis en 't eeuwigh ongeluck.
 Siet hoe hij door den cus van Judas wort gevanghen,
 hoe dat sij met geweld Hem binden, coorden, pranghen
 en sleepen door een beeck, Hem trecken langs de straet,
 hoe dat Hij van den een tot d'anderen rechter gaet ;
 Siet hoe dat Hij in 'thuys van Amas wort geslaghen
 met een iseren handt en met gedult verdraeghen
 den laster ende smaet die Hem wort aengedaen ;
 Siet uyt Herodes huys met een wit kleedt Hem gaen
 als eenen sot en dwaes, siet hoe Hij wort verwesen,
 Siet hoe zij met roen en sweepen Hem belesen,
 Sij croonen Hem als vorst met eene doorne croon
 sij geven Hem een riet, dus stelt men Hem ten thoon
 voor de gheheele schaer om soo hun haet te koelen.
 Maer laet dit harde volck veel meer en meer nogh woelen
 hoe sij met vol geroep en met ghelijcke stem
 en monden allegaeder nogh roepen neemt Hem
 uyt ons gesicht en wilt dien grooten fiel der fielen
 verwijzen totter doot opdat wij Hem ontsielen

en geven loon naer werck ; Siet hoe hij wort gelaan
 met eenen balck des cruys, siet hem gewilligh gaen
 naer Golgotha om daer gewillighlijck te sterfven ;
 Siet hoe dat hij aldaer het leven comt te derven
 en smaect de bittere dootd en stort sijn dierbaer bloedt
 tot lasten druppel toe ; Siet wat de liefde doet.
 Hoort hoe de propheten veel hondert jaer te vooren
 dit hebben voorgeseit hoe dat den uytvercooren
 missias loopen sal als eene reus, gemoet
 tot geessels, doorens, cruys, betalene Adams boet.
 Hoort hoe den heere en Godt den schepper ende voeder
 u 't leven geven sal en wesen u behoeder
 door sijn bittre dootd, hoe hij u heeft bemint
 maer terwil dat ick swigh, dat moyses eerst begint.

